

Filme „Pietinia kronikas“ – ne manieji, o Rimanto Kmitos devyniasdešimtiniai	p. 2
Filosofas mano, kad Kalbos inspekciją reikia naikinti	p. 3
Idomu, kad dažniausiai Antano Miškinio premijos komisijos sudėtis yra neskelbiama	p. 12

Tortas

FRANZ HOHLER

Franzas Hohleris (g. 1943) – vokiškai rašantis garsus šveicarų rašytojas, žinomas kaip apsakymų rinkinių, romanų, knygų vaikams, pjesių teatrui autorius. Talentingas pasakotojas, sekantis savo istorijas ramiai, lakonišku stiliumi, pasižymintis lakia fantazija ir humoru. Į lietuvių kalbą kol kas išversta tik Hohlerio knyga vaikams „Čipas“ (2019, vert. R. Jonynaitė). „Tortas“ (*Die Torte*) – tai istorija iš to paties pavadinimo apsakymų rinkinio, už kurį Hohleris 2005 m. apdovanotas Ciuricho miesto meno premija.

Dovilė Bagdonaitė. Fontanas Porte. 2022

– Tortą? – suklausau ir pridūriau: – Bet dėžėje buvo dinamitas.

Tuo metu į kambarį su pietumis įėjusi slaugytoja tiesiog apstulbo, pamačiusi senuką tiesiai sėdintį savo lovoje, o dar labiau nustelbo, kai šis aiškiu balsu man pareiškė, kad dabar jau eičiau ir sugrįžčiau popiet, tada jis papasakosias man istoriją apie tortą.

Užėjau į užkandinę, suvalgiau skanią polentą su triušio kulšele, o kai popiet grįžau į senelių namus, senuko būklė buvo patyrusi neįtikėtiną virsmą. Jis sėdėjo fotelyje prie lango, vilkėjo mėlyną švarką su išsiuvinėtomis ant krūtinės juostelėmis, dėvėjo kepurę su užrašu „Grand Hotel Locarno“ ir kai matei jį taip sėdint, rodėsi, imtum ir pašauktum, kad nuneštų lagaminą į viešbučio numerį. Tai, ką man pasakui papasakojo, išdėstė sklandžiai, be jokių pertrūkių, ir aš negalėjau patikėti savo akimis, kad tai tas pats sunkiai šnipojantis žmogus, kurį mačiau šįryt.

– Prašom sėstis, – mostelėjo man į lankytojam skirtą kėdę. – Nepažįstu Jūsų, bet kadangi pranešėte man žinią apie surastą dėžę, papasakosiu Jums savo istoriją. Ir Rigečiui, – jis pasisuko į negaluojančią kambario kaimyną, – jau kalbėjau su juo, jis irgi nori pasiklausti.

Esu Ernestas Toninis, gimiau šiame slėnyje 1904 metais, nežinau, ar bent numanot, – Jūs vokiškai kalbantis šveicaras, tiesa? – kaip mes tuomet gyvenome. Tai buvo nuolatinė kova dėl išgyvenimo, visiems nuo slėnio apačioje iki pamiškės viršuje, kiekvienas kvadratinis metras dirbamos žemės buvo išnaudojamas, kiekvienas kaštainis reiškė, kad bus galima kažkiek kartų pamaitinti išalkusias burnas, vaikus dažnai visai vasarai išsiųsdavo kartu su ožkomis ir avimis aukštyn į kalnų ganyklas, kur jų vienintelis valgis

buvo trys keturi litrai ožkos pieno per dieną, vaikų šeimoje augo gerokai per daug ir jei kartais gimdydama septintą vaiką motina mirdavo, o tėvą šienaujant pakirsdavo mirtinas angies įkandimas, mat priešnuodžių neturėta, vaikus išsiųsdavo giminaičiams, pas šiuos jiems tekdavo plūšėti nuo pirmųjų gaidžių iki saulės laidos, arba atiduodavo į vaikų namus. Man pasisekė, kad patekau į vaikų namus, ir dar kartą pasisekė, kad baigęs mokyklą gavau pasiuntinuko vietą Lokarno „Grand Hotel“.

Aišku, kad ir ten stengėsi iš mūsų išsunkti paskutinius syvus. 5 valandą ryto prasidėdavo dienos pamaina, turėjom nušluoti didžiąją terasą ir aikštę priešais, parnešti iš kepėjo bandeles, ir vargas tam, ką nutverdavo bent vieną suvalgius, virtuvės šefas jų skaičių tikrindavo ir tada išskaičiuodavo iš algos, jei alga galima vadinti tuos 50 centų už dieną, kai bandelė kainavo 10 centų. Nenoriu jums nusibosti savo šnekomis apie tai, kaip mus išnaudojo, tik pasakysiu, kad kaip jauniausiam man tekdavo tie darbai, nuo kurių vyresnieji stengdavosi išsisukti. Gyvenom po keturis kambariuose su dviaukštėmis lovomis, tarp kurių net ir vienas vos galėjai išsitiesti, o visiems tiems iš Lokarno, Askonos ar Tenero aš buvau tiesiog nevėkšla iš slėnio, be to, neturėjau progų pasimatyti nei su broliais, nei su seserimis, žodžiu, buvau vienišas, nelaimingas ir neturtingas, bet kasdien sukinėjausi tarp bendraujančių, laimingų ir turtingų žmonių, taigi aš tapau komunistu.

Ernestas Toninis nusišypsojo ir pažvelgė į mus. Ko gero, mūsų veiduose atsispindėjo nemenka nuostaba.

– Tai jums tikrai nebūtų atėję į galvą, tiesa?

Mudu abu, jo klausytojai, linktelėjome, tada jis tęsė pasakojimą.

– Kepėjo mokinys, kuris visada mums paduodavo bandeles, kartą, kai ir aš pagaliau gavau laisvą vakarą, pasiėmė mane į susirinkimą mažoje spaustuvėlyje Muralte, ką ten į susirinkimą, greičiau jau į sąmokslininkų sueigą, kur rinkdavosi šeši septyni vyrai, kartais dalyvaudavo ir spaustuvininko dukterė Džuljeta, o spaustuvininkas mums pasakojė, kaip Marksas svajavo apie pasaulį, kuriame nebus nei turtingų, nei vargšų, kur viskas priklausys visiems, ir kaip didysis brolis Leninas iš Šveicarijos parvažiavo į Rusiją, nuvertė carą ir ėmėsi kurti kaip tik tokį pasaulį, bet geriau esą kol kas apie tai nešnekėti ten, kur dirbi, nes pas mus dar valdo turtingieji, ir mes tuojau pat būsim išmesti į gatvę, pavyzdžiui, iš Lokarno „Grand Hotel“.

Įsidėmėjau tai, bet nuo tos dienos, kai susidėjau su komunistais, pasaulis man atrodė visai kitoks. Tapau ramesnis, stropiau vykdžiau savo pareigas, mat žinojau, kad neilgai trukus ateis diena, kai visus savo brolius ir seseris, tarnaujančius ūkininkams, turtuoliams ar skaldančius akmenis, o gal dar tebegyvenančius našlaičių namuose, galėsiu pakviesti į „Grand Hotel“ ir parodyti jiems kambarius su vaizdu į ežerą.

Kadangi visada buvau pasitempęs, retkarčiais gaudavau arbatpinigių, pirkausi už juos kišeninio formato vokiečių, prancūzų, anglų kalbų vadovėlius ir nešiojaisi su savimi, kad eidamas kur nors su užduotimis galėčiau išsitraukti iš kišenės ir pasimokyti tų kalbų. Mes esame maža kuopelė, mėgdavo kartoti mums spaustuvininkas, ir labai galimas daiktas, kad vienam iš mūsų teks vykti į užsienį, ten, kur kuriama pasaulio istorija.

Nešdamas užsienio svečiams lagaminus į kambarį, visada stengiausi persimesti su jais vienu kitu žodeliu jų kalba ir ko nors iš jų išmokti. Svečiai mane pamėgo, ėmė vis dažniau reikalauti, kad mažasis Ernestas lydėtų juos į stotį ar atneštų jiems į kambarį arbatos. Viešbutyje tai neliko nepastebėta, tad po trejų metų buvau paskirtas į viešbučio aukštų tarnybą, kartais net tekdavo pavaduoti kokį padavėją. Mūsų du kartus per mėnesį vykstančiuose susirinkimuose girdėjau, kad draugas Leninas apvertė Rusiją aukštyn kojom, bet Miunchene sovietų respublika patyrė fiasko ir kad tai esąs įspėjimas mums, kaip sunku būsią įvykdyti revoliuciją mūsų krašte.

Jei iš Lokarno geležinkelio stoties leisitės žemyn į senamiestį, netrukus prieisite tokią dengtą galeriją, kurioje mėgsta sėdėti jaunuoliai su kepuraitėmis ir spalvingais marškinėliais, pasidėję priešais save dėžutes su gruzdintomis bulvytėmis ir indelius su kokakola. Metaliniai stalai ir kėdės čia išdėstyti ant skirtingų laiptų pakopų, kurios ne itin dera prie greitojo maisto kultūros, o atidžiau pažvelgę suprasite kodėl. Tie laiptai veda aukštyn į senąjį „Grand Hotel“ sodą, prie „Grand Hotel Locarno“ pastato, stūksančio fone lyg senų laikų mirazas, apsuptytas kiparisų, palmių, vešlių rododendrių krūmokšnių, su išpūdinga terasa, kur tarp gėlėmis karūnuotų kolonų stovi į akmenį sustingusios figūros, tarsi ką tik būtų nuskambėję paskutiniai orkestro šokių muzikos akordai.

Ar trauksite toliau Didžiosios aikštės link, o gal turite minutėlę laiko sustoti pasiklausti istorijos, kuri prasidėjo būtent šiame viešbutyje?

Išgirdau ją namuose, pastatytuose tuo pat metu kaip „Grand Hotel“, net ir panašiuose į jį, senelių namuose, esančiuose viename iš slėnių Lokarno pakraštyje. Pastatas gana kuklus, centrinė jo dalis kiek įgilinta tarp dviejų bokštų kampuose, priešais erdvi grįsta aikštė, vedanti į visterijomis apodintą pergolę, bet aukštai ant pastato, ten, kur Lokarne pakaitomis šviečiančiomis raidėmis puikuojasi viešbučio pavadinimas, ant senelių namų mozaikos technika įamžintas steigėjo vardas.

Šiuose senelių namuose praeitais metais lankiausi vedamas asmeninių reikalų. Tais metais Tičino kantonas nutarė supaprastinti daugybės privačių žemės sklypų registraciją, savininkams buvo pateikti pasiūlymai savo sklypus sujungti arba jais susikeisti, o kadangi vienoje kalnų ganykloje turiau nedidelį žemės plotelį su trobele, kurioje mėgstame praleisti vieną kitą vasaros dieną, tad ir aš, sulaukęs tokio pasiūlymo, išsiruošiau aplankyti savo kaimyninio sklypo savininką. Jis kaip tik neseniai buvo apsigyvenęs šiuose senelių namuose, buvome pažįstami, ir jis labai apsidžiaugė mane išvydęs, pasiskundė vis silpstančiu regėjimu, savo cukralige, kuri dabar pažeidė jau ir kojas, jis vos bepaėjo, žodžiu, skundėsi visa klibančia savo kūno struktūra, kurią reiktų vadinti tiesiog senatve. Jis iš karto sutiko su mano pasiūlymu keistis sklypais, klausinėjo apie šaltinį, apie upelį ir anuosius kaštainius, prisiminė savo vaikystės metus ir kad anuomet kaime būta apie 600 galvijų, o šiomis dienomis ten nebepamatysi nė vienos karvės.

Mums kalbantis jo kambario kaimynas gulėjo savo lovoje nekrutėdamas, pusiau pražiota burna ir tik retkarčiais tyliai sudejuodavo. Paklausiau jo, kaip laikosi, bet atsakymo nesulaukiau.

– Jis nieko negirdi, – paaiškino mano bičiulis. – Jam jau beveik šimtas metų, ir, man rodos, jis seniai nori numirti, tik niekaip negali.

Mes šnekučiavomės toliau, aš pasiteiravau, ar šlaito viršuje ir anksčiau būta šernų, tada kaimynas staiga trumpam pakėlė galvą ir pasakė: *Un giorno vanno trovare la torta.* „Vieną gražią dieną jie suras tortą.“

Mano bičiulis šyptelėjo, tai esą vieninteliai žodžiai, kuriuos vargšelis ištaria, dėl to jį visi vadina „la torta“, su ta pravarde ir atkeliaavęs į slaugos namus, matyt, tuo vardu buvo šaukiamas ir savo kaime, kol ten gyveno. Kokia tos pravardės istorija, niekas nežinantis, niekas iš šeimos jo nelankantis, tad nesą ko paklausti.

Priėjau prie senuko lovos, pasilenkiau ir pasiteiravau:

– *Dove vanno trovare la torta?* Kur jie ras tą tortą?

Neatsimerkdamas jis ištare:

– *Nel lago.* Ežere.

Paklausiau savo bičiulio, ar jis skaitė, kad neseniai vandens policija, ieškodama nusikendusio žmogaus, iš Madžorės ežero dumblo ištraukė didelę skardinę dėžę su užrašu „Grand Hotel Locarno“, joje buvę aprūdiję degikliai, greičiausiai nuo kažkokių dinamininio užtaiso, ir kad šis radinys sukėlęs įvairių spėlionių.

Vos tik baigiau šnekėti, senukas pakėlė lovoje ir plačiai atsimerkęs šuktelėjo:

– *L'hanno finalmente trovata!* Pagaliau jie jį surado!

Devyniasdešimtiniai amžinai

Autorės nuotrauka

Kiekgi galima apie devyniasdešimtinis – sukirba, kai dar kas – jau keliasdešimtas – rašo knygą, kuria filmą, spektaklį ar kitaip įamžina laikmetį, kuris dar ir dar kartą įrodo, kad yra neišsemiamas. Kęstučio Šapokos „Pušis, kuri juokėsi“, Virginijos Kulvinskaitės „Kai aš buvau malalietka“, Vaivos Rykštaitės „Lizos butas“, Jurgos Tumasonytės „Remontas“, Rimanto Kmitos „Pietinia kronikas“, Dariaus Žiūros „Diseris“ ir dar aibė kitų, gal net teberašomų, yra apie juos – devyniasdešimtinis. Tik ar laikmetis yra mūsų veidrodys, ar mes jo? Pati gerai menu šį metą ir, skaitydama išvardintus kūrinius, žiūrėdama filmus, vis pasvarstau, kokie jie visi panašūs vadinamąja butaforija – daiktais ir aplinka, apranga, žargonu, bet absoliučiai skirtingi patirtais išgyvenimais. Gal „mūsų visų“ devyniasdešimtinis net nėra, nes išgyvenom ir matėm juos skirtingai?

Marijaus Gailiaus fantastiniame romane „Augustė Gylytė“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2025) rašoma, kas būtų, jei būtų – šiuo atveju, jei Lietuva nebūtų atgavusi Nepriklausomybės. Romano ištrauką autorius skaitė per „Metų“ žurnalo naujo numerio pristatymą, ir auditorija iš pradžių nesuigaudė, apie kokį laikmetį kalbama. Gailiaus knygoje laisvi devyniasdešimtiniai tiesiog neatėję.

Žiūrėdama režisieriaus Igno Miškinio filmą „Pietinia kronikas“ (pagal to paties pavadinimo Rimanto Kmitos romaną), vis pagaudavau save galvojant, kad filme visai nepamačiau savųjų devyniasdešimtinis. Tiesa, kad vaizduojami puikiai atpažįstami interjerai, šukuosenos ir apranga, o ir visi turėjome panašių daiktų, krištolo ir servizų pritutintų sekcijų, visiems mums pigūs „magai“ susukdavo kasetes, o mano pradinių klasių mokytoja irgi stovėjo turguje, bet tik tiek. Filme „Pietinia kronikas“ – ne manieji, o Rimanto Kmitos devyniasdešimtiniai, romantiškai interpretuoti Igno Miškinio.

Tiesa, Ingšėlė iš mano mokyklos paralelinės klasės uždarbavo panašiam kaip filme kioske Vilniaus *Krasnuchoje*. Kiosko asortimentas tais laikais buvo tradicinis – alus, cigaretės (parduodamos ir po vieną), lenkiški sausainiai (kažkas mėgino juos padegti – susmilko kaip popierius, todėl po to juos vadindavome „degančiais“), pigūs kvepalai, kramtomosios „Love is“, saldainiai, lipdukai, plastmasinė bizuterija. Kiosko langelis būdavo toks mažas, kad pirkėjas negalėtų paimti nieko daugiau, tik tai, kas jam paduodama. Ingšėlė pirkėjui iškišdavo alaus butelį ir visada sandariai uždarydavo langelį. Kartą paprašė klasiokės su tokiu pat buteliu sulaužyti jai ranką. Gerai atšaldyto riešo kauliukas skilo greitai ir Ingšelei nereikėjo rašyti matematikos kontrolinio – patėvis ją mušdavo už dvejetus.

Filmas „Lilija amžinai“ (rež. Lukas Moodysson, Danija, Švedija, 2002) irgi apie devyniasdešimtinis, statytas pagal tikrą lietuvės – nepilnametės Danguolės Rasalaitės, gyvenusios Žiezmaruose, – gyvenimo istoriją. Dar viena to laikotarpio versija kine – klaiiki ir tamsi, susijusi su prekyba žmonėmis, prostitucija, pedofilija ir sulaužytu likimu; deja, iš tikrųjų.

Prisimenu, kaip tais laikais kaimynės mama pasirašė dokumentus su modelių agentūra, kad nepilnametė dukra galėtų vykti į Jungtinius Arabų Emyratus. Ten šeichai išsirinkdavo tik nekaltas merginas, kitas apdovanodavo blizgučiais. Paskui apie tai rašė žurnalas „Panelė“. Skamba kaip distopija? Tuomet mes joje gyvenome.

Kodėl visa tai rašau? Ne, Igno Miškinio filme nieko panašaus nėra, nėra ir Kmitos knygoje. Jei būtų, nei knyga, nei filmas nebūtų sulaukę tokio populiarumo, žmonės neitų iš salės su ašarom akyse kaip dabar – ne dėl rodomo smurto ar purvo, bet dėl nostalgijos jausmo, kurį filmas sukelia visiems. Net jei tavo prisiminimai kitokie, vis vien norisi tapatintis su naiviaisiais Kmitos ir Miškinio devyniasdešimtiniais. Didžiausi nusikaltimai – dešrų perpardavimas turguje ir nelegali valiutos keitykla. Viena iš veikėjų „tūsina“, pati organizuoja reivus ir yra labai panaši į šiuolaikinę hipsterę. Gal tik galvą iš lavoninės šiais laikais nukniaukti būtų sunkiau (filme parodyta istorija – tikra). Kiek per daug alkoholio, bet jokių narkotikų. Niekas nieko nenužudo ir neišprievertauja. Jaunų mielų žmonių godos. Nuoširdi draugystė. Meilė. Protagonisto virsmas į poetą.

Filme merginos irgi tarsi priklausomos nuo brolių, tėvų ir vaikinų „globos“, bet nepatikiu nei Monikos broliu, kaktą skeliančiu protagonistui į nosį, nei „dokumenčiukų“ prašančiu Rimanto Kmitos vaidinamu policininku. Suprantama, režisierius nepanoro skolintis tipažų iš Vėlyvio filmų, todėl niekdarius vaidina tyraveidžiai nūdienos jaunuoliai, o policininkus – rašytojai akademikai. Nepatikiu ir turtingais Monikos tėvais gydytojais – Dainiaus Gavenonio, besikeičiančio rusiškai, ir į smetonišką gražuolę panašios Neringos Varnelytės veikėjais.

Interviu Rimantas Kmita užsimena rašantis knygą apie tą patį laikmetį iš merginos perspektyvos. Įžengta į pavojingą teritoriją visais atžvilgiais – net nė kiek neabejojant Kmitos rašytojo talentu. Ne, nesitikiu, kad knyga bus panaši į Virginijos Kulvinskaitės „Malalietka“. Beje, būtent pagal pastarąją filmo labai reikėtų.

Pažįstamo sodo namely nelegaliai gyvenusi bal-tarusė, o gal ukrainietė tuojau pat aplinkiniuose miškuose pririnko ir prikonservavo grybų, privirė uogienių. Kurį laiką užsiėmusi prostitucija, vėliau ištekėjo už lietuvio. Gal net liko čia? Nežinau. Regis, jos vardas buvo Julia.

Julia – Lilija. Išgyvenusių buvo, nepaisant nieko. Laimingų istorijų – taip pat. Šviesių devyniasdešimtinis, tikiu, irgi.

O tokio filmo kaip „Pietinia kronikas“ reikėjo – jame laikmetis tarsi „pratrintas“. Gal kad tie, kurie eina žiūrėti, galėtų tas dvi valandas į jį įsigyventi?

Tik kodėl vis dar tebesižudo jauni žmonės – tarsi mūsų kartos pagimdyti vaikai atpirkinėtų tai, kad mes išgyvenome. O čia pat – data ir proga, be kurios mes nebūtume tokie, kokie esame. Vasario 16-osios išvakarėse taip reikia tikėjimo, ramybės ir šviesos.

– EGLĖ FRANK –

KRISTINA TAMULEVIČIŪTĖ

Kirminai

Šuliny putojo laumės akis.

Nedaryk dangčio, mama man sakė,
ten maumelis tupi,
nedaryk, nes pagriebs tave
ir įtrauks,
ir tiek mes tave bematysim.

Darinėjau jį kasdien, slapta,
paryčiais, kai visi dar miegojo,
eidavau per rasą laumės lankyti,
ir pavasarį, ir vasarą, ir leidžiantis ūkams.

O laumė seno.
Rudenį pražilo ir vanduo pajuo do.
Tada aš jai pageltusių lapų primėčiau –
ėšk, ir tau reikia atgauti jėgas.

Ji nuo silpstančios saulės gūžėsi,
bet skaiti akis putojo lyg jauniklės,
ir ji man priminė prosenelę, močiutę,
mamą,
netgi truputį mane ir mano drauges.

Per žiemą šulinio dangtis prišalo.

Pavasarij tėvas iš ledinio vandens
prisėmė tris kibirus raudonų kirminų,
išpilti jie rangėsi dirvožemy, ir juos mes bijojom
sutrypti.

Tai buvo laumės gyslos.

Nuorūka

Juoda juoda.

Kaip akivarai pelkių, kaip rašalas,
kaip taškas baltame lape.

Tokie prisiminimai.
Mano kaimas, mes su dviračiais,
toluomj garažai.
Ir juodas močiutės daržas, kurį ką tik
užsėjom.

Sėdim prie elektros stulpo, ilsimės,
aš pinu pienu vainiką, senelis rūko.
Vienas kito bodimės.
Jis priverstas mane saugoti, mums karšta,
mes ką tik užsėjome daržą.
Močiutė pritūpus už krūmo.
Matau prakaituotą kaktą, neišsидуodu,
dedu ant galvos vainiką,
senelis dvokia.

Darže esam trise, neskaitant varnų.
Tai dėl to čia taip juoda, galvoju,
ir man ima perštėti akis, užsimerkiu.

Juoda juoda.

Seneli, sakau, o ką tu galvoji, kai užmerki
akis?
Iš karto užmiegu, gesina jis nuorūką,
užmiegu ir tiek.

Laidotuvės

Veikla teisėta –
sėdėti priešais namą ir laukti.
Ir pradžių dūdos, tada balsai,
galiausiai juodos sukni os, kostiumai
ir karstas ant pečių.

O mes sėdim priešais namą ir skaičiuojam –
vyrus ir moteris, mašinas ir gėles,
ir kryžių, ir nuotrauką su juodu kaspinu,
ir dūdas, ir raudas.

Ir kas gi ten mirė, gal žinai,
ką čia tiek žmonių palydi?
Kieno namuose uždengti veidrodžiai,
smilksta žvakės,
kieno tvartuose vieniši
žviegia paršai, mūkia karvės,
kieno kiemas eglišakėm nuklotas?

Kol mes sėdim priešais namą,
kažkieno siela
nuslysta žemyn
trombono vamzdžiu.

Dėl požiūrio į kalbos politiką

„Šiaurės Atėnuose“ (2024-11-08) paskelbtas filosofo Arūno Sverdiolo tekstas „Kalbos politika ir / ar apolitika“. Nei su bendrąja autoriaus nuostata svarstomu klausimu, nei su kai kuriais konkrečiais teiginiais negaliu sutikti.

Kalbos paskelbimą valstybine A. Sverdiolas laiko nacionalizavimu, nusavinimu, susvetiminimu. Atseit, jeigu kalba, kurią vadiname gimtąja, motinos kalba, suvalstybinama, tai ji jau nebėra nei gimtoji, nei motinos...

Visose tarpukario Lietuvos konstitucijose buvo įrašyta: „Valstybės kalba – lietuvių kalba.“ To statuso atkūrimas sovietų okupacijos metais ėjo su Sąjūdžio banga. 1988 metais visoje Lietuvoje vyko daugybė susirinkimų, mitingų, dažname jų kelta mintis reikalauti valdžios skelbti lietuvių kalbą valstybine. Lietuvos kultūros fondo Šiaulių skyriaus taryba spalio pradžioje parengė atitinkamą kreipimąsi į LTSR Aukščiausiąją Tarybą; teko rašyti pradinį to kreipimosi tekstą. Lapkričio 18 dienos Tarybos posėdyje, teikiant rezoliuciją lietuvių kalbai suteikti minėtąjį statusą, buvo perskaityta mūsų kreipimosi ištrauka. Taigi, kalbant A. Sverdiolo terminais, būsiu prisidėjęs prie lietuvių kalbos „nacionalizavimo“...

Pasakymas *valstybinė kalba* reiškia tai, kad valstybėje, kurios pilietis aš esu, manoji kalba yra pati svarbioji: ja aš galiu bendrauti ne tik namie, bet ir būti išklaustas valdžios įstaigose, tąja kalba galiu rašyti raštą valstybės institucijoms, ją gauti atsakymus, klausytis radijo, televizijos, skaityti laikraščius ir knygas, mokslinti savo vaikus, būti aptarnautas parduotuvėje, kirpykloje, taksi... Valstybinės kalbos statusas yra ir sauga kalbai. Lietuva yra vienintelė vieta žemėje lietuvių kalbai išlikti gyvai.

Kiekviena kalba įvardijama daugiskaitos pažyminiu. Štai sakome: *lietuvių kalba*. Filosofas Naglis Kardelis yra pabrėžęs kalbai esmingą bendruomeniškumo ir asmeniškumo dialektiką: „lietuvių kalba – tai ir didžiausias bendras visos lietuvių tautos turtas, ir didžiausias asmeninis kiekvieno paskiro lietuvių turtas“ (*Metai*, 2017, Nr. 1). Kodėl kitas filosofas, pasitelkęs gimtosios kalbos fenomeną, priešina pilietį ir tautos sukurtą valstybę?

2022 metų sausio 18 dieną Seimas priėmė nutarimą Lietuvos piliečių pasuose, jei asmuo pageidauja, varde ir pavardėje rašyti nelietuviškos abėcėlės raides *w*, *q* ir *x*. Lietuvių kalba išstumta iš tūkstančių Lietuvos piliečių asmens dokumento. O buvo galima eiti latvių keliu: asmenvardžius dokumente pateikti ir valstybine kalba perrašyti, ir kitataučio piliečio gimtosios kalbos lotyniško pagrindo abėcėle – kitataučiai Lietuvos piliečiai tame dokumente turėtų savo asmenvardžių įrašą gimtąja (visai suprantama – jiems mieliausia, brangiausia) kalba su visais reikalingais diakritikais. Italų kalbininkas, filologijos daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto docentas Stefanus Marija Lanza (Stefano Maria Lanza) „trijų raidžių“ įstatymą laiko nepataisoma žala lietuvių kalbai (*delfi.lt*, 2022-12-06). Tai nuomonė iš šalies – mokslininko iš Vakarų valstybės, kurios tikrai nepakaltinsi kalbos demokratijos ribojimu. O A. Sverdiolas siūlo kitakalbės abėcėlės raides ne tik rašyti piliečio asmens dokumente, bet ir „įterpti“ į lietuvių kalbos raidyną: „Jeigu lietuvių kalba yra valstybinė, tai į jos raidyną turi būti įterptos raidės, kurių reikia tautinių mažumų kalboms.“ Kokia pavydėtina minties vingrybė – tarsi valstybine pripažinta kalba ir savo raišką turi prisimti kitų tos valstybės kalbų raides, kurių nė vienam lietuviškam žodžiui nereikia! Taigi, lietuvių kalbos abėcėlę keičia *Lietuvių ir Lietuvos tautinių mažumų kalbų abėcėlė*?

Filosofui kliūva kitų kalbų asmenvardžių adaptavimas – „kompromisinis ir intelektiniu požiūriu apgailėtinas“. Ką jis siūlo? Ogi „mokant mokykloje užsienio kalbos reikėtų tiesiog kelias pamokas skirti supaprastintoms vardų tarimo kitomis kalbomis taisyklėms, parengti paprastutes brošiūras ir paskelbti interneto svetainėse“. Vadinasi, *lietuviškame tekste* Šekspyro pavardę galėsiu rašyti tik *Shakespeare* ir garsiai skaityti angliškai [ʃeɪkspiə]? O kai prireiks ne vardininko, o kito linksnio, tai asmenvardį ištarsiu angliškai, o jam pridėtą galūnę – lietuviškai? O jei prireiks būdvardžio *šekspyriškas*, tai iš ko tą būdvardį pasidarysiu, jeigu nebus sulietuvinintos perrašos *Šekspyras*? Lipdysiu hibridą su apostrofu – *shakespeare'iškas*?

Ir laikraščiuose jau neretai elgiamasi kaip feisbukuose: kopijuojama ir įklijuojama vis ta pati nekaitoma kitos kalbos asmenvardžio forma: „Paskutinį savo vaidmenį aktorius suvaidino režisieriaus *Aleksandr Špilevoj* spektaklyje „Migla“ (2025-01-10). Svetimvardžius vartojant šitaip, tekstas dažnašyk tampa neaiškus: „Serbo kritiką *Trinchieri* pritildęs *Francisco* liūdėjo“ (antraštė, 2024-

11-29). Ar supratom, kas ką kritikavo ir kas ką pritildė? Kadangi *Trinchieri* – italo pavardė, čia kaip tik vieta pasakyti, kad iškiliausi italų baltistai lietuviškame tekste savo vardą bei pavardę gražiausiai lietuvinu ir lietuvinu: *Gvidas Mikelinis* (Guido Michellini, 1951–2020), *Pietras Umbertas Dinis* (Pietro Umberto Dini).

Kompromiso, įteisinančio dvejoją kitų kalbų asmenvardžių rašymą, niekinti nereikėtų. Kalbos politikoje, kaip ir politikoje apskritai, kompromisai būtini, nes reikia atsižvelgti į dvi reikalo puses: į sparčiai kintantį pasaulį – globalizaciją, tautų, kalbų sandūras, maišymąsi, ir paisyti kalbos, jos sistemos. Liberaliomis nuostatomis, remiamomis kilniais žmogaus teisių šūkiiais, siekiama sumenkinti lietuvių kalbos vaidmenį tautos ir valstybės gyvenime.

A. Sverdiolo nuomone, ir vietovardžius „reikėtų rašyti taip, kaip jie rašomi tos vietovės kalba [...]. Išimtis turėtų būti daroma nebent keliems šimtams pavadinimų, kurie seniai įaugę ir visuotinai paplitę, kaip Varšuva ar Paryžius.“ Jis niekinamai vertina penkiatomį žodyną „Pasaulio vietovardžiai“: „Perrašinėti kokių Afrikos savanų, kalnų ar upių pavadinimus lietuviškai – beprotiškas ir visiškai tuščias darbas. Juk pasaulyje yra milijardai vietovardžių... Ir vėl vien tik lokaliai, savo vartojimui. Vėlgi neatsiveriama pasauliui, nemėginama su juo susikalbėti, objektai lieka neatpažįstami jokiuose kitakalbiuose tekstuose ar lentelėse su jų pavadinimais.“ Ką gi, visi Lietuvoje kada nors išleisti ar dabar leidžiami lietuvių kalbos ar keliakalbiai žodynai buvo ir yra skiriami savam vartojimui, Lietuvai. Ne plačiajam pasauliui. Vietovardžių žodyno tomuose pateikiamas ir originalia rašyba užrašytas vietos vardas, tai kodėl sakoma „objektai lieka neatpažįstami jokiuose tekstuose“? Šit pirmame tome visų Europos vietovardžių šalia lietuviško varianto pateikiamas pavadinimas tos šalies kalba, o kalbų, vartojančių ne lotyniško pagrindo abėcėlę, – net du variantai, pavyzdžiui, kirilika ir lotyniška (tikriausiai, angliška, vadinamąja tarptautine) transliteracija. Dar pasklaidau Azijos tomą. Didžiausia Pietų Korėjos sala lietuviškai vadinasi *Džedžudas*. Anglų kalba pavadinimo rašymas įvairuoja: *Jeju-do*, *Jeju Do*, *Cheju-do*. Esu pastebėjęs, kad lietuviškuose tekstuose vartojami ir nekaitomi pavadinimai, tuosyk lietuvinama tik rašyba pagal tarimą: *Džedžu*, *Čedžu*. Lietuviški variantai reikalingi, kad svetimus vietovardžius galėtume lanksčiau traukti į savo kalbos tekstą, prireikus pasidaryti bendrinį žodį. Jeigu nebūtų buvę lietuviško pavadinimo *Džedžudas*, iš ko amerikiečių rašytojos Lissos See romano „Jūros moterų sala“ (2024) vertėja būtų pasidariusi žodį *džedžudiečiai*, įvardijantį tos salos gyventojus?

Juk ir Lietuvą kitos kalbos vadina savaip, tik latviai rašo *Lietuva*. Estams esame *Leedu*, vokiečiams *Litauen*, prancūzams *Lituanie*, japonams – *Ritoania*... Tikslingiausia yra laikytis susiklosčiusių tradicijų. Ar lenkus nuteiksime, kad Vilnių vadintų ne *Wilno*, kad *Lavoriškės*, kurias kirčiuojame antrame nuo pradžios skiemenyje, jų kalboje netaptų *Lawaryszki* su kirčiu antrame nuo galo skiemenyje?

Pasak filosofo, kalbininkų esą du tipai: vieni, panašūs į kitų mokslų atstovus, „tyrinėja lietuvių kalbą tokia, kokia ji buvo ir yra“, o kiti, „valstybiniai kalbininkai“, „nustato ir reikalauja, kokia ji turi būti, kaip turi būti vartojama“. Tikrovė yra kiek kitokia: dažnai tas pats asmuo priklauso abiem „tipams“. Didžiąją Kalbos komisijos narių dalį visada sudarė iškiliausi lietuvių kalbos tyrėjai. Paminėsiu keletą Vilniaus universiteto profesorių, su kuriais drauge Komisijoje teko dirbuoti: akad. Vytautas Mažiulis, Jonas Palionis, akad. Zigmas Zinkevičius, Vitas Labutis, Evalda Jakaitienė, akad. Aleksas Girdenis, Albertas Rosinas, akad. Bonifacas Stundžia. Turiu pasakyti, kad Komisijos nariai, net to paties universiteto kolegos, kalbos politikos klausimais toli gražu nebūdavo vienos nuomonės. Ir dėl svetimvardžių rašybos ilgokai diskutuota, kol prieita prie kompromiso, sutarta įteisinti abu variantus: ir adaptavimą, ir autentišką rašymą.

Filosofas sutinka, kad bendrinei „kalbai gyvuoti būtinos normos“, tačiau čia pat kelia klausimą: „Ar kalbos norma yra deskripcijos, realios jos vartosenos aprašymo ir tyrimo, kalbos mokslo dalykas, ar preskripcijos, paliepimo ją vartoti tam tikru būdu ir administracinio reguliavimo dalykas?“ Su tiesa prasilenkia kaltinimas, esą „valstybiniai kalbininkai“ remiasi ne mokslu, „o kalbos ideologija ir tam tikro tipo politiniu mąstymu“. Kalbos vartosenos tyrimais nustatoma realioji norma, tik tada fiksuojama kodifikuotoji norma (žodynuose, gramatikoje). Pastaroji negali prieštarauti kalbos dėsningumams,

ardyti kalbos sistemos. Jau teko rašyti apie tai, kaip, prieš skelbdami kodifikaciją (taigi ir preskripciją), Komisijos nariai remiasi realiosios normos tyrimais (žr. *alkas.lt*, 2023-11-28), čia nesikartosiu.

Interneto svetainėje neseniai aptikau Kalbos inspekcijos vyresniosios inspektorės Jurgitos Starkuvienės pasisakymą apie savo darbą: „Tikrindama įmonę ar įstaigą pirmiausia stengiuosi išklausti darbuotojus, atsakyti jiems iškilusius klausimus, patarti, pakonsultuoti.“ O pasak A. Sverdiolo, „leidyklų ir redakcijų darbuotojai Kalbos inspekcijos bijo kaip ugnies“. Jeigu žmogus gerai dirba savo darbą – ko jam bijoti? Tik ar filosofas nemato, kiek išleidžiama neredaguotų arba prastai suredaguotų knygų? Skaitau pernai pasirodžiusį romaną, klaidų – kokių tik nori: leksikos, gramatikos, rašybos, skyrybos, korektūros. O įrašytos net dviejų redaktorių pavardės... Ką jau kalbėti apie daugelio laikraščių, ypač interneto portalų, kalbą. Neapsikentęs iš kelių sostinėje leidžiamo laikraščio numerių pririnkau 6 puslapius skyrybos klaidų ir nusiunčiau redaktorei. Netrukus gaunu padėką ir atsiprašymą: nepykit labai ant mūsų, laikraštis neturi redaktoriaus kalbininko...

Filosofas mano, kad Kalbos inspekciją reikia naikinti, Kalbos komisija turinti būti ne valstybinė, o akademinė institucija. Jo supratimu, kalbos politiką turi vairuoti partijos. Gal vis dėlto tevairuoja aukščiausioji įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia, pasitelkdama kalbos institucijas. Be šių nesunku nuvairuoti į pūdymus. Keista, kad filosofas, žymus mokslininkas kalbos mokslo žmones siūlo nustumti nuo kalbos politikos. Šitaip jis pasirodo esąs artimas Liberalų sąjūdžiui ir Laisvės partijai. Liberalų lyderė, būdama Seimo pirmininke, buvo įregistravusi nutarimą „optimizuoti“ keletą su lietuvių susijusių institucijų, tarp jų – Kalbos komisiją, Etninės kultūros globos tarybą ir kt., o Laisvės partija anų rinkimų į Seimą programoje buvo įsipareigojusi Valstybinę lietuvių kalbos komisiją „uždaryti“.

Tik pusė tiesos A. Sverdiolo pasakymu teiginiu „dabartinė kalbos politika yra Tarybų Lietuvos politinės mąstysenos ir veiksenaos reliktas ar, tiksliau sakant, tiesioginis ir gyvybingas jos tęsinys“. Bendrinės kalbos istorijos tyrinėtojas Arnoldas Piročkinas yra rašęs: „Bolševikų valdomoje Lietuvoje be kokių revoliucinių pakitimų buvo tęsiama „buržuazinė“ lietuvių bendrinės kalbos tradicija“ (*Acta Linguistica Lithuanica*, 2017, t. 76, p. 302). Vargu tas, kuriam rūpi tikroji lietuvių kalbos norminimo ir kalbos politikos istorija, ras patikimesnį šaltinį už žymiųjų Vilniaus universiteto lituanistų profesorius A. Piročkiną ir docento Aldono Pupkio veikalus.

Filosofas daug kur klystama, nes jo išgirsta tik viena pusė – „kalbos valdininkų“ „skriaudžiamieji“, ir toje pusėje matoma tik balta: atseit suaugęs kalbėtojas esąs *atsakingas* asmuo, jį mokyti esą įžeidu. Kultūros žmonės, kuriems neduoda ramybės kalbos vartosenos skauduliai, padėtį vertina kitaip. Vertėjas, literatūros kritikas Laimantas Jonušys toje pačioje konferencijoje, kurioje čia aptariamą pranešimą darė A. Sverdiolas, kalbėjo apie tai, kad esama nemažai *nesąmoningų* kalbėtojų, jais vargu ar galima pasitikėti (žr. *Literatūra ir menas*, 2024-11-08). Pesimistiškiau yra prasiitaręs S. M. Lanza: lietuvių tauta prarandanti *kalbinį sąmoningumą*, „lietuvių kalbos jausmas sparčiai bunka, kalbėjimo kultūra prastėja, kalbinis išprusimas tapo specialistų mažumos reikalu“ (*Kultūros barai*, 2020, Nr. 4).

Klystama ir remiantis tikrovės neatitinkančia informacija. Štai dešimtmečių senumo faktą filosofas pateikia kaip šiandienos naujieną: „Neseniai žiniasklaida paskelbė, kad ketinama įvesti kalbininkų etatus savivaldybėse. Tai labai išplėstų kalbos administravimo apimtį – juk šie vietiniai kalbos tvarkytojai ir taisytojai ne teiktų konsultacijas, o prižiūrėtų.“ Taigi, A. Sverdiolo nė girdėti negirdėta, kaip įkvėptai sostinės savivaldybėje jau nuo pirmųjų Nepriklausomybės dienų darbavosi kalbos tvarkytoja Albina Šiupienienė. O skambtelėjus į savivaldybę, būtų buvę sužinota, kad dabar čia gražia tvarkosi dvi kalbininkės – jiedvi ir *prižiūri*, ir *konsultuoja*. 1997 metais kalbos tvarkytojus jau turėjo 47-ies Lietuvos savivaldybės, 2021-aisiais – visos 60. Viešojo mažaraštiškumo, kalbos anarchijos srautas bent kiek užtvenkiamas.

Juodas kambarys Madride

Tokioms mažaraštėms ar, veikiau, šykštuolėms raštu kaip aš, būna, nutinka, kad šlifuoja kokią pastraipėlę mėnesį kitą, gludini mintyse į frazę niekaip nesulimpančius žodžius, prisispūrusi vis dėlto šį tą užsirašai, o paskui, žiū, prisireikūs niekaip nebeatkasi failo, kraipai galvą it duoneliaujantis paukštelis, ramstai smakrą it grimztančius namus ir staiga susizgrimbi, kad ne veltui net eilėje prie kasos tas eilutes atrajojai, kad failas buvęs nebuvęs – atminties diske viskas įrašyta – iškalta lyg skaitovų konkursui eilėraštas, it meilės eilėraštis, kurį seniai nebesigėdydama sentimentalumo ruošėsi padeklamuoti jam per *Valentynkę*.

Kalba tau rūpėjo kaip pokalbis, kaip tiltas, apžergęs vienas į kitą dėbsančius krantus, kaip perėjimo galimybė ir naujos perspektyvos pažadas – ta švelniai gluminanti akimirka, kai, rodos, nebeturi ką pasakyti, bet tyła neslegia, apgaubia it šilkinė skraistė, kurios raštai iškalbinę už tankiausiai suauštus tekstus, nes ne kiekvienas žodis įžodina ir ne kiekviena šnekta užšnekina, nes tylybė kartais turiningesnė ir už turtingiausią žodyną, bet kad tai patirtum, privalėjai panirti į ežerus kitų akių, susilaukusi kūdikio nustebai, kad giliausieji vandenys tarpsta pažiūrėti mažiausiose iš jų, ir tik šios nuostabos vedama vis dėlto ryžaisi šį tą užsirašinėti.

Tekstus skaptavai pietietiškos saulės nutviekstam kambary, toj minčių skeveldrų dirbtuvėj, kur sapno atplaišos iš tyko įgudavo kūną, nerimo dulkėms palengva nusėdant ant dar nesubraižytų ir neapipeckeliotų sienų, mat būsimasis grafitininkas dar nusnaudavo pietų, ir vyras tebebuvo tas, pas kurį atvykai, per kurio vardą įsivietinai, – *žinojimo riba, namų slenkstis*, – dėl kurio kalbos garsyno miklinai liežuvį, tiesa, paaiškėjo, tik tam, kad nebesusišnekėtumėte jau ne viena, o dviem kalbomis: versdavot ir vartydavotės it ant kranto išmestos žuvis – nebyliai žiopčiodami, – bet kartu tylėti taip ir neišmokote.

Bažnyčios virto aidinčiomis klasėmis, kur vėl ėmei zulinti suola, neišeitus mokslus iš navos į navą eiti, įsmukdavai į jas tarsi į milžiniškas miesto audinio kišenes, genama nykulio ir pasimetimo, blyškiai nujausdama, kad anoks dyvas būtų po marmurinio grindinio pamušalu prasmegti, juk buvai it ta vieno cento moneta, už kurią nieko nenusipirksi, kurios nei kunigui, nei ubagui nepaaukosi.

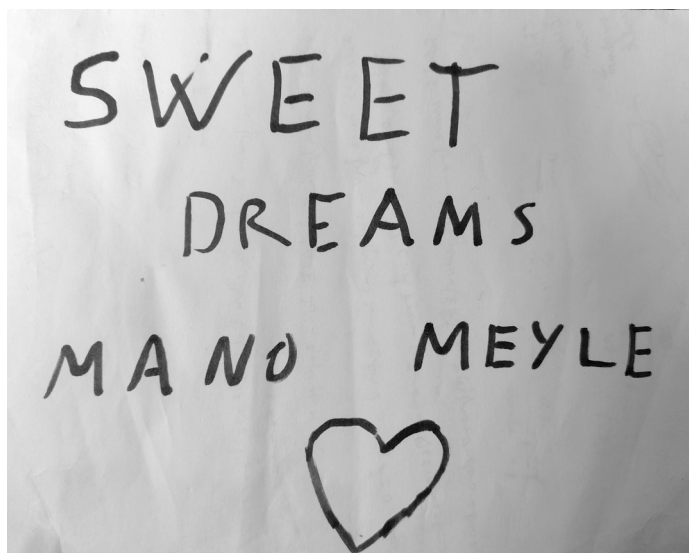
Terapijon kulniuodavai lyg išpažinties, lyg į pasimatymą – sukrėsta pažeidžiamumo nuojautos, pakerėta palankaus vertinimo vilties, – o po visko smukdavai pro duris it aktorė už kulisų – nusimetusi praeitį it įšutusių kaukę, dar negebanti atskirti kaukės nuo nudirtos odos, nes vaizduotis, kad grįši busi, lengviau nei priimti, kad vėl vėžlinsi laižytis tebeplūiojančios žaidzos; užsimiršusi vis dar puldavai pasakoti, tačiau sparčiai mokeisi žodžiais *tik* prakrapštyti, *tik* dezinfekuoti, *tik* tvarstyti, mat svarbiausia ir buvo tas *tik* – gijimui reikalingo laiko tikėjimas: sekundžių dygsniai, minučių bintai, valandų trauklapiai.

Tavo istorija buvo it pasaka – atsikartojanti schema, nuspėjamas galas: tu pasisukus į šiaurę, jis – į pietus ir taip – nugara nugaron – žaidžiat namus, o tiksliau – slėpynes, kur abudu slepiasi ir nė vienas nieiško, vien gaudynėms nusiteikęs vaikas laksto, o gal veikiau blaškos po priešingus magnetinius laukus; kai nesislapstydavot, mindavot vienas kito ribomis it lynu, tik kad santykių akrobatika nebuvo stiprioji jūsų pusė, ir buvo tik laiko klausimas, kada tas ribas peržengsit.

Kol kiti atidarinėjo knygynus, tu besirengdama įkopti į penktąją dešimtį įsigijai pirmąją knygų spintą ir sudodinai joje per pastaruosius dešimtmečius jaukiausią priebėgą teikusią lapiją: magiškojo realizmo palmes ir metafikcijų riešutmedžius, dvasinės literatūros alyvmedžius ir klasikos bambukus, literatūros teorijos ažuolus ir įvairiausias autobiografinės prozos beržus bei drebu-

les; kai neklaidžiodavai tarp knygų tarsi miške, rūpinaisi jomis it sodu – suleisdavai pirštus ravidama, gėrėdamasi uosdavai lapus (bibliofilai supras), trėsdavai paraštes pastabomis ir laistydavai siužeto vingius ašaromis, iškasdavai ir dovanodavai; sukaisi lizdus it medžiuose ir rinkai nektarą it iš žiedų – ieškojai kelių prigyti, įsišaknyti, pasistiprinti.

Maldydama pyktį griebdavaisi maldos, kitąkart, jei papoteriavusi tebeošdavai it sukilusi jūra, sužvejojdavai sakinį ir imdavaisi lyg žuvį darinėti: išmėsinėjusi struktūros griaučius skonėdavaisi išpūdžių minkštimu, o šį nurydavai tik iščiulpusi paskutinius syvus, tik perkandusi prasmę; kadangi pykdavai dažnai, o kaip reikiant melstis nebuvai įgudusi, netrukai patapti tikra gurmane ir šiandien jau gali užtikrintai tarti, kad neverta maldyti audros – atsiduok mūšai ir atsidursi krante: eilutė iš eilutės banguojanti Virginios Woolf sintaksė netruks parplukdyti tave į ramybės uostą.

Autorės nuotrauka

Nors vildamasi apsieiti be antidepresantų (neapsiejai) stengeisi kuo dažniau priimti komuniją, puikiai supratai, kad be kasdienės gerai sukaltos frazės duonos taip pat neišsiversi, nes Lewisas buvo teisus – *įpavidalindama iki tol nematytą ir negirdėtą poezija taip pat yra mažytis įsikūnijimas*: klioveisi jos išganingu ritmu, kai sukautydavo nerimas, – griebdavaisi sąskambio, kad ištrauktų iš sąstingio, nes prieš šešetą metų apsisprendusi tapti mama įsipareigojai nepaisydama nieko žaisti – prislėgta šokinėti, užspeista dainuoti; tiesa, klausykloje ir terapijoje išmokusi neapsimetinėti stengeisi ne tiek vaizduoti, kiek įsitraukti: šokinėdama nusikratydavai slogių minčių, dainuodama trupindavai sienas, o jei nepavykdavo, taip ir sakydavai – „mamamai liūdina, todėl ji verkia“, „mamamai nešalta, jai baisu“; negąsdinai, tik mokei išbūti: taip, branguti, ne tik žaisti – gedėti irgi galime kartu.

Kai kadaise vaikystės namuose, tėvų miegamojo spintos antresolėje, aptikai apsitrynusį laidotuvių nuotraukų albumą, kurio pablukusiuose atvaizduose dešimtmetė tavo mama su sesute žvelgė į atidengtame karste gulinčią savo motiną, tavo močiutę, sumojai, kad sielvartauti tenka ne tik suaugusiesiems, kad kančia – priešingai nei žinojimas, ką su ja daryti, – mus lydi visą gyvenimą; nuotrauka iš nuotraukos jos stovėjo it įkaltos suakmenėjusiomis išraiškomis gedėtojų sudėčiai už kęsimo sulietų petukų keičiantis, – jau tada miglotai nujautei, kad tame suplotame laike buvo įamžinta ne tik netektis, bet ir paskutinis motiniškas palaiminimas – seserystės palaima varge.

Tarsi nujausdami, koks keblus gali būti pasaulis, vos apšilę Žemėje kojas vienturtėliai ima melsti sesutės ar broliuko, ne išimtis buvo ir tavo sūnus: paklaustas tėčio, ko kaulytų iš net patį neįtikimiausią norą išpildyti valio-

jančio džino, užsiprašė leliuko („Bebé, papá, please“), bet tėtis tik skėstelėjo rankom, nes tėtis – ne džinas, o tu po širdimi nešiojai tik begalinį ilgesį uolėto Maljorkos kranto, ant kurio keteros vieną naktį prieš devynetą metų susisukot su būsimu vyru lizdą, ir tos milžiniškos krentančios žvaigždės it kiklopo akies, akimirkai sujaukusios ne tik jūsų protus, bet, rodėsi, ir patį dangų; jei būtum sutikusi džiną, būtum nė nemirktelėjusi sūnui pavymui išpyškinusi: „Bebé, cariño, please“, – bet tik todėl, kad buvai tikra, jog džinai neegzistuoja, o vien panorėti, kad ir krentant didžiausiai kada nors regėtai žvaigždei, nepakanka.

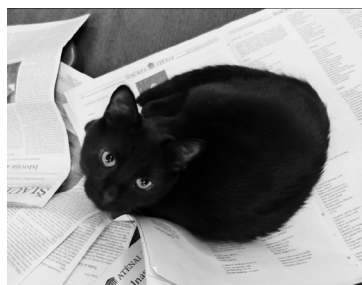
Nors ir privengdavai rašyti (o gal kaip tik dėl to), žinojai, kad galynėjimasis su fraze gali šio to išmokyti: visuomet ieškoti kompromisų su kitais ir niekuomet neiti į kompromisą su savimi, pasitikėti tyła labiau nei plepėjimu (net ir savo – ypač savo), teikti pirmenybę pauzių kuriamam ritmui ir tik juo įtikėjus balso registru atnašauti, išraiškos taupumu nenusileisti reikliausiam asketui, net ir to mažo nepasilaikyti sau – mylėti; skaptuodama tekstus saulės užlietam kambary vyleisi nors kiek tos šviesos sugerti, bent vieną tų pamokų vaisių subrandinti.

Besiskirdama iš naujo atradai ne tik bažnyčias, bet ir muziejus bei iš pirmo žvilgsnio į taviškį tokį nepanašų juodąjį kambarį, veikiau primenantį urvą kaprizingo bepročio, kurio geriau už Ortegą y Gassetą neaprašysi: „Goya yra pabaisa, pabaisų pabaisa ir tarp savo pabaisų didžiausia, – visada, kai pabaisa Goya iškiša savo bauginantį ir sunkiai įžiūrimą petį virš banguojančio ir virpančio lyg jūra mano horizonto, mano mintys veržiasi tarsi jauni satyrai ir reikalauja būti išsakytos, nors galbūt jos nėra labai svarbios, bet turiu sugrąžinti jas į tylias jų gūžtas“ (José Ortega y Gasset, „Preliudija Goyai“, in: *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, iš ispanų kalbos vertė Rūta Samuolytė, Vilnius: Vaga, 1999, p. 317); beje, toje pačioje esė Ortega y Gassetas aprašė ne tik pabaisiškąjį tapytoją, bet ir tave – Goyos niūriam patrauklumui neabejingą, iš *drobių besiliejančių sugestijų potvynio įtrauktą eseistę*, – naujiems santykiams dar nebuvai pasirošusi, bet tokį meilužį kaip Goya pakęsti galėjai, tad verždavaisi pas jį, kad jis įsiveržtų į tave, kad naktingų jo vaizdinių lavai užliejus nors akimirksniui perprastum pelenais virtusį savo gyvenimą.

Yrusis pro nežinomus vandenis ir išsilaipinusi dar mažiau pažįstamam krante naiviai tebetroškai viską pagrįsti, it būtum atkeliaavusi tvarkingai išgrįsta gatve, – taip knietėjo rasti paaiškinimą, dar labiau – pasiaiškinti, pateikti tą vienintelę teisingą įvykių versiją, bet jei klaidžiodama ko ir išmokai, tai to, kad santykis – ne matematinė lygtis ir vienintelis teisingas atsakymas čia klaidingas pagal apibrėžimą; susisupusi į juodas meilužio guolio drobes vietoj loginio aiškinimo atradai aistros padiktuotą aiškumą: šuva negali nemataruoti kojytėm, nors ir nebesitiki išplaukti, kur du daužosi lazdomis, trečias irgi aptykšta krauju, kantrybė ne visuomet dorybė, jei delsdama užkuri tikrą velniavą – baimės nasrais čiaumoji savo vaiką, sugundai vyrą tam, kad iškastruotum; kaip meilužei ir pridera, ištikimybės neprisiekinėjai: pritaikytų tavo vidiniam interjerui Goyos tapinių galbūt nebūtų atpažinęs nė akyliausias meno istorikas, bet toks ir buvo nuotykių tikslas – išgyventi košmarą anksčiau, nei jis virs atpažįstama realybe, ar, Ortegos y Gasseto žodžiais tariant, *sugrąžinti mintis į tylias jų gūžtas*.

Išsiskyrusi pirmą kartą gyvenime turi savo kambarį: rašomąjį stalą ir kėdę, ir knygų spintą, iš lengvo besimelkianti tyka – dar ne ramybė, bet skaitydama jau įstengi iš paskos Noridžo Julijonai šnibždėti, kad *viskas bus gerai, bus gerai ir visui viskas bus gerai*.

– AUŠRA KUNDROTAITĖ –

Prenumerata padeda „Šiaurės Atėnams“ ir „Šiaurės katinams“ išlikti!

Užsiprenumeruoti galima bet kuriame pašte arba internetinėse svetainėse www.prenumeruok.lt, www.prenumeruoti.lt.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademine knyga“, „Eureka!“ ir „Mint Vinetu“.

MIGUEL HERRÁEZ

Julio Cortázaras ir Ugnė Karvelis

„Kitos knygos“ šiame lietuviškai perleidžia žymiausią argentiniečių rašytojo Julio Cortázaro (1914–1984) romaną „Žaidžiamė klases“ (*Rayuela*, 1963; liet. 1978, 2006, vert. V. V. Petrauskas). Šia proga prisimintinas ir lietuviškasis garsiojo literatūros eksperimentatoriaus, nuo 1950 m. gyvenusio ir kūręsio Paryžiuje, gyvenimo akcentas – ilgametė partnerystė su Ugne Karvelis (1935–2002); juo labiau kad šiame minimas šios lietuvių emigrantės, aktyvios lietuvių bendruomenės Paryžiuje veikėjos, literatūros kritikės, vertėjos, diplomatės 90-metis.

Čia pateikiama ištrauka iš ispanų rašytojo, literatūrologo, Valensijos universiteto dėstytojo, kelių knygų apie Cortázarą autoriaus Miguelio Herráezo biografinio veikalo „Julio Cortázaras: pataisyta biografija“ (2011). Fragmentas (priedu pavadinimu) paimtas iš ketvirtąjo knygos skyriaus, skirto 1963–1976 m., citatų šaltiniai vertime praleisti.

Julio Cortázarui ir Aurorai¹ [1967 m.] gegužės mėnesį sugrįžus į Paryžių, krečiamą studentų ir darbininkų riaušių, tikrovė pareiškė savo teises. Ne todėl, kad jau neatrodė taip skausminga susitaikyti su skrybomis. Gana nemažai metų tęsėsi dvilypė sąjunga, beveik tobula santarvė – sutarimas gyventi viešbučiuose ir nuomojamuose butuose, traukiniuose, lėktuvuose, svečiose šalyse, gatvėse ir užkampiuose, gyventi potyriais ir prisiminimais. Ypatinga papildoma sąlyga leido daugiau nei dvidešimt metų išimtinai tenkintis Paryžiumi, bet taip pat keliauti beveik po visą pasaulį: Italiją, Prancūziją, Ispaniją, Belgiją, Šveicariją, Olandiją, Vokietiją, Liuksemburgą, Austriją, Kubą, Čekoslovakiją, Portugaliją, Turkiją, Indiją, Vengriją, Didžiąją Britaniją, Alžyrą, Iraną, Ceiloną, Graikiją; turėti tą pačią profesiją ir darbą UNESCO, mėgautis tomis pačiomis knygomis, tais pačiais draugais ir tuo pačiu gyvenimu. 1948 m. tame tolimame Buenos Airių mieste jiedu kartu atrado vienas kitą pagal tai, kas tiko kaip ranka pirštinei, kai suprato, kad jie kitokie, bet viskas galutinai ir nepataisomai iširo Paryžiuje – kur Cortázaras beregint prigis ir pasirodys scenoje, pasirinkdamas de Gaulle'io priešininkų barikadas, policijos ašarines dujas, grindinio akmenų svaidymą Lotynų kvartale į CRS (t. y. riaušių policijos) furgonus ir romantišką žygį į Sorboną, kurią studentai užėmė šaukdami „draudžiama drausti“ ar „tegyvuoja dabartis“. (Argentiniečiui Cortázarui aktyviai dalyvaujant buvo simboliškai užimti kai kurie studentų miestelio pastatai.) Vis dėlto pirmas smūgis jų sąjungai buvo moteris vardu Ugnė Karvelis; data ankstesnė ir vieta kita: 1967-iejį, Kuba.

Ugnė Karvelis, lietuvė, germanistė, dvidešimt dvejiems metais jaunesnė už rašytoją, septintojo dešimtmečio pradžioje dirbo leidykloje „Gallimard“. Kalbėdama apie tai, kaip užsimezgė jos santykiai su rašytoju, Karvelis pasakoją: „Meilės istorija prasidėjo susitikimu keturiose: knyga, du asmenys ir žemynas, Lotynų Amerika. Žemynas, kurį tuomet mylėjau ir pažinau geriau nei Julio. Turbūt todėl, kad tas pasaulis man buvo pažįstamas. Gal ankstesniame gyvenime buvau gimusi atogrąžose, o gal dėl kokios kitos priežasties, taipgi magiškos. Esu kilusi iš atsilikusios Europos šalies, Lietuvos, ikikapitalistinės agrarinės valstybės. Kaip tik todėl tai, ką prancūzai laiko egzotika, man atrodo visiškai įprasta. Kai susipažinau su Julio, jis jau buvo parašęs „Žaidžiamė klases“. Ta knyga man buvo didysis susitikimas su juo. Ta knyga mane pribloškė. Žinau, visi tvirtina, kad „Klasės“ – jų knyga. Bet, man regis, tai kur kas labiau mano knyga nei didumos žmonių: atvykau į Paryžių tais pačiais metais kaip ir Julio, tik buvau tada šešiolikos. Tik mažiau matės ir daugiau raudonojo vyno vietoj matės, o gyvenau lygiai taip pat, kaip aprašoma „Klasėse“, toje pačioje epochoje ir toje pačioje geografinėje platumoje. Tais metais mudviejų – Julio ir mano – keliai tikriausiai kryžiuosius tūkstančius kartų.“

Būtent tada, kai „Gallimard“ leido apsakymų („Bestiarijus“, „Žaidimas baigtas“, „Slapti ginklai“) antologiją, Karvelis pradėjo retkarčiais bendrauti su Cortázaru. Taip pat, kai 1966 m. pasirodė „Klasių“ vertimas prancūzų kalba, jie susitikdavo darbo reikalais. Leidykla norėjo leisti romaną pavadinimu „La marelle“, bet rašytojas reikalavo pašalinti artikelį ir palikti tik „Marelle“. Vis dėlto, kaip teigė pati Karvelis, ji ryžosi susipažinti su juo kaip žmogumi ir rašytoju 1967 m. sausį Havanoje. Tuo metu Niujorke ką tik pasirodė „Fotopadidinimas“², ir Cortázaras įgulęs rašė „62. Pasidaryk pats“ ir „Aplink dieną per aštuoniasdešimt pasaulių“. Į Kubą skrido be Auroros, nes ši negalėjo skristi drauge – sunkiai sirgo jos motina, ir jai teko bent du mėnesius nekelti kojos iš Buenos Airių, o ir pats rašytojas nelabai noriai leidosi į kelionę po Karibus. Jo visiškai neviliojo mintis kelioms savaitėms užrakinti butą Paryžiuje, išeiti iš darbo ritmo, skirti energiją apskritai ne per daugiausia jį žavinčiai veiklai – tai buvo per didelė kaina, mokama tik iš negėstančios meilės Kubai.

Havanoje kaip paprastai laukė žavios ir nepaprastai nuširdaus džiaugsmo kupinos dienos, akimoku nušlavusios nepasitenkinimo šešėlių, lydėjusių jį tris dienas po 1966 m.

Kalėdų. Jis dalyvavo susitikimų maratonuose, pokalbiuose, begaliniuose susirinkimuose, kurie prasidėdavo anksti rytą, tęsdavosi per pietus prie mangų salotų ir meksikietiškių ryžių su pupelėmis, bulvių traškučių ir vištienos ir baigdavosi paryčiais, pamažu gurkšnojant romą, maloniai glamonėjantį gomurį, kartu su nepasotinamais draugais, rašytojais, redaktorais ir skaitytojais. Be to, jis turėjo progą drauge su kitais rašytojais (Fernándežu Retamaru, Haydée Santamaría, Arrufatu, Lezama Lima ir kt.) pareikšti paramą revoliucijai, dalyvaudamas atminimo mitinge, kuris, Fidelio Castro vedamas, įvyko Revoliucijos aikštėje Che Guevarai pagerbti. Tomis dienomis leidyklos „Casa de las Américas“ renginiuose dalyvavo ir Ugnė Karvelis, tyli Cortázaro gerbėja. „Apsišarvavusi „Žaidžiamė klases“ egzemplioriumi, pagaliau ryžausi pulti garsenybę ir įsiterpiau tarp jo ir registratūros stalo, kur jis ketino padėti savo kambario raktą. Ak, kaip apstulbau, kai jis iš karto pakvietė mane pasivaikšinti romo kokteiliu mochtu.“

Po viešnagės Kuboje prabėgo pusantų metų, kol galutinai paėmė viršų skrybų su Aurora sprendimas. Tai buvo, savaime suprantama, skausmingų jausmų laikotarpis. Ugnei Karvelis tas žmogus atrodė dvilypis, nes „uždaro būdo paryžietis staiga dinga, atsiradus naujam, laimingam žmogui visomis apnuogintomis julsėmis“, bet tas pats žmogus, vos grįžęs į Paryžių, vėl nėrė į savo slėptuvę prie savo kasdienių įpročių, prie Auroros nustatytos įprastos tvarkos, pasisėdėjimų bare „Le Général Beuret“ ir vienišų pasivaikščiojimų Šv. Martyno kanalo krantine. Tačiau Cortázaro sprendimas tvirtėjo: augo susidomėjimas Ugne Karvelis. „Gyvenu lūžio, o gal veikia atgimimo laikotarpi“, – pasakys rašytojas 1968 m. birželį. Taip ir buvo.

Birželio pabaigoje Aurora ir Julio persikraustė į Senjoną, ir tik dar labiau atsivėrė pairusių santykių žaizda. „Lėta, bet neišvengiama krizė“, – pasakys rašytojas Julio Silvai, dailininkui, savo knygų iliustratoriui. Jis slankiojo kaip šešėlis po namus, dar kvepiančius šviežiais dažais, ir po Auroros pasėta veją, kuri vidury sulaukėjusios pievos, supančios namą, ilgainiui tapo panašesnė į virtualią tikrovę. Po mėnesio Julio sprendimas pradėti naują gyvenimą – ir drauge leisti Aurorai atnaujinti savąjį – buvo galutinai priimtas, – „su tau pažįstama moterimi, pas kurią dažnai lankaisi Sébastieno Bottino gatvėje“, – sakė jis savo bičiuliui Porrúa.

Po to turėjo eiti kitas žingsnis – greitas išsiskyrimas: Aurora išvyksta į Paryžių, Julio toliau darbuojasi Senjone prie naujo projekto, „Paskutinio raundo“; rugpjūtį Julio grįžta į Paryžių, o Aurora rudenį iškeliauja į Ameriką, iš pradžių tikriausiai į Jungtines Valstijas aplankyti sesers; paskui į Argentiją, į Buenos Aires. Taip ir atsitiko. „Tą dieną, – pasakoja man Rosario Moreno, – Julio ir Aurora pietavo pas mus, paskui Aurora paprašė, kad pasaugočiau jos lagaminus ir kai kuriuos kitus daiktus, kuriuos nori vežtis į Paryžių.“

Tas numatytas apmąstymų laikotarpis padėjo tik dar labiau sutvirtinti ir aiškiau suvokti nusistatymą ir prieiti prie išvados, kad skrybos neišvengiamos. „Turiu artimą žmogų, kurio man visiškai užtenka gyvenime, ir viliousi drauge su juo nueiti paskutinį ir šiaip jau ilgo gyvenimo tarpsnį“, – prisipažino jis Porrúa.

Cortázaras užtruko Senjone iki rugsėjo vidurio, lietingo rugsėjo, kai ūmai sutrumpėjo dienos ir labiau pakvipo laukai. Tuo tarpu Aurora kaip paprastai klievėsi bendrų draugų parama, Cortázaras rūpinosi tuo ir baiminosi, kad ji nepasijustų vieniša arba atkirsta nuo visų pažinčių, per visus tuos metus užsimezgiusių Paryžiuje. Iš pradžių Aurora tarėsi esanti Cortázaro pamesta, nors iš tiesų Ugnė Karvelis pasirodymas jo gyvenime, Cortázaro žodžiais sakant, sutapo su lėto sutuoktinių poros nusitolinimo pabaiga; pabaiga to proceso, kurį sudarė tolesnis nesusipratimų ir apgaulingų iliuzijų toleravimas. Karvelis savo ruožtu, važiuodama į Sen Tropezą, užsuko į Senjoną ir susitiko su rašytoju sodyboje.

Grįžęs į Paryžių, Cortázaras išsikėlė iš namo Generolo Beuret gatvėje, palikdamas jį Aurorai, ir netoliese išsinuomojo butą.

Jiedu abu, Aurora ir Julio, ilgai minės tą rugsėję drauge su ką tik sugriauta praeitimi kaip sunkų išmėginimą, nors išsaugos šiltus jausmus vienas kitam. Kaip tik tomis dienomis Cortázaras susipažino su García Márquezu ir jo žmona Mercedes Barcha ir visą gyvenimą palaikė nuoširdžią draugystę. Tada taip pat perskaitė romano „62. Pasidaryk pats“ korektūrą ir nusiuntė leidėjui; beje, būtent tada jis puoselėjo planą drauge su Goytisolu, Fuentesu, Vargasu Llosa ir kitais rašytojais parašyti laišką Fidelio Castro apie intelektualų padėtį Havanoje.

Nuo 1968 m. pabaigos iki 1969 m. vidurio jis taip pat daug keliavo. Vien nuo gruodžio iki birželio aplankė Čekoslovakiją, Kubą, Lenkiją, Ugangą ir Egiptą. Senjonas kaip anksčiau buvo ramybės uostas, tik dabar su Ugne.

Senjonas jam visada buvo prieglobstis. Ten buvo levandų kalvos, tylios dienos ir ištikimasis [džiazo muzikantas

Aldo] Franceschini. Vos pasukęs ūksmingu taku tarp medžių, sveikindavosi su tada dar mažu Frédéricu, monakiečiu, savo kaimynu ir Ugnės sūnaus Christophe'o žaidimų draugu. Būdamas paaugliu, jis pirmą kartą nuvažiavo į Paryžių „Cortázaro Fafneriu“³; jo žodžiais tariant, Cortázaras visada būdavo stratosferoje, visa galva iškilęs virš tikrovės, „prisimenu, kad jis rašė be paliovos“. Vos paėjęs sužėlusiu akmenuotu taku, atsidurdavo nedidelėje miestelio aikštėje, kur tryško fontanas, ir atidarydavo medines Aldo ir Rosario duris. Paprastai, pasivaikšinus cigaretėmis, jis įkišdavo nosį į dirbtuvę, klausinėdavo, ką tuomet piešia Rosario, dailininkė, kuri neparduoda savo paveikslų, o juos dovanoja.

„Paskui jiedu su Aldo gerdavo matę, o man matė nepatinka, – pasakoja Rosario. – Julio buvo puikus žmogus, bet drauge šiek tiek savitas, sakau tai su meile, Aldo sutvardydavo jam viską, kai ištikdavo kokia bėda namuose.“ Vis dėlto, nors ir tariamai nelinkęs šeiminkauti, Cortázaras mėgo prisipirkti visokių įrankių. Nueidavo į artimiausią parduotuvę, prisipirkdavo vinių, plaktukų, atsuktuvų ir kitokių įrankių. Vienas kaimynas teigė, kad Cortázarui labai patiko atsuktuvai, ir kartą jis priskaičiavo jų per keturiasdešimt.

Be kita ko, Senjonas buvo traukos centras Cortázaro bičiuliams, susitikimų ir projektų aptarimų vieta. Tame name be numerio ir neįvardytoje gatvėje 1970 m. rugpjūtį įvyko gausus susirinkimas, nutaręs įsteigti žurnalą „Libre“.

Iš tiesų susitikimo priežastis buvo Carloso Fuentesso pjesės „Vienaakis karalius“ premjera Avinjono festivalyje. Susirinko diduma tų, kurių knygos buvo priskirtos Lotynų Amerikos literatūros bumui. „Atvažiavo Carlosas, Mario Vargasas, García Márquezas, Pepė Donosas, Goytisolas, visi su savo draugužėmis, gerbėjomis (ir gerbėjais), viso labo beveik keturiasdešimt; įsivaizduoji, – dėstė rašytojas Jonquièresui, – erzelynė, buteliai anyžinės, šnekos, muzika, senjoniečių stebėjimasis atvykus autobusui, užsakytam specialiai mano svečiams.“

María Pilar Donoso, Čilės rašytojos José Donoso našlė, pasakoja apie tą susirinkimą, paminėdama anekdotą, kai jiedvi su Rita, Fuentesso žmona, buvo per klaidą palaikytos prostitutėmis:

García Márquezas keliavo su vaikais, jau pakankamai paaugusiais, kad jie mėgautųsi kelione. Mes su Vargasais Llosomis palikome vaikus Pedralbese vaikų darželyje, mudvi su Patricia labai sutrikome, pamačiusios, kad atsisveikindami vaikai linksmai moja rankomis, džiaugdamiesi, kad galės kelias dienas praleisti be tėvų.

Cortázaras su Ugne Karvelis Avinjone jautėsi kaip namie, nes Julio sodyba Senjono miestelyje buvo ne per toliausiai.

Premjeros vakarą po spektaklio nuėjome pavakarieniauti į restoraną. Tą vakarą Carloso žmona Rita buvo labai graži su savo pačios pasisiūta palazzo pyjamas ir žaliu aukso atpalvio indišku sariu. Aš taip pat vilkėjau sariu, bet indiška: kaip iš priekio klostytu sijonu ir atviru petimi. Mudvi ėjome šiek tiek atsilikusios nuo vyrų – Fuentesso, Pepės ir Juano Goytisolo. Ėjome iš lėto, mėgaudamiesi žmonių knibždančiomis viduramžiškomis gatvėmis. Buvo daug jaunimo, daug hipių, kaip įprastai tais laikais. Nuotaika buvo šventiška, oras šiltas ir malonus, ir mudvi su Rita labai rimtai kalbėjomės apie dukterų auklėjimą.

Staiga šalia sužviogė stabdžiai ir priešais sustojo didelės policijos automobilis. „Mesdames [Ponios]!“ – eidamas artyn suriaumojo mums policininkas. „Mismessieurs [Ponai]... – atsakiau jiems pačia taisyklingiausia tartimi ir dramatiškiausia teatro intonacija, – nous ne sommes pas des prostituées [mes ne prostitutės]...“

Avinjone praleidome tris ar keturias dienas. Kartą Cortázaras su Ugne surengė pietus žaviame kaimo stiliaus viešbutyje būreliui draugų iš Barselonos, Paryžiaus ir kitų miestų. Paskui nuvažiavome pas Cortázarą į namus, ir ten nutiko du svarbūs įvykiai: buvo įsteigtas žurnalas „Libre“ ir Mario Vargasas Llosa pakeitė šukuoseną.

Tai „Paskutinio raundo“ metas. Knyga atitinka tuos pačius parametrus kaip ir „Kelionė aplink dieną per aštuoniasdešimt pasaulių“: nuotraukos, laikraščių iškarpos, eilėraščiai, piešiniai, apsakymai, pastabos. Viskas sava ir svetima. Ir struktūra, ir chaosas sykiu, jokių priedų, išskyrus skaitytojo numatytą ritmą ir kryptį. Iš visos serijos tekstų paminėtini trys apsakymai: „Silvija“, „Kelionė“ ir „Pokaičiai“, neskaitant Cortázaro suartėjimo su Allaino Resnais kinu,

Nukelta į p. 16 ►

¹ Aurora Bernárdez, pirmoji Julio Cortázaro žmona. Jų santuoka truko 1953–1967 m. (*visos pastabos – vertėjo*).

² Michelangelo Antonioni filmas (*Blow-up*), sukurtas pagal Cortázaro apsakymą *Las babas del diablo*.

³ Fafneris (arba Favneras) – slibinas germanų mitologijoje, Nybelungų lobio sargas; taip Cortázaras vadino savo „Volkswageną“.

Kasdienybė virtualioje vaizdinioje, arba Laisvos mintys apie fotonaratyvo nelaisvę

Virtuali vaizdinija šiandien yra žmogaus kasdienybės dalis, o takus santykis tarp dabarties ir virtualumo tampa savotiška tarpine medijuojama realybe, vizualine būtimi (*visual presence*), kurioje kuriamos asmeninės ir grupinės tapatybės, konstruojamos savotiškos atminties kapsulės. Kalba ir fotografija tampa partnerėmis kuriant naują, save dekonstruojantį pasakojimą, kuris verčia kiekvieną iš jų būti (ne) savimi (Victor Burgin, *Thinking Photography*, 1982). Paskutinėje postfotografijos fazėje atsiranda subjektivumas, „negyvenantis individas“. Tai, anot Niklaso Luhmanno (*Die Kunst der Gesellschaft*, 1995), veda į neontologinį santykį su pasauliu ir pačiu savimi. O masinė visuomenė virsta amorfiška mase (Vilém Flusser, *Fotografijos filosofijos link*, iš vokiečių kalbos vertė Indrė Dalia Klimkaitė, Vilnius: Išmintis, 2015).

Socialinių tinklų platformose stebėdama socializuojančią fotografijos funkciją ir jos performatyvų vaidmenį kuriant tapatybę, darau prielaidą, kad paveikslėliai su lydinčiais žodžiais yra vaizdiniai teiginiai, o už tokių „teiginių“ slypi nerašytų taisyklių ir konvencijų sistema, kuri yra savotiška estetiškos patirties medija, vizualinės kultūros dalis. Modernios technologijos savo naudotojus „išmokė“ naujo vizualinio raštingumo: greitai siūsti ir gauti vaizdinius pranešimus, kurti vaizdinius „įrašus“. Fotografijos turistas (Clive Scott, *Spoken Image: Photography and Language*, 1999), spragsėtojas (Flusser, 2015), akimirku medžiotojas (John Berger, *Understanding a Photograph*, 2013), nuotraukų entuziastas (Lev Manovich, *Instagram and Contemporary Image*, 2017) visur linkęs kišti kamerą tarp savęs ir tikrovės ir taip kurti kartais sau pačiam iki galo neįsisašmonintas reikšmes.

Knygų kolonoje – vieno fotopasakojimo kartotė

Momentinių (*snap-shot*), atsitiktinių, neįpareigojančių (*casual*) fotografijų gyvybingumą lemia paprastumas jas naudoti. Jos funkcionuoja kaip „greito vartojimo“ informacinės sistemos vienetas, tiesiogiai socialiniuose tinkluose supakuotos nuorodos, savotiškos „tai atsitiko“ demonstracijos. Johnas Bergeris ir Jeanas Mohras apie tokią fotografiją savo knygoje *Another Way of Telling* (1982) kalba kaip apie „citata“ iš regimybės, bet ne regimybės „vertimą“. Tokie vaizdai kyla iš naujo vaizduotės tipo, gebančio perkoduoti koncepcijas iš tekstų į vaizdus.

Fotografuoti nelyg kalbėti, kalbėti nelyg fotografuoti? Kaip tokiam vaizdinio pertekliuje jaučiasi fotografai ir fotografuojantys menininkai? Kokiomis strategijomis vadovaujasi savo kūrybinėse praktikose? Kur ir kaip naviguoja vaizdais kaip žinutėse be kodo perpildytoje terpėje?

Kurdama savo fotografijų parodą „Mėno forte (Klausk pasroviui)“, kuri šiuo metu (iki vasario 22 d.) veikia Prospekto galerijoje, kaip konceptualią gyvenimo rašymo (*life-writing*) metaforą (o gal alegoriją ar parodiją?) išnaudojau fotografinio pasakojimo galimybes (*photomontage*, *collage* etc.), taip pat intertekstualumą, perkėlimą, fikciją, serijškumą, kai pati fotografija pateikia savo potekstes, savo šifravimo konvencijas. Parodoje man svarbu fotografijų sekos ir eilės, kurios primena srauto vaizdinius

ir pačios yra sraute. Tokie serijose pavienės fotografijos įgyja naujų prasmų, nukrypsta nuo pradinės reikšmės ar net jai prieštarauja. Jos kaip neišsakytos mintys ar ausyse skambančios kažkur nugirstos melodijos primena visumos fragmentus, nepretenduojančius atspindėti visumos.

Parodoje komponuodama tuštumas pasikliaunu spalva bei forma ir ieškau būdo garsui, žodžiui, minčiai fotografiškai suvokti, ieškau būdo kitokiam fotografiniam pasakojimui plėtoti, todėl sąmoningai redukuoju tradicinę fotovaizdo galią, kad fotografija šioje parodoje būtų ne langas į pasakojimą, kaip nufotografuota *tableau vivant* versija, o pats pasakojimas.

„Kokie fotopasakojimai yra galimi?“ – klausdama savęs atsakymo ieškojau 2023 m. įvykusiose menininkų Martos Vosyliūtės ir Vytauto V. Stanionio parodose. Kaip jie savo fotografines istorijas pasakojo?

M. Vosyliūtės parodoje „Kai brangu tampa pigu, kai pigu tampa brangu“ Vilniaus fotografijos galerijoje skambėjo Mesijaus ir Münpauzų daina „Jie išskrido į kosmosą“. Mačiau fotopasakojimą apie *europalečių* rinkimą, dažymą, pavėsinės iš jų statybą. Pavėsinė, pagaminta iš pigių medžiagų, tapo brangi autorei, tai įprasmino parodos pavadinimą „Kai brangu tampa pigu, kai pigu tampa brangu“. Nuotraukos išsamios kaip fotodokumentai, beveik niekas iš „statybų proceso“ nepraleista, nuosekliai, kūrybiškai užfiksuota. Autorė pasakojo vaizdais, kuriuos aiškino žodžiais, ir vaizdams nebuvo suteikiama fotografinio vaizdo materijos išskirtinių galių.

Toks fotonaratyvas man priminė įprastą dokumentavimo stilių, kai vaizdo reikia kaip įrodymo, kad tai tikrai buvo, jeigu žodžiais kuris nors iš mūsų nenorėtų tikėti. Menininkė, beje, ir pati kėlė klausimą: „Kada dokumentika tampa menu?“ Sau, o galbūt ir Martai į šį klausimą atsakyčiau taip: dokumentika tampa menu, kai vaizdo logika plėtojama kaip vizualizacijos, o ne imitacijos procesas, kai nuotrauka ne tik nurodo joje atvaizduotą objektą, bet ir pati tampa objektu, kuris įgauna prasmę iš situacijos, kurioje vaizdas suvokiamas; kai būtis, užfiksuota fotografijose ar jų serijose, įgauna procesualų performatyvumą, o žiūrovo suvokimas ir patirtis ima kurti savus (savitus) vaizdinius. Šito M. Vosyliūtės parodoje pasigedau, nes jos fotografijose užfiksuotus vaizdus vertinau kaip fotografuojamo (nufotografuoto) originalo kopiją. Taip, daiktai, kurie matomi fotografiniuose vaizduose, gali būti panašūs į daiktus fizinėje realybėje – ir taip nutinka dažnu atveju, – tačiau tuo vaizdo prasmė nesibaigia. Anot Jeano Baudrillard'o (*Simuliakrai ir simuliacija*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2009), gali būti sukuriama tam tikras „realybės efektas“, kuris veda į grynojo modeliavimo būseną, kai vaizdo nuoroda panaikinama ir ji tampa savarankiška.

Ar kitos, kitokios realybės efektas buvo sukurtas Vytauto V. Stanionio parodoje „Luko vaikystė“, veikusioje Kauno fotomenininkų sąjungos galerijoje (parodos kuratorius – Donatas Stankevičius)?

V. V. Stanionio estetiškai raiška (fotografinė intencija?) priminė devintojo dešimtmečio meninės (humanistinės) fotografijos kūrimo būdą: pastabumas objektui ir formai pasitelkiant juodos ir baltos spalvų kontrastą. Tokia meistriška kasdienio gyvenimo dokumentacija, kurios pagrindinis herojus – berniukas Lukas.

Tik įėjusi į parodą įvertinau, kad fotografijų yra daug, visos nespaltvotos, vienodo dydžio, vienodame aukštyje, vienodu ritmu eilutėse lyg traukinukai sukabintos. Ėmiausi atidus fotografijų „žiūrėjimo ir matymo“, kaip sakydavo fotografas Algirdas Šeškus.

Žiūrėjau kiekvieną atskirai, kol pastebėjau, kad jos kartojasi: nuotraukas iš pirmo „traukinuko“ radau antrame, o ir trečiame „traukinuke“. Pasikartojimas suintrigavo. Grįžau prie pirmo „traukinuko“ įsitikinti, ar tikrai kartojasi. Nuotraukos ėmė vilioti mane į savitą, slėpynes primenantį žaidimą „Atrask mane“. Fotografija buvo gera. Daugelis kadru prašėsi išdidinami, nes išraiškinga formų kompozicija tarsi netilpo atviruko dydžio atspaude. Ieškojau dėsningumo.

Fotografijos ėmė veikti kaip žodžiai, iš kurių kuriami sakiniai. Ir tuos sakinius galėjau laisvai kaip noriu skaityti. Parašyti jie buvo be didžiųjų raidžių, be kablelių. Pausės tarp nuotraukų serijų svarbu. Jos kaip taškai po sakinio, „padėti“ ant baltų galerijos sienų ir tarp langų. O gal taškų net nebuvo, galbūt tai tik vienas išplėstinis sakiny su kableliais? Juo labiau kad pavadinimas aiškiai skelbė – „Luko vaikystė“. Tverėsi intriga, naratyvas. Nors fotografijų serijos derėjo ritmiškai savo juodų ir baltų formų

Iš gebėjimo stebėti fotoistorija gimsta savaime

kontrastais, kuriais galima gėrėtis be žodžių, aš verčiau jas į žodžius ir ėmiausi skaityti kaip kokius sakinius. Viena me jų buvo parašyta: berniukas artėja prie medinės tvoros, pralenda pro ją (jau metalinę) (pirma ir antra nuotrauka) ir atsiduria kažkokioje pievoje, kur prie stulpo numesta surūdijusi automobilio kėbulo detalė (trečia nuotrauka); tada perlipa per aukštą šaligatvio bortelį (ketvirta nuotrauka) ir nuvažiuoja su paspirtuku asfaltuota gatve (penkta nuotrauka) link įspūdingo šviesos trikampio, panašaus į seno namo pastogę, kai žiūrima iš vidaus (šešta nuotrauka).

Parodoje kartu su berniuku Luku per tvorą tarsi perlipau ir aš. Perlipau kur? Gal į vaikystės laiko zoną, lankas, laukus, kai stebuklai „atgyja“, kai įsigalioja sinkretinis mąstymas, kai nebelieka skirties tarp „buvo“ ir „yra“, tarp realaus ir įsivaizduojamo.

Abstrakcijos fotopasakojimą dažnai klampina. Autorės nuotraukos

Akivaizdu, kad V. V. Stanionio fotografijos turėjo meninį kodą, meistriskai užšifruotą fotografinę realybę, kuri leido man atsidurti savo ir nebūtinai savo, o tiesiog vaikystėje. Luko ir Vytauto kasdieniai to meto asmeniškumai, pavirtę bendruomeniškumu, nukėlė mane į praeitį ir įtraukė į aktualią patirtį.

P. S. Kartonių dėžutė su pavadinimu „Luko vaikystė 2001 m.“, keista, pamačiau tik išeidama iš parodos. Ji stende po stiklu ir 2023 m. atverta, atidaryta. Iš jos pažirusios dailiai praskleistos fotografijos-atvirukai. Įdomu, kaip būčiau žiūrėjusi parodą, jeigu būčiau ją pirmiausia pamačiusi, nes ši V. V. Stanionio dėžutė, kurioje tilpo visa Luko vaikystė, man pasirodė pats tiksliausias fotonaratyvas, daugiausia vietos žiūrovo fantazijai paliekanti fotografijų tikrovė, kol pasakojimas dar nevirsta atpasakojimu ar perpasakojimu.

Kapitalo erdvių estetika

Nesunku pastebėti, kad meninis laukas atliepia erdvių procesus pasaulyje. Internetu diskutuojama apie „liminalias erdves“ ir „ne-vietas“, galerijose eksponuojamos „heterotopijos“, fotografijoje aptarinėjama „naujoji topografija“ ir „nuobodulio estetika“. Taigi, esama nemažai apibrėžimų, skirtų nusakyti tai, ką nusakyti dažniausiai nelengva. Neretai minėtosios sąvokos nurodo į tam tikras „pereinamąsias“ erdves, kurios patrauklios komerciškai, bet ne estetiškai – neatitinka klasikinės ir tradicinės grožio sampratos. Tokios lokacijos kaip autostrados, sandėliai, degalinės, angarai – „negyvos“, „svetimos“, „nežmogiškos“. Įprastai tai būna urbanistinės ir logistinės infrastruktūros teritorijos, tad dažnu atveju galime kalbėti ir apie išstus kraštovaizdžius, peizažus, horizontus, panoramas.

Tačiau vyraujančiame kalbėjime apie tokį erdviškumą pasigendu mėginimų ne tik atpažinti ir aprašyti, bet ir paaiškinti. Kitaip tariant, meninę abstrakciją papildyti socialine abstrakcija. Pastaroji gali išreikšti mūsų gyvenimą nulėmiančias ekonomines realijas, kuriose dalyvaujame savo kasdienėmis praktikomis. Šis – estetikos ir ekonomikos – santykis byloja, kad estetika niekad nėra neutrali ir „nekalta“: ji ideologiškai reprezentuoja socialinius ir politinius vyksmus. Pavyzdžiui, filosofas Fredricas Jamesonas yra rašęs, kad modernaus meno srovės mezgėsi dėl reprezentacinių keblumų, įsteigtų besivystančio globalaus kapitalo „neaiškumo“ ir „nepermatomumo“. Todėl atitinkamai abstrakčios meno formos, nors ir su savais apribojimais, gali suteikti reikiamus „žemėlapius“, padėsiančius sekti kapitalizmo kontūrais.

Kapitalizmo plėtra neatsiejama nuo miesto plėtros – urbanizacijos. Vienas iškalbingiausių atvejų man yra vis paslankesnė šiaurinė Vilniaus riba. Automobiliu tolstant nuo sostinės iš tos pusės, kurioje nerangiai tebeauga Perkūnkiemis, galima įžvelgti, kaip dauginasi įvairūs logistinės paskirties pastatai, o ruožai su dygstančiais jų karkasais užpildo pievas ir laukus. Šie, asfaltui laidojant žolynus, apstatomi ir gyvenamaisiais „dėžučių“ kvartalais, kurie, kaip jau daug kas pastebėjo, tragikomiškai išsiskiria savo homogeniškumu. Tokie neorganiški priemėsčiai ima vis labiau priminti amerikietiškuosius – identiškių namų gatves dykumos vidury. Pasak J. G. Ballard, dykumos spinduliuoja savitą magiją, nes yra išieškojusios savąsias ateitis, todėl tampa laisvos nuo paties laiko: bet kas, kas iškyla dykumoje (miestai, piramidės, moteliai), stovi anapus laiko.

Belaikės būties motyvas parankus nupasakoti šiuos lietuviškus vidurinės klasės aruodus – tai jie, o ne sovietiniai blokai, yra tikroji „nuobodulio estetika“. Prisidengiant šia menotyriminės Agnės Narušytės išpopuliarinta formuluote, sovietmetį mėgstama apibrėžti kaip kai ką išskirtinai nykaus ir pilko, šitaip implikuojant kontrastą su posovietiniu laikotarpiu. Tačiau šis su tais nuo „miesto purvo“ atsitvėrusiais turtuolių getais, kaip ir apskritai 99 % pastarųjų dešimtmečių architektūros, nebeišgali pasigirti jokių kryptingų stiliumi, jokia vizija ir vaizduote, jokia modernybei būdinga ambicija – vietoj to šiandien tenkinamės vadinamuoju *ikėjos modernizmu*. Tokie statiniai negali būti priskirti jokiai estetinei epochai, nes jie nebepasižymi istoriškumu. Šis vizualus belaiškiškumas iliustruoja bendrą istorinės sąmonės ir perspektyvos naikinimo – deistorizacijos – tendenciją, lokaliai pasireiškiančią „desovietizacijos“ buldozeriu.

Vienas įsimintiniausių tokios „transistorinės“ architektūros egzempliorių man yra SEB banko centrinė būstinė Vilniuje. Pastatą sunku apibūdinti, nes yra itin efemeriškas, „skystas“ ir be solidinės substancijos, kaip ir amorfiškas finansinis-skaistmeninis kapitalizmas. Iš vienos pusės, būstinė įrengta kaip banalus panoptikumus: visi vieni kitus mato, nes viskas įstiklinta – triumfuoja *skaidrumas*. Iš kitos pusės, statinys suprojektuotas taip, kad jaustumėsi lyg lauke: fojė driekiasi „gatvė“, todėl vidus ir išorė susilieja. Kaip įprasta tokiam žanrui, pats suplanavimas yra maksimaliai subalansuotas vertei. Viskas sumodeliuota ir optimizuota produktyvumui: kiekvienas žingsnis lydimas socialinės dresūros, o smulkiausia interjero detalė turi savo funkciją. Pavyzdžiui, dieną apšvietimas yra melsvas, kad „nuteiktų darbui“, o vakarop virsta gelsvu, kad „paruoštų poilsiui“. Būstinėje yra gausybė rekreacinių erdvių darbo jėgos reprodukcijai: šitaip bankas apsimeita viskuo, išskyrus banką. Savo stiklais postmoderniai atspindėdamas viską aplinkui, pastatas pageidauja likti beveik nematomas.

Architektūrinė deistorizacija yra apsisvalymo procesas, apibrėžtinai kaip homogenizacija, siekianti kiek įmanoma pašalinti trikdžius, įtampą ir nesklaidumus. Šį

fenomeną galima kildinti iš kapitalo cirkuliacijos veiksena, kurią įkūnija minėtoji logistika. Manau, kad jei neįtrauksime kapitalistinio „užnugario“, logistika bus ne kritiškai analizuojama, o fetišizuojama ir mistifikuojama, kuo dažnai užsiima meno sektorius. Taigi, Marxas dar XIX a. numatė, kad kapitalo natūra užprogramuota steigti pasaulinę rinką, nes kapitalizmas suinteresuotas perlaužti bet kokius erdvių barjerus: tą labiausiai grindžia XX a. antrojoje pusėje siautusi logistikos revoliucija, įgalinusi kapitalą cirkuliuoti beprecedente sparta. Būtent totalizuojanti logistinė infrastruktūra bene taikliausiai leidžia identifikuoti globalų kapitalo charakterį. Kapitalui logistika leido perorganizuoti gamybos geografiją: greitkeliai, geležinkeliai, uostai, kanalai... Transportas ir komunikacija planetą pavertė milžinišku tiekimo grandinių tinklu. Viskas tam, kad cirkuliacijos laikas būtų kuo trumpesnis, nes jis yra nenaudingas – neduodantis pelno.

Žinoma, kapitalo užmojis išvystyti logistiką be jokios trinties ir pasipriešinimo tėra fantazija. Tačiau pastanga, varoma visų mūsų darbu, išlieka: rezultatas tas, kad kapitalizmas pagal savo poreikius rekonfigūruoja kraštovaizdį. Šį resursų paskirstymo sistemos pajungia savo judėjimo geometrijai ir paverčia laboratorija. Kaip apibendrinu tokių politinių-ekonominių procesų tyrinėtojas Sørenas Mau, „logistika yra aparatas, skirtas įrežti vertės logiką į Žemės pluta“. Tad nepakanka teigti, kad kapitalas paprasčiausiai dominuoja gamtos atžvilgiu: logistika šią perskyrą komplikuoja, nes produkuoja materialų kapitalistinį „foną“, diktuojantį mūsų gyvenimo sąlygas. Kitaip tariant, aplinka kuriama taip, kad būtų įmanoma kuo pajėgiau išgauti vertę. Tokiame kontekste man kažkada dingtelėjo mintis, kad Benkuskas mąsto kur kas „kapitalistiškiau“ už Šimašius: taip, šis terorizavo sostinę verslo centrais, tačiau bemaž nesirūpino gatvių mazgų kokybe, kuri yra gyvybiškai svarbi prekių apykaitai. Lankstumas ir dinamika yra kapitalo galios šaltinis.

Miestas yra zona, leidžianti gana aiškiai regėti kapitalizmo prieštaravimus. Tarkime, verslo centrai, kuriuos statant naikinamas paveldas, bjaurojamas reljefas ar kertami medžiai, – tema siaubingai nuvalkiota, tačiau labiausiai todėl, kad nugrimzdusi į paralyžiuojančias gedulo nuotaikas. Taip pat atrodo, kad daugelis piliečių, subruzdantių protestuoti prieš savivaldybės sprendimus, tiki kapitalizmo ir aplinkos harmonija, nes beveik niekad tokiais atvejais neprabyliama apie pavienių individų valią peržengiančią kapitalo logiką. Kitaip tariant, naiviai viliamasi kapitalizmo su „moraliniu kompasu“ arba kapitalizmo be jam specifinio vystymosi. Urbanistinės kapitalo prieštaros pasireiškia ir tuo, kad miestas adaptuojamas ne tiesioginiams žmonių poreikiams, o užburtam *savitikslio* pelno ratui. Kapitalo įtrauka sponuoja, kad pradėdamą integruoti *išskirtinai* kapitalistinę infrastruktūrą, pritaikytą tik kapitalo interesams. Todėl prasminga spekuliuoti,

kad alternatyvioje – „postkapitalistinėje“ – visuomenėje didelė dalis egzistuojančių architektūrinių darinių nebūtų itin socialiai naudingi kaip viešasis gėris.

Tai, kas racionalu kapitalui, nebūtinai bus racionalu mums. Tad logiška kalbėti apie tai, kad dabartis generuoja perteklių, su kuriuo vienaip ar kitaip teks tvarkytis ateityje. Nemenka porcija kapitalistinio erdviškumo yra sustyguota aplink perviršį, kylantį dėl klasinės visuomenės ypatybių, kaip kad netolygaus populiacijos (darbo jėgos) pasiskirstymo. Sykį teko perskaityti šiuo atžvilgiu įdomią poziciją, kad kapitalizmas pasaulį perkonstruoja dviejų erdvių modelių pagrindu: oro uosto ir stovyklos. Oro uostai funkcionuoja kaip cirkuliacijos ir vartojimo erdvės, reikalaujančios apsaugos ir dokumentacijos. Stovykla, savo ruožtu, yra tai, kas represuota, prieš ką, esant poreikiui, kariaujama ir kas naudojama kaip išteklius bei sąvartynas. Tiek oro uostas, tiek stovykla yra akylai stebimi ir prižiūrimi, tačiau tik tam, kad būtų išlaikoma ši prievartinė skirtis. Pasaulio oro uostai telkiasi kaip prekybcentrių ir poilsiaviečių archipelagas, o stovykla apleidžiama kaip vis labiau užteršta ir nuskurdinta dykvietė, rezervuota žmonių pertekliui.

Visa tai demonstruoja, kad dera ne pasitikėti ir apsiriboti erdvine apraiška, o mėginti iškapstyti paties erdviškumo sąlygas. Teksto pradžioje aptartas meninio diskurso žodynas pernelyg dažnai perdozuoja savito didingumo impresijos, brukamos nūdienos globalaus kapitalizmo abstraktumo ir kompleksiško. Tai – estetinė kapitalo plotmė, kurią „atrakinti“ gali padėti papildomas abstrakcijos lygmuo, siūlantis kapitalizmą mąstyti kaip *santykį*. Būtent tokią slinktį filosofas Louis Althusseris įžvelgė Leonardo Cremonini tapyboje: kūrėjas tapė pačius – realius ir būtinus – santykius tarp žmonių, objektų ir erdvių. Toks menas yra ne tiesiog abstrakti tapyba, o *abstrakcijos tapyba*, indikuojanti, kad ir pats kapitalas yra ne tiesiogiai matomas vaizdinys, o visuomeniniais santykiais strukturuota *reali abstrakcija*.

Taigi, apsiginkluojant atitinkamai angažuotais teoriniais ir konceptualiais instrumentais, estetika gali padėti perprasti kapitalistinės architektūros ir logistinės scenografijos apipavidalintą socialinį fabriką. Savaiame suprantama, tokios kartografijos anaipol negana, nes tokių temų prielaidose visad neatlyžtančiai tyko įpareigojantis politinis klausimas: tai ką daryti, jei kapitalizmas yra vienu metu visur ir niekur? Šiame tekste paliestas kapitalistinis erdviškumas ir logistinių tinklų voratinkluose įsipainiojusi kasdienybė apsunkena potencialią kapitalizmo įveiką, nes gerokai išsiplečia reikiamos sisteminės transformacijos mastas. Šis kapitalo erdvėlaikį privalo pranokti tiek globalumu, tiek greičiu.

– PRAŽIŪRINTYSIS –

Amžinos kasdienybės laiptai

Šimtų šimtai lipo, tūkstančių tūkstančiai kopė, leidosi, pulkų pulkai mindė, aukštyn žemyn. O laiptai vis tokie patys kaip studijų laikais, prieš keliasdešimt metų, tik stipriau numinti, nubrūžinti nepaliaujamo kopimo ir nusileidimo. Geležiniais kampainiais dar prilaikantys trupančias betono pakopas. Čia kylama nebūtinai į žvaigždes. Čia kopinama į laikinesnes ar amžinesnes gyvenimo stoteles. Nestabdoma karštai pulsuojančių aukštesnės sklaidos traukinių, taip pat autobusų stočių trauka. Gaivalingai įsiurbianti ir iškratanti daugybėje tėviškių, namučių, surenkanti vykstančius sostinėn. Iki mūsų ir mūsų amžinybės mirksny keitėsi jau kelios kartos nuolat skubančių gyvenimo pakeivių: laimės ieškančių, dulkėtų, studijuojančių, dirbančių, išalkusių, persekiojamų, įkalintų savyje, sieloje, palaužtų ir atsičiusių, laisvų, švytinčių dvasios skaitumu, rūpesčio akimis, rytoj – kasdienybės egzaminas.

– VALDAS AGLUONIŠKIS –

Autoriaus nuotrauka

dominykas andriuškevičius

fude mirksta baltyje

savikyla

mažas vienišas japonas –
kaip gerai kad jį pagyrei –
pasidaro charakiri

j. k.

bandai japoniškam tualete
atsidėt savo moralinius svarstymus
atskirt betarpiškai susiglaudusias žarnas
kurios lyg identitetas prie ego
priglundę ir neatšlies tų
prarastų tūrių
susikūrę paviršiai
su trupiniuota pasigėrėjimo tekstūra
velka deformuotą kūną dvasios ekspresu

atsiduriu *mixed internal* skyrių
iriuosi pro burę turistų
klausiančių neturistinių apimčių
kartais neliestas ir tik klose nutiestas
stebiu tokią pat šūsnį budų
įkeltų į nešiojamas bambuko būdas

gyvenimo būdo fotografas
žengia pagrindžio pakampe
pyškina kabukio merginas
atkraustytas į čia iš čiaten
kur lyg spalvota tapusi pilka
tuščios palėpės ritinėlių
taškais prisirpusių vėlių
nemokamai nematomos *akijos*

apsikeiskim dekadai
galėsiu lindėti popieriniam name
tai tau teks išstumt šią
susistovėjusią buities kompresiją
kurios nenutrinsi
tuo plonu japonišku popierium
susuktu į baigtinę spiralę

berankystė griebiasi

niekas nenufotografavo portretų
jis pats parsiranda
pro tuštumos seklius nežinomuosius
ilustratyvioji transporto priemonė kulka
su nelyginiu kiekiu lagaminų
vežančių reikalus
stiklinis filmo kadras
iš įvykių šablono
rytojuje turėtis sapną
ir nieko be kita ko

akordais fiksuojamas laikas

akordas 1

instrumento gyvastis
laikrodyje paslėptas stabdas
ritmo išvestis taria pauzę – – –

akordas 2

taškantis tuštėjančiai verda
teleškuojančios gervės
apkeistyje telepatiškų kūnų

akordas 3

tetraška baltas triukšmas
lietaus užgarsy
krentančio lapo tylėsiai –

akordas 4

galiniai dviračio ratai
nėra priekinių vėlavimas
jie gyvybingi savo giminiškumu

akordas 5

jeigu rugys mėnulio šešėly
kristų kursyvu į vienišą sielą
susirasčiau namus

2024 spalio 22, jidai matsuri festivalio eisena kiote.
„mano mintis yra paprasta – išeiti iš proto, kad ateitum į
mintį“. autoriaus nuotrauka

///

vieniša taip
naktimis flirtuojant
su ponu mėnuliu
tuoj pasimiršta jo klaikios pilnatys
atsišlieja metasistemos
ir miestas nuklaidžiotas
klaidų gatvėmis
ne toks ir tikras
išsiriša rutinos srutose

bruzdesys toks
vaikščiūt pilkoj šviesoj
žvilgsniuos įrėžt
pralytus pasisveikinimus
žiūrēt atbulomis kaktomušon
čia viskas vietoje
tik tas filosofinis dvelksmas
kiek pastovėjęs...

1/2

vienoj vienok saulė
vienoka tamsa
užmerktoj aky

grįžimas į spalvą

žodžio tyrumu nuskinsiu veikumą
žemės drebėjimų
įvaldyta susistovėjimo nejautra
virsta savivaikštų bliuzu
palei akmenų grįštą gatvę
užklampy šviesą vartoja diena
lyg ir nieko nekeisto
nuskilusias dulkes apstoja lipnumas
trupiniai pradeda kaisti
sambrūzdis vainikuojamas varnų
su geltonais rudens šalikais

susiglamžiusių marškinių reljefas

galimų aplinkybių apvalumas
išskabtuoto suvokimo tuštybės
apipavidalina esančias linktis
sukampuoja minties formiškumą
kuris tiesąsak formalus
aplinkybių sulankstymas į origamį
rytojaus pradėjimas dabar
anaiptol be iškeliaujančiojo
įvietintas dabartybės šnekėjimuose

vaizduojantis turi sparnus

ištraukiau savistabos šiaudą
palikus kaštonus. aštuonių
kalnų viršenystėse
rudenio moters karoliai
likusius tris laukimus
perridena ant kapo –
užtėkšta epitafija:
„sijos pinasi į pinavijas,
upėj sustojo vanduo,
ant nugaros užaugo akmens orientyrai
vietoj išmainytų kaštonų,
tolumos susijungė skilusia keramika,
pernykščių tuštumų užpildymu.“
kitoje antkapio pusėje kaskart nuvalomi,
atsirandantys vos nutrinami:
čia aš Tave pradėjau
(ir praėjau)

AUDRĖ GRUODYTĖ

Pasaka prieš miegą

Aplankiau močiutę
Skubėdama
Tarsi neturėtume pakankamai laiko
Pagaminau cezario salotų
Ji visada mėgo istoriją
Nekenčia romėnų ir
Salotų

Sriuba be kiaulės kulno
Nėra tikras maistas
Mano rankos padengtos
Mažyčių žuvų lavonais
Ančiuvų pasta
Pasvajočiau
Tai tik pigus alyvuogių aliejus

Norėčiau, kad tai būtų mangų sviestas
Galėtume nardinti rankas
Į
Smėlį
Gyventi paplūdimyje
Užuosti jūrą

Bet mes vasara mieste
Ir mano močiutė nieko nevalgo
Jos pačios močiutė taip mirė
Vieną dieną tiesiog nustojo
Valgyti

Ji rodo man savo jaunystės vyrus
Nekentė jų visų tada
Dabar juos myli
Arba priešingai
Nesusiprasi
Jos jausmai
Visada tokie buvo

Ji atiduoda man palikimą
Tai pažadas ir viltis
Jei įstosi į doktorantūrą
Tau padovanosiu ką nors itin gražaus
Tai kontraktas
Ji nekenčia biurokratijos
Tavo močiutė
Mano močiutė
Buvo žydė
Tai reiškia, kad ir tu esi žydė
Aha, ir pati supratau, močiut
Ačiū

Nebūk tokia slunkė
Išvalyk tą apšiktą aliejų
Močiut
Kodėl tu tokia grubi
Aš tave myliu, brangioji
Tu visada buvai labai stipraus charakterio
Nuo pat pat mažens
Paveldėjau tai iš tavęs

Norėčiau, kad būtume paplūdimyje
Galėčiau valyti nuo savo kojų smėlį
Bet valau jas purvinas nuo virtuvės grindų
Padai limpa prie linoleumo
Ne prie smėlio kalvų

Močiutė duoda man savo paskutinį kvėpalų buteliuką
Jai nebereikia jo
Niekai nebereikia

Šalia krūvos meilės laiškų
Jos komunisto bilietas
Jis jai nerūpi
Tai jaunystė
Ji norėjo normalaus gyvenimo
Ji supranta to dviprasmybę

Ji pasakoja man apie vyrus
Visus, kuriuos
Atstūmė
Gailėjosi
Kurie ją mylėjo
Žadėjo jai saugų gyvenimą
Gerą gyvenimą
Kai kurie nuotykius
Ir kvailystes

Brangioji
Ar nori varškės

Močiut
O tu mylėjai senelį

Tavo senelis buvo asilas
Tai istorija, su kuria einu miegoti

„Kurčiųjų respublikos“ autorius Ilya Kaminsky apie amerikiečių poetės Andreos Cohen (g. 1961) eilėraščius yra sakęs: „Jeigu perskaitęs dar ilgai ausyse girdi jų kuždesį, tai dėl to, kad tai ne šiaip sau eilėraščiai. Cohen geba užkalbėjimais paversti pasaulio neapčiuopiamybę.“ Praėjusios vasaros pradžioje brūkštelėjau Andreai teiraudamasi, ar ji neprieštaraus, jei išversiu keletą jos eilėraščių. „Būtų labai malonu“, – atsakė rašytoja ir palinkėjo nuostabios vasaros.

Niekur baisiai ir neskubėjau. Sulėtėjusiu vasaros atostogų tempu kasdien keliskart išeidavau į balkoną pavartyti tai vieno, tai kito Cohen poezijos rinkinio ir jau beveik žinojau, kuriuos eilėraščius norėčiau prakalbinti lietuviškai, bet, regis, užtrukau. Nuo tada, kai Parnėžio orą medaus kvapu sklidinai užpildanti liepa lipo birželiui ant kulnų, prabėgo geras pusmetis. Garbanius žilvitis draikėsi namo kieme, visą kambario lango stiklą paversdamas judančiu fototapetu. Lėtai vakarop slenkanti saulė ant sienos degančiu raudoni apšviėdavo dykumą. „Kaip galima išmesti šitokį daiktą?“ – stebėdamasi sakydavo mama, kai su pasididžiavimu žvelgdavo į brangiausią savo radinį – nuo šiukšlių konteinerio parsitemptą paveikslą. Dešiniąjame apatiniame kampe pasirašęs Daniliauskas. Iš spalvos intensyvumo ir poros figūrų, genančių avis, spėju, kad greičiausiai čia būta Jono Daniliausko teptuko. Atsigrėžusios taip, lyg būtų paklydusios, dvi ilgatorsės žmogystos, rodės, prabils: „Dieve, / atleidžiu tau, / kad leidai mums / tave susikurti“ (iš Cohen rinkinio „Sielvarto kambariai“ (*The Sorrow Apartments*)).

Dabar jau pats viduržiemis. Tad kur taip užtrukau? „Matavausi / karstus / nerasdama / nė vieno / su pakankamai / didele aikštele šokiams“ (ten pat). Tik matavausi ne sau – mamai. Suglebusiom kojom stovėjau priešais pasieniuose suramstytas amžinojo poilsio lovas. „Koks velionės ūgis? – ramiu balsu teiravosi moteris, lyg pildytų kokią anketą. – Aha, tada ateikite štai čia, rinkitės iš šitų, nebus per dideli.“ Ir rodydama ramiai vardina: ažuolo, beržo, juodalksnio, – tarsi pardavinėtų duris arba parketlentes. Be žodžių bedu į pušinį, mažiausiai nucackintą, ir pagalvoju, gal vis dėlto reikėjo didėlesnio, nes ką, jeigu mirę irgi šoka?

Motinai netekti dukros, o dukrai motinos – tai esminė moters tragedija, panaikinanti saugumą, emocinį artumą, abipusį supratimą, knygoje „Apie gimusią moterim“ (*Of Woman Born*) teigia Adrienne Rich. Išgyventi motinos mirtį – per šią patirtį, ko gero, labiausiai priartėjį prie savosios, prisilieti prie neišvengiamybės. Galima sakyti, tampa pusiau mirusi. Bet tik pusiau, nes dar gali pusiau jausti. Jausti šalia įsitaisančią širdgėlą. Ji, rodos, suuodusi šermenis ir prisibijodama pasijusti vieniša, atsėlina pasikvietusi krūvą ištikimųjų savo gimnaičių – nevilčių, sumaištį, neigimą, tuštumą, nerimą, pyktį, liūdesį, melancholiją...

Užtrenkiu duris. Su visais nekviestaisiais į dviejų kambarių butą tikrai netilpsime. Sėdime spengiančioje tyloje. Apžiūrinėju viešnios išvaizdą. Ta būtybė, nors ir ne visai tokia, kaip ją apibūdina Andrea (su kailiu ir šešiomis užpakalinėmis kojomis), tikrai nėra iš pačių mieliausių. Kambaryje į mane vėpso miilžiniška vienaakė galva pravira šimtadante burna; vis apsilaižanti gličias, išpurtusias, raudonas it grobį prarijusio pitono savo lūpas. Kaip ji čia atsibeldė, jei net neturi kojų, pagalvoju, ir kiek čia planuoja būti? Mėnesį, du, pusmetį, keletą metų?

ANDREA COHEN

Širdgėlos pramanymas

Duodu jai kailį
ir šešias užpakalines kojas.
Duodu jai gyventi
vieną mėnesį,
stiklo akį,
gultą iš šiaudų.
Vieną po kitos
širdgėla nusigrauzia
šešias pėdas. Apžvelgusi
kambarį, balsu, kurio
jai nedaviau,
sušunka: stiklo kambarys,
jėga! Širdgėla
susimina šiaudų
gultą į jaukų
lizdelį. Kas ją taip
išmokė? Pašėlę
jos pirmtakai: laimė
ir *sans souci*.

Kelionė

Tai aišku, vogėm
motelių muilą. Argi ne

taip ir reikėjo? Kad
grįžę namo

glaustume
tuos slidžius

gnužulėlius, kurie,
kaip ir visa kita,

vaizdavomės,
buvo mūsų, palietė

mus ir pranyko?

Pasakėčia

Nematau jokios prasmės, sako vėžlys
kiškiui, ir šis jam pritaria. Liūtai

su varnom nesiginčija, o gyvatė įkiša
savo trigrašį: geriau būtų, jei po darbų

nereikėtų plušti moralės sargyboje.
Būtent, sako višta. Kaip norėčiau

retkarčiais ištrūkti, pramankštinti
savo sparnus, kalba ji. Teisingai,

taria lapė. Turėtum dažniau išeiti
iš to savo gardo, sako lapė. Leisk,

aš tau padėsiu, porina lapė,
prasklęsti duris į tokį vakarą.

Tikrai puikus vakaras ir kaip
puikiai artėjame prie išvados,

pamanė lapė, padėti
vištai atsikratyti plunksnų.

Komisija pateikia vertinimą

Sakau mamai,
laimėjau Nobelio premiją.

Vėl? – klausia ji. – Kurioje
sirtyje šį kartą?

Tai taip mudvi
juokaujame: aš apsimetu

esanti svarbi, ji
apsimeta nemirusi.

Atminty suspurda Varnas, Maxo Porterio romane „Tamsios sielvarto plunksnos“ sielvartą įsmeiginantis juodas, stambus, kartkartėmis šmaikštus, bet kiek įžūlokas sparnuotis (namuose paliktas vienas jis gali ne tik surankioti išmėtytas kojines, bet ir šiktelti už sofos, žinodamas, kad ten niekas vis tiek nevalys), įsibrovęs į gedulą išgyvenančios šeimos namus, sakantis, kad „žmonės man įdomūs tik tada, kai sielvartauja“, ir priduriantis: „Nepaliksiu tavęs tol, kol tau manęs reikės.“ Tai reiškia, kad sielvartas su mumis būna tiek, kiek mums patiems jis yra reikalingas. Tiek, kol kapanodamiesi, pirštų galiukais pagaliau pasiekiami dugnį ir pajėgiame išbristi į krantą. Kad ir koku pavidalu širdgėlą sutiksime, ši akistata bus neišvengiama ir greičiausiai sudėtingiausia egzistencinė patirtis. Kad ir kokia nekviesta toji viešnia būtų, ji ateina turėdama vienintelį tikslą – padėti išbūti tada, kai netenki artimiausiųjų.

Bet grįžkime prie Andreos Cohen. Pirmą kartą su jos poezija susidūriau atsivertusi seną „The New Yorker“ žurnalą, kur buvo išspausdintas jos eilėraštis *Road Trip*. Taip nuo „Kelionės“ ir prasidėjo kelionė į Cohen kūrybos atradimus; ir jie, tiesą sakant, nurovė stogą. Išskirtinis autorės bruožas – į viena supinti liūdesį ir šmaikštumą, suduzusią širdį ir humorą. „[Tarpukaris] Tai frazė, / atsiradusi / po pirmojo / karo, taigi / nesakykite, kad / skerdynės nieko / neišrado“ („Tarpukaris“ (*Between the Wars*). Arba, tarkim, eilėraštis „Paskutinės rožės, 1959“ (*Late Roses*, 1959) sukurtas pagal melancholišką to paties pavadinimo Josefo Sudeko fotografiją, kurioje užfiksuotos ant menininko studijos Prahoje palangės prie aprasojusio lango stiklinėje pamerkta rožių šakelė ir jūrų kriauklė. Cohen šiai fotografijai sukuria jautrų pasakojimą, kuris trumpai atpasakotinas šitaip: stiklinė vandens buvo ištroškusi, tad įmerkiau jai rožės šaką su trimis žiedais ir pastačiau ant palangės; už lango pylė lietus, šalia rožės gulėjo kriauklė, ir jos abi, žiūrėdamos į lietų, troško ištrūkti į lauką. O tada Andrea taikliai užsklendžia eilėraštyje: „Nereikia nė sakyti, / jei juodvi ilgėtusi / stiklinės vandens, / būtų parašiusios jai laišką.“ Toks Cohen poetinis žaismas suteikia jos kūrybai didelio svorio, nes šmaikštumas širdgėlos kontekste nukreipia mintis kita linkme (įsivaizduokime rožę, rašančią laišką stiklinei) ir suteikia vilties, kad skausme įmanoma rasti paguodos. „Kažin kuo / svarstyčiau / pavirsti, / gyvenimui / išnykus it garui?“ – paskutiniame „Sielvarto kambarių“ eilėraštyje klausia poetė. Ir atsako: „Norėčiau / būt vandeniui“ („Slėptuvė“ (*Bunker*). Ir tai yra tas ilgai išliekantis kuždėjimas, lyg paskutinio noro išsakymas, apie kurį kalba Ilya Kaminsky.

Čia išversti eilėraščiai – iš dviejų poezijos knygų: „Ne mano kailis“ (*Furs Not Mine*, 2015), kurią autorė dedikavo savo mirusiai mamai, ir „Sielvarto kambariai“ (2024). Pastarosios (viršelio daugiaaukščių žiburiai vidury nakties – tarsi aliuzija, kad tenai dabar lankosi sielvartas) dedikacijos puslapyje užrašas – *for you*. Galbūt sakydama „tau“ rašytoja galvoje turėjo mus visus, kažkurio gyvenimo metu susidūrusius su nepakeliamą širdgėlą ir ieškančius paguodos.

Vertėja

Ruzveltas Dargonas

Ruzveltai Dargonai, kaip dažnai prisimindavau tave ir tavo koją. Riedėjom lėtai ta paskutine kelio atkarpa namo, per sniegą ir ledą, mėlynuoju savo „Vista Cruiser“ – kiek man, penkeri? – kai susikūlė tavo vilkikas. Nematėm paties įvykio, bet atvykom iškart po jo, dar prieš greitąją pagalbą ir policiją, prieš automobilių spūstį, dėl kurios mes nebūtume galėję tavęs pasiekti. Sakau „mes“, bet galvoje turiu tėtį, kuris mano broliams ir man paliepė: „Būkit čia“, kol mama radijo bangų trukdžiuose gaudė Tomį Dorsį, o pats, nulėkęs prie užsiskersavusios kabinos, rado tave ten prispaustą, kaire koja beveik nutraukta, bet dar kabaliojančia po suknežintu prietaisų skydu, neleidžiančiu keliems stambiems vyrams tavęs iš ten ištraukti. Ten buvo daug kraujo, kurio tu netekai, išsivartę rąstai ir cementiniai blokėliai iš tavo temptos priekabos, stiklo šukės nuo sirupe su kauliukais konservuotų persikų iš sunkvežimio, į kurį rėžeisi, visur aplink tave telkšojo degalai, kaupdamiesi, grėsdami užsiliepsnoti, ir aš galiu tik įsivaizduoti, ką tu tuomet išgirdai: ramus ir aiškus mano tėčio balsas, tariąs: „Aš gydytojas.“ Greičiausiai nesisakė esąs psichiatras. Tai, ką jis tau parodė, buvo kišeninis peiliukas, ką padarė, tai paprašė leidimo užbaigti, ką avarija jau buvo pradėjusi, – nurėžti sausgyslę, galutinai, kad išlaisvintų. Manau, nė vienas nežinome, kurią savo kūno dalį mums gali prireikti paaukoti arba kada teks pasakyti prašaleiviui su kišeniniu peiliu: „Malonėkite.“ Tai ir viskas. Jie ištraukė tave lauk. Kažkas gal net pačiupo sumaitotą koją, dėl viso pikto, bet tuomet buvo 1966-ieji, laikai, kai dar neegzistavo prisiuvimai. Tėtis, priklaupęs sniege, švariai nušluostė ašmenis. Tada, kai žmonėms kelyje mažai kuo tegalėjai padėti, prieš pat tų metų Kalėdas ir prieš kitas iš Baltimorės atkeliaudavo dėžė apelsinų ir atvirukas su užrašu „Geriausis linkėjimai nuo kojos ir manęs“, niekada neįvardinusių, kurią koją turi omenyje – tą, kuri liko, ar tą, kurios netekai. Kas lieka galvoje, tas lieka. Vis dar menu savo mamą, niūniuojančią „Prisiminiau tave“, vis dar menu mašinos gale besikumščiuojančius brolius, vis dar menu tėtį, tebebėgantį su savo kišeniniu peiliuku, tarsi galėtų, užėjus snygiui, išgelbėti mus visus.

Vertė Miglė Domašiūtė

Netvarkos pasigedus, arba Apie teksto turbulenciją

Mokykloje ne itin mėgusiems gilintis į fizikinius procesus žodis „turbulencija“ dažnai asocijuojasi su nemaloniu lėktuvo papurtymu skrydžio metu. Fizikoje taip apibūdinamas chaotiškas skysčio arba dujų tekėjimas, kai paskiros molekulės netvarkingai juda visame sraute. Toks maišymasis prasideda viršijus vadinamąjį kritinį greitį – o nepasiekus medžiaga linkusi judėti laminariškai: klampiais plonais sluoksniais, kurie nesimaišo tarpusavy ir net trumpam nukrypę nuo tradicinės trajektorijos netrunka į ją sugrįžti. Kitaip tariant, laminarinis tekėjimas būdingesnis užsistovėjusiai balai, o turbulentinis – kriokliui. Prisiminkiu visą tai ne šiaip sau: dvi toliau apžvelgiamos knygos leido aiškiai pajusti – turbulencijos kartais pririekia ir tekstui.

Solvej Balle. Apie tūrio apskaičiavimą. 1 knyga.

Is danų k. vertė Ieva Toleikytė. V.: Hubris, 2024. 168 p.

Visgi ne man tokios knygos, nors tu ką... Deja, šios minties nepavyko nuvyti šalin ne tik skaitant, bet ir pabaigus nemenkai išgirtą ir premijomis pagerbtą žinomą danų rašytojos Solvej Balle kūrinį „Apie tūrio apskaičiavimą“. Aišku, galima bandyti knygą teisinti, primenant, kad čia tik pirmas dalis iš septynių, tad kaip veiksmai vystysis toliau – tarsi dar neaišku. Bėda tik, kad veiksmo šioje knygoje iš esmės nėra. Būtent tai neabejotinai ir buvo svarbiausia priežastis, dėl kurios niekaip nesugebėjau pajusti knygos anotacijoje minimos teksto „gravitacinės traukos“.

2020 m. originalo kalba pasirodžiusioje pirmoje romano (po šio žodžio kažkodėl norėtųsi dėti klausuką, nors dauguma atvejų „Apie tūrio apskaičiavimą“ žanras apibūdinamas būtent taip) dalyje mums pristatomi pagrindinės veikėjos Taros Selter užrašai, kuriuose ji seka ir numeruoja besikartojančias dienas. Tara Selter užstrigo lapkričio 18-ojoje: ji puikiai žino, kas tą dieną įvyko ir kas įvyks, nes nuolat gyvena joje ir įsivaizduoja, kas ką tądien veikė. Tai gi, turime eilinį pasakojimą apie kaskart ratu besisukančią laiko atkarpą. Sakydama „eilinį“ nė kiek neperdedu: tiek literatūroje, tiek kine apstu panašias situacijas pateikiančių siužetų. Žinomiausias atvejis, be abejo, – 1993 m. filmas „Švilpiko diena“, tačiau nedera užmiršti, jog pirmieji analogiška problemą aprašantys pasakojimai pasirodė dar XX a. pradžioje. Tiesa, S. Balle aiškiai būtų linkusi su tuo pasiginčyti: jai, regis, atrodo, kad šis kūrinys kitoks, kad jame cikliška besikartojančios laiko kilpos galvosūkis nušviečiamas ne taip kaip kitų autorių, kad ji atrado kažką naujo, įsigilino į anksčiau nenagrinėtus laiko suvokimo aspektus (Jurga Tumasonytė, „Danų rašytoja Solvej Balle: „Tarai senstant, teko pasenti ir man“, www.15min.lt).

Vis dėlto skaitydama knygą to neįjauti. Autoriui taip ir nepavyko manęs įtikinti, kad jos pateikta laiko sampratos asmeniškumo interpretacija kuo nors ypatinga. Taip, šiame romane – kiek kitaip nei kituose panašiuose kūriniuose – ypač daug dėmesio skiriama laiko tėkmės priklausomybei nuo emocijų: mėginama įvertinti, kas įvyktų, jei ji ką nors padarytų ar pasakytų kitaip nei anksčiau, Tara bando eksperimentuoti su savo ir artimųjų pojūčiais, tikėdamasi patikrinti, kiek nuo to priklausys vėlesni įvykiai, ar dėl to skiriasi kaskart vis naujai išgyvenamų minučių ir valandų ilgis, ar būtų galimybė vieną rytą pagaliau atsibusti lapkričio 19, o nebe 18 dienoje. Ji atkakliai tyrinėja, ar viskas aplink keičiasi, fiksuoja kiekvieno savo poelgio poveikį ateičiai, bandydama suvokti, kas gi įvyko, kur slypi „užstrigimo“ priežastis, tačiau įveikti pilko nuolat besikartojančių epizodų nuobodulio nesiseka.

Ilgainiui tas nuobodulys išplinta, persunkia visą tekstą ir įklampina skaitytoją monotoniškame, beveik visiškai gerai pažįstamame, bet tarsi „negyvū“ dienos fragmentų aprašyme. Bent jau mano atveju buvo būtent taip. Tikriausiai todėl, įveikęs kiek daugiau nei trečdalį knygos, ėmiau justis, kaip pasikartojimai užgožia skirtumus (kuriuos S. Balle lyg ir norėtų akcentuoti), kaip šie tampa mažareikšmiai, vis labiau blankdami ir pamažu išnykdamai migdančiame chroniško pasakojimo apie tą patį fone. Vis dažniau kildavo klausimas: kodėl man turėtų būti įdomu, kaip Tara Selter jaučia savo laiką? Atsakymo į jį – nors ir labai tikėjausi – gauti nepavyko...

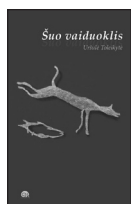
Nenuostabu, kad bendras įspūdis, užvertus paskutinį lapą, liko blaivus. Didžioji dalis teksto primena smulkmenišką detalių knibinėjimą (regis, gana madingą šiuolaikinėje skandinavų prozoje) ir mėginimą raustis po veikėjų mintis, regis, net dorai nežinant, ko jose ieškoma. Su panašiomis knygomis pastaruoju metu – nežinia dėl kokių priežasčių – susiduriu periodiškai. Kitąsyk dėl to imu abejoti savo gebėjimais perprasti šiuolaikinio pasakojimo stilišką: metai bėga, mados keičiasi, tad ką gali žinoti – gal tiesiog praradau „literatūrinę klausą“... Vis dėlto, jei ir taip, vis vien negaliu suprasti, kodėl norint išreikšti savo mintis (net jei jos tikrai sudėtingos ir giles) būtina rašyti tokį varginantį tekstą. Ar skaitymo magija, kurios vedami skaitytojai karštligiškai verčia vieną lapą po kito, šiandien nebėra būtinas grožinės literatūros elementas? To skaitydama S. Balle ypač pasigedau.

Apibendrinimas, deja, liūdno. Kaip minėta, pirmoji knygos dalis ne tik neleidžia aiškiau suvokti, ar autorės pasirinkta problema tikrai įdomi bei originali, – bent jau aš šiuo atveju nelabai pajėgiau apčiuopti ir to, ar kokia nors problema išties egzistuoja (lyg ir turėtų, jei apie tai ketinama kalbėti net septyniuose kūrinių dalyse). Maža to, rimtuoliškas – kartais kažkiek primenantis XIX a. prozos klasikų stilių (bet, po galais, juk gyvename dvidešimtojo amžiaus!) – rašytojos nusiteikimas knaisiotis po pagrindinės veikėjos prisiminimus, aprėpiančius viso labo tą pačią parą, dažnokai stumia skaitytoją snaudulio link.

Tad kažkodėl abejoju, ar lietuvių kalba tikrai išvysime visas septynias „Apie tūrio apskaičiavimą“ dalis. Kita vertus, leidėjai dažnai geriau nujaucia, kas patinka šiuolaikiniam skaitytojui, tad gal atsiras nemažai ir tų, kurie sakys – ši knyga tikrai man! Tikėkimės.

Uršulė Toleikytė. Šuo vaiduoklis. Eilėraščiai.

V.: Slinktys, 2024. 114 p.

„Šuo vaiduoklis“ gal ir neįdomus ypač išskirtine knyga, tačiau, kitaip nei anksčiau aptartą S. Balle romaną, debiutinį Uršulės Toleikytės eilėraščių rinkinį skaityti norisi! Nes čia kartkartėmis esi įsukamas žodžių verpetų, nunešamas minčių srauto, netikėtai panardinamas į tamsokas gelmes... ir, nepaisant to, gana lengvai nešamas tolyn.

Knygos tekstus lyg ir mėginta įvilkti į nuoseklus, palapsniui besivystančio emocinio pasakojimo rūbą (beje, ši mada dėl šios eilėraščių „į lentynėles“ man visai ne prie širdies: nesinorėtų galvoti, kad kažkas vis dar specialiai rašo eilėraščius ciklais, pagal išankstinį scenarijų, nuolat siekdamas susieti tolesnį pasakojimą su atvertais prieš tai pojūčių klodais). Tą liudija ir rinkinio struktūra: knygos autorė suskirsto tekstus į tris skyrius („Kiemas“, „Turėjau užmiršti“, „Daugiau neskaudės“), kurių pavadinimai aiškiai asocijuojasi su įžanginiame eilėraštyje „Brolio metamorfozė“, kuriame tarsi mėginama poetės broliui būdingas

savybes atpažinti vaikystėje auginto šuns elgsenoje (trumpas brolio pasakojimas apie šunį Snaigių panaudotas anotacijai viršelio atvarte), pateiktia istorija. Skaitytojui tikrai ne visada lengva įžvelgti tokio skirstymo logiką – gal kai kurios sąsajos pernelyg giliai užkapstytos po asmeniškais pojūčiais, tad tai, ką geba atsekti pati U. Toleikytė, kartais lieka paslėpta nuo svetimų akių – kita vertus, gal to nė nereikia (dar vienas argumentas prieš pomėgį sisteminti eilėraščius rinkiniuose). Gal kartais pakanka tik naiviai mėginti surankioti išsibarsčiusius praeities žirniukus: „tie žirniukai ant skarelės / niekaip negalėjau jų atsiminti / kokios spalvos kokio dydžio / tik žinojau / kad tie žirniukai ant skarelės buvo // mes irgi buvome / nepamenu apie ką kalbėjomės / pirštais rodėm į debesis / ieškojom kažko lengvesnio / nei mūsų kūnai // tu pasukai galvą / tie žirniukai ant skarelės / jie pradėjo byrėti“ (p. 104). Būtent tokie epizodai, kai, vos vos viršijus „kritinį greitį“, tvarkingai ant skarelės sutūpę žirniukai pažyra, ima judėti turbulentiškai, aiškiai leisdami suprasti, kad nebegrįš į savo ankstesnę vietą, daugiau nebesilaikys tvarkos, „Sunyje vaiduoklyje“ skamba įtaigiais.

Ta netikėtai išsilakstančių prisiminimų, žodžių ir minčių magija U. Toleikytės tekstuose kartojasi chaotiškai, bet, regis, būtent ji neleidžia užsnūsti, verčia keliauti per puslapius užtikrintai ir kartu atsargiai, tikintis aptikti vis naujų sūkurijų. Byrėjimo į atskiras dalis, nuotrupas, detales jausmas lydi dažną eilėraščių. Kartais jis skausmingai iškyla susidvejinimą ar net savidestrukciją primenančių vaizdinių pavidalu: „atsigulu į lovą / po antklode pilna paukščių / paukščiai padarai šilto kūno / mane kapoja / tik kur dingęs / skausmo pojūtis / esu sustingęs / esu lubose / du esu ir nė vienas / palikau savo kūną / atidaviau plačioms ryklėms / kai išsižioja panašėja į rylkio peleką / kol mąstau kokią prasmę / įgyja šis įvykis / ši kasdienybės nuotrupa / kūne manęs nelieka / dabar tik sklendžiu ore“ (p. 94). Kartais apsiribojama užuominomis, konstatuojant kūno, kaip visumos, segmentaciją („manęs niekad nebuvo / tik dalys“, p. 54; „dabar mano ausy tavo lūpos krūtinė koja alveolių plėvelė arterijos“, p. 68) ar minties algoritmo trapumą („sukuosi aplink neužbaigtus sakinius / lėtosios miego bangos užsupa / ieškau kur besti tašką“, p. 93).

Bet kuriuo atveju juntama – noras atskleisti mus supančių dalykų neįvengiamumą kyla ne šiaip sau: taip tarsi norima pabrėžti vaiduokliška aplinkos prigimtį (gal tai viena priežasčių, kodėl knygos pavadinime minimas ne šiaip šuo, o būtent šuo vaiduoklis?). Visa ko birumas, laikinumas ypač išryškėja autoriui mėginant prakrapštyti pasaulio sąrangos kiautą – kadaise tvirtą karkasą formavę gabaliukai pasirodo besą pavieniai ir lengvai atskiriami: „smėlis tai žuvies kaulų liekanos / pamesti kastuvėliai / plastmasiniai delfinai / ledų rutuliukai ir keksai // mes atkasam tik paviršius / ir to iki kaklo pakanka“ (p. 20). Naivus saugios vaikystės erdvės gaubtas lūžinėja akyse, parodydamas, kad kažkur giliau esama kitokių, nepažintų struktūrų, galbūt lemiančių išorėje matomą vaizdą...

Solidūs kritikai neretai linke sieti panašius prisipažinimus su praeities traumomis, bet man kažkodėl viskas dėlįojasi pagal kur kas paprastesnę schemą: kažkur priėjai, kažką pamatei, kažką pajutai ir panorai pasisakyti. Nežinau, ar (ir jei taip – kiek) esu teisus, šitaip spėdamas, bet jei išties bent dalis „Šuns vaiduoklio“ tekstų radosi dėl panašių paskatų – sakytčiau, kad tai gerai. Nes čia, ko gero, ir slypi tikroji poezijos žaismė. Gal ir ne visi eilėraščiai gilūs, gal refleksijos kartais kiek fragmentiškos, bet daugeliu atvejų tikrai nuoširdžios. Gal kitąsyk tos netvarkos tekste ir per daug, bet priminsiu – debiutas visgi. Ir tikrai vykęs debiutas.

– ANTANAS SHESHI –

TEKSTAI NE TEKSTAI

VERTIMO STRATEGIJOS

Miglės Anušauskaitės komiksas

Takelis į šviesą. Apie Danės Zajco poezijos rinktinę „Kalba iš žemės“

Apie slovėnų poetą Danę Zajcą pirmą kartą išgirdau dvyliktoje klasėje, filosofinės etikos vadovėlyje perskaičiusi jo eilėraštį „Tu sumokėsi už viską“. Taip sudomino, kad grįžusi namo į „Google“ paieškos sistemą suvedžiau poeto vardą. Sužinojau, kad jis yra garsus šiuolaikinis slovėnų rašytojas, bet į lietuvių kalbą verstas tik vienas jo eilėraščių, tas pats, kurį aptikau vadovėlyje, ir vertimas tikriausiai atliktas ne iš originalo kalbos. Nusivyliau, nes angliški vertimai manęs nesužavėjo.

Tikriausiai apie Zajcą būčiau pamiršusi, jei ne Vilniaus universiteto iniciatyva tais metais įtraukti slovėnų kalbą į siūlomą bakalaurų studijų programą, sujungiant ją su lietuvių filologija. Paskutiniaisiais mėnesiais prieš abiturą egzaminus dar svarsčiau, blaškiausi tarp lietuvių, prancūzų filologijos ir politikos mokslų studijų, bet, prisiminusi keliones su šeima po Vidurio Europą, nusprendžiau surizikuoti ir galiausiai stojau į slovėnistiką. Tuo metu maniau, kad retos kalbos specialistų trūks, todėl nesunkiai rasiu darbą, o pradedančiosios poetės smalsumą žadino žinojimas, kad slovėnai tikrai turi bent vieną gerą poetą.

Iliuzijos apie romantiškas senuosiuose rūmuose subliūško jau per pirmąsias savaites, kai paaiškėjo, kad buvusios Slavų katedros patalpose veisiasi pelėsis, tyro drėkstančių slovėniškų, kroatų, serbiškų ir bulgariškų knygų tvaikas, o pro trupanečius langus į vidų snapeliais kelią skinasi balandžiai. Toje auditorijoje visais metų laikais sėdėjome su pirštėmis ir šalikais, per pertraukas virėmės arbata, o kalbos studijos surydavo visą laiką, literatūrai palikdamos tik trupinėlius. Bet knygos – senos, drėkstančios, apdulkėjusios – toje pelėsiomis beapaugančioje tamsioje žadėjo įdomų takelį. Iš tiesų slovėnai turi puikių, visame pasaulyje garsių rašytojų bei poetų, o per pastaruosius dvidešimt metų nemažai jų versta į lietuvių kalbą ar net lankėsi Lietuvoje: mūsų skaitytojams jau puikiai pažįstamas slovėnų prozininkas ir poetas Alešas Štegeris, legendinis daugybę tarptautinių apdovanojimų susilavęs romanistas Drago Jančaras, klasikas Vladimiras Bartolas ir maištininkas Goranas Vojnovičius. O gruodį Vilniuje ir Kaune su leidyklos „Slinktys“ atstovu pristatė neseniai pasirodžiusią paties D. Zajco eilėraščių rinktinę „Kalba iš žemės“.

Nei svarstydamą apie slovėnistikos studijas, nei studijuodama, nei galiausiai imdama rašyti ir versti poeziją, nesusimąstiau apie realią problemą – verstines poezijos rinkodarą ir užsienio poetų pristatymą lietuvių skaitytojams. Kad ir ką teigtų A. Štegeris, kurio pirmoji rinktinė lietuvių kalba vadinosi „Poezija apsimoka“ (vertė Aurelija Kriščiūnaitė ir Laurynas Katkus), iš tiesų poezija neapsimoka, ypač verstine. Tad jei jau kartą išdrįsau tapti kritiku kritike, surizikuosiu dar kartą – būsiu viena iš nedaugelio vertėjų, parašiusių esė su recenzijos elementais apie pačios ką tik išverstą knygą.

D. Zajco poezijos vertimų pirmą kartą ėmiausi jau antrame kurse. Tiesa, tuo metu teko labai atsirinkti, nes sudėtingiems tekstams neužteko kalbos žinių. Poetas visą gyvenimą skyrė kalbai plačiąja prasme, nors pats buvo mažakalbis. Taupydamas žodžius ir kasdieniame gyvenime, ir popieriuje, jis buvo neįtikėtinais tikslus, net smulkmeniškias. D. Zajco biografijoje minima, kad jaunystėje dėl garsiai išreikštos nuomonės komunistų valdžia jį buvo įkalinusi trims mėnesiams ir atėmė teisę mokytis gimnazijoje, dėl to dužo svajonės apie studijas universitete. Būsimajam poetui tai buvo didelis sukrėtimas ir trauma, sukėlus nepasotinamą alkį knygai ir žodžiui. Jo sūnus, taip pat rašytojas Lenartas Zajcas, atsiminimuose pasakoja tėvą matydavęs retai, dar rečiau su juo kalbėdavęs. Tarp tėvo ir sūnaus visada stovėjo knygų tyla. Kita vertus, poeto našlė Jerneja pamena ilgus pokalbius prie virtuvės stalo, bet šie pokalbiai visuomet sukdamosi apie literatūrą, literatūrinį gyvenimą ir tekstus – parašytus, rašomus, tuos, kurie dar neturi formos. Todėl tikriausiai nereikėtų stebėtis, kad žodžiai ir kalba yra dažni įvaizdžiai poeto kūryboje, sudarantys patį žmogaus branduolį (slovėnų kalba žodis „jezik“ reiškia ir kalbą, ir liežuvį):

*savuos skaldyto akmens namuos
pakyli iš akmeninio guolio
tai jame matyti ir mirei
prabyli be garso be kalbos
be žodžių – nešneki*

*ižengi į mane lieki manyje
it vaivorykštė mane užlieji*

*tavim žengiu į tavo
kalbuos su tavim balsu
ilgai užusiu tylos kauluos
tylos kalba kalbamės*

(„Maču Pikču“, p. 191)

Be kalbos nebūtų žmogaus, bet D. Zajco vaizduojamas žmogus pažymėtas amžinu ilgesiu. Netekęs šeimos ir meilės, jis kenčia ir blaškosi grėsmingame pasaulyje. Tokį vaizdavimą, kaip ir daugybę kitų poeto meninių sprendimų, galima paaiškinti jo biografijos faktais: vaikystėje jis neteko tėvo, vėliau žuvo du į partizanus išėję broliai. Daugelis kritikų šiuos faktus pateikia sausai, tačiau pats rašytojas apie netektis yra išsamiai ir skaudžiai kalbėjęs savo prozos tekstuose, iš kurių paaiškėja, kad būsimo poeto tėvą, partizanų ryšininką, mirtis užklupo namuose, nes bijodamas gestapo jis nesikreipė į ligoninę. Negalėdami ieškoti pagalbos, artimieji klūpėjo prie miršančio šeimos maitintojo lovos ir meldėsi – D. Zajcas teigė, kad besimeldžiant jo kūną perliejo žaibas ir atsimerkęs jis tyliai pašaukė tėvą. Niekas neatsiliepė. Tėvas buvo miręs.

Vėliau D. Zajcas liudijo, kad tą dieną jo kaulus pirmą kartą persmelkė mirties nešama tyla, ir jis visam gyvenimui užsirištinio ant nekalbančio ir neatsiliepiančio dievo. Tikriausiai nenuostabu, kad ši rūstybė išsiliejo eilėse:

*Aš bėgu.
Mano burna pilna keiksmų.
Mano burnoj didelis balsas.
Dievai krito.
Dievai krenta.
Galinti. Išgarbinti.*

(„Gotikiniai langai“, 7, p. 111)

Po tėvo mirties šeimą ištiko ir kitos nelaimės – žuvo abu į partizanus išėję vyresnieji broliai: pirmasis kovoje su vokiečiais, antrasis – su italais. Apie šias netektis, savo ir motinos kančią, jauno žmogaus mirties beprasmybę poetas atvirai kalba eilėse, pavyzdžiui, „Būsi viena“ (p. 31), „Bevaisė sėja“ (p. 33). Šie debiutinio D. Zajco rinkinio branduolį sudarantys eilėraščiai atveria kelią kitai temai, kurią poetas nagrinėjo visą gyvenimą, – žemei, jos gyvumui ir žmogiškumui. Žinoma, ir šią temą nulėmė skaudūs jaunystės išgyvenimai – keršydami už nepaklusnumą, naciai sugedino Zajcų šeimos ūkį.

XX amžiaus viduryje Slovėnija, kaip ir Lietuva, buvo agrarinė. Gyvenimas neįsivaizduotas be žemės vaisių, gamtos virsmų, ūkyje mūkančių galvijų. Gimtasis kraštas, protėvių žemės laikytos kone šventomis. Esė „Mano krašto grožis“ poetas rašė: „Gražus tas kraštas, kuriame praleidau vaikystę. Vienas gražiausių, kokius tik esu matęs. O gamta ir žmonės – toli viena nuo kitos atitrūkusios žvaigždės. Todėl gimtojo krašto grožis man siejasi su nežemišku siaubu. Juk tose nusikalstamai gražioje žemėje patyriau visą mano gyvenimą nulėmusias nelaimes [...]. Patyriau žiaurumų [...], kurių nesuvokė mano vaikiškas protas. [...] nebegaliu į gyvenimą žiūrėti normaliomis sąlygomis užaugusio žmogaus akimis. Aišku tik viena: mane pažymėjo tarp vaikiškų žaidimų užklumpanti baimė.“

Nuėjusdamą gresiantį pavojų, Zajcų šeima iš savo ūkio buvo pasitraukusi, bet motina su sūnumis, įskaitant jaunėlį Danę, kasdien grįždavo pašerti galvijų. Baugiai dairydami, vaikai su karučiu ir krepšiais traukdavo į kalvose sukastas lysves, o motina tuo tarpu melždavo. Prisiminimuose poetas rašė, kad tuo metu jų racioną sudarė nevirintas pienas ir namuose kepta duona. Šis namų jaukumą užtikrinęs maistas jam buvo toks brangus, kad jį ne kartą vaizdavo eilėse:

*girdi kaip iš karvės tešmens srūvantis pienas
tyška į baltą dugną
klausi savęs ką daryti su tuo rėkimu smegenyse
atveri duris ir saulė tau smogia į veidą
spindulių bei pieno šviesos kaskadomis*

(„Pienas“, p. 177)

Kita vertus, svarbu pabrėžti, kad D. Zajco eilėse namai ne visada siejami su jaukumu ir šviesa. Poetas ne kartą yra pabrėžęs namų svarbą ir pripažinęs, kad ilgisi prarasto ūkio. Nors gerokai vėliau namus pavyko atstatyti tame pačiame sklype, tik kitoje vietoje, D. Zajco žmona tvirtino, kad jis dažnai mėgdavęs lauke pasistatyti kėdę ir ilgai rymoti atsigręžęs į lauką, kur kadaise stovėjo senieji trobesiai. Tad nereikėtų stebėtis, kad jo eilėse dažni ugnies, visa deginančios saulės simboliai, atmosfera prisodrinta baimės ir nežinomybės. Baimė labai dažnai asocijuojama ne tik su žmonėmis, bet ir su kenčiančiais, ieškančiais, alkanais ir ištroškusiais žvėrimis bei galvijais, tikėtina, dėl to, kad poetui teko matyti, kaip iš degančių jo šeimos ūkio tvartų vedami paklaikę gyvuliai:

*Didysis juodasis bulius mūkia į rytą.
Lyg veržtūsi sunkus juodas kraujas
po juodų eglų lingėm.
Lyg virš miško vakaruose
atsivertų rytai*

*kraujuota buliaus akis.
Didysis juodasis buliaus, ko šaukiesi?
Saldu tau klausyti,
kaip aidas gražina
slopų tavo balsą?*

(„Didysis juodasis bulius“, p. 57)

Įdomu tai, kad poeto eilės tiek prisodrintos gyvulių ir žvėrių įvaizdžių, jog slovėnų literatūros kritikai apie tai net rengia atskiras studijas. Atkreiptas dėmesys, kad jo eilėse gyvūnų patiriamos baimės sietinos su pokario žmonių baimėmis ir nežinomybe. Pats poetas svarstė, kad „galbūt esu užkerėtas gyvūnas, kurio vardo nežinau. Eilėraščiai – tik stebuklingos formos, burtažodžiai, spąstai, skirti sugauti gyvūną, kurio odoje gyvenu. Jei Kirkė (poezija) netektų man galios, galbūt iš gyvūno kailio išlįstų žmogiška būtybė, kuria nenuilsdamas apsimetu. Tad galbūt rašydamas eiles kviečiuosi atvaizdą, kurį kažkur pakeliui išmečiau, iškeičiau, palikau ir išnaudojau, o jis mane vis tiek lanko?“ Išlikę ir skaudžiai atvirų prisiminimų: „[...] tais metais staugiau, staugiau per Vėlines. Staugiau kaip žvėris. Ir niekaip negalėjau nurimti.“

Manau, kad šios citatos atskleidžia tikrąją D. Zajco poezijos prigimtį, kurią liudija ir artimiausi jo bendražygiai: kurdamas eiles, jis stengėsi išgyventi ir nepalūžti po karo metais patirtų traumų, kurios persekiojo visą gyvenimą. Artimas D. Zajco draugas, garsus slovėnų poetas A. Štegeris, neslėpė, kad Danė nuo demonų bėgo ir kitais, destruktiviais būdais – turėjo valdomą priklausomybę nuo alkoholio. Tačiau jis net išgėręs nepamiršdavo sutartų skaitymų, o visas savo eiles neprikaištingai mokėjo atmintinai. Deklamuoti galėjo bet kur ir bet kada, nepadarydamas nė menkiausios klaidos. Nes žodis – šventa. Žodžiais kuriama poezija ir atkuriamas žmogiškasis paveikslas. Be to, poezija žada viltį ir tiesią kelią į šviesą, tad net pačiose tamsiausiose D. Zajco eilėse suspįsta skaidrūs spinduliai. Dėl šio netikėto poezijos bruožo slovėnai savo didžiausią rašytoją vadina šamanu, „mirtinos meilės poetu“, dėl netikėto šviesos blyksnio juodomose jis buvo kandidatas gauti Nobelio premiją, o jo pomirtinė viso gyvenimo eilių rinktinė pavadinta „Į baltumą“.

Ta baltuma apčiuopiama ne tik D. Zajco eilėse, bet ir namuose – pajaučiau ją 2022 metais kartu su poete Aušra Kaziliūnaitė reziduodama poeto bute, kurį Slovėnijos rašytojų sąjunga pritaikė užsienio literatūros profesionalų poreikiams.

Paskutinius gyvenimo metus D. Zajcas gyveno ir kūrė tame nedideliame dviejų kambarių butuke paupyje, netoli Liublianos senamiesčio, tame pačiame, kurio virtuvėje, prie stalo, dalydavosi taupiais žodžiais su žmona Jerneja ir bičiuliu A. Štegeriu. Gerbdama poeto atminimą, Rašytojų sąjunga išsaugojo jo asmeninių daiktų ir knygų, kai kuriuos baldus. Virtuvinį stalą tikriausiai teko pakeisti, bet ant sienos liko kaboti didžiulė tamsi drobė – juodi kraujo ištroškę varnai. Miegamajame ant sienos kabo kita abstrakti tamsių spalvų drobė, o šviesa sklinda iš samanotos šakų raizgalynės, kurioje kažkaip įsukta lemputė. Paliktas originalus interjeras – grubiai pieno spalva dažytos sienos, o kampe stovi senutėlė drabužių spinta su didžiuoju veidrodžiu. Darinėjamos spintos durys neįjaukia girgžda. Butas šviesus ir saulėtas, bet vis dėlto jame tyro nematoma, visomis juslėmis patiriama prieblanda. Daugybė ten rezidavusių rašytojų kalbėjo apie įtampą ir keistą atmosferą kambariuose, naktimis užklumpančius košmarus ir tirštą aurą, vienus skatinusią rašyti, kitus girtauti, trečius be tikslo bastytis miesto gatvėmis. O keisčiausia, kad neramų miegą ir dieninius paklydimus dažniausiai lydėjo kūrybiškumo bangos.

Reziduodama D. Zajco bute, panašius potyrius išgyvenau ir aš. Mudvi su Aušra daug dirbome – kiekvieną dieną susitikdavome su kolegomis rašytojais, vertėjais, kitais literatūros profesionalais ir stengėmės visapusiškai kultūriškai pažinti miestą. Grįžusios iš renginių ar susitikimų, kiekviena užsidarydavome savo kambarielyje. Ir tada, kai iš nuovargio geldavo kojas, mane užliedavo nenumaldomas noras rašyti. Tuose keistuose namuose sudėliojau savo būsimo eilėraščių knygos „Namai“ koncepciją, baigiau versti knygą, susiplanavau tolesnę literatūrinę veiklą bei užsibrėžiau ambicingiausią tikslą – sudaryti ir į lietuvių kalbą išversti D. Zajco eilėraščių rinktinę. Pirmąjį rinktinės eilėraštį ėmiausi versti ankstų rytą, sėdėdama prie stalo virtuvėje ir mėgdamasi gardžiomis Aušros paruoštomis salotomis. Už lango aušo ūkanotas rudeniškas rytas, bet visai netrukus kalvų viršūnes nuspalvino saulė, ir atsigsčiusios paltus mes paupiu nužingsniavome į jaukioje lauko kavinukėje numatytą susitikimą su rašytoja Suzana Tratnik.

Nes net juodžiausiose ūkanose yra takelis, kuris veda į šviesą.

– KRISTINA TAMULEVIČIŪTĖ –

Kodėl nepasitikiu Antano Miškinio literatūrine premija

Literatūrinę premijų analizę gali būti produktyvi tiriant autorių ir knygų įsitvirtinimą literatūros lauke, kanonizavimą, to meto literatūrinę normą, literatūrinę bendruomenę, vyraujančių ideologijų įtaką kultūrai ir kitus dalykus. O jos aktualumą sustiprina ir praeitų metų skandalas dėl „Poezijos pavasario“ ir Maironio premijų.

Laukas – viena pagrindinių Pierre'o Bourdieu sąvokų, apibrėžiama kaip objektyvių santykių tarp pozicijų tinklas arba išsidėstymas¹. Lauke veikia agentai, kurie užima tam tikras pozicijas, determinuojančias jų elgesį. Šie sąmoningai arba nesąmoningai siekia išlaikyti arba pertvarkyti jėgų pasiskirstymą². Lauke užimama pozicija „grindžia ir lemia strategijas“³. Vienas naujausių premijų analizuojančių ir Bourdieu modeliu besiremiančių darbų yra Viktorijos Šeinos skyrius „Premija kaip kanonizavimo institucija: Aukštųjų Šimonių likimo sėkmės istorija“ kolektyvinėje monografijoje „Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)“. Anot Šeinos, „[p]remija kaip ekspertinis pripažinimas, išventinantis konkretaus teksto autorių į „tikrus“, „pripažintus“ menininkus, išlieka kultūrinėje atmintyje kaip konkretaus rašytojo biografijos ir apskritai kultūros faktas [...]. O štai premijos nuostatai, komisijos sudėtis, premijos skyrimo kultūrinis ir socialinis kontekstas nueina į literatūros istorijos užmarštį.“⁴ Pasi-taiko atvejų, kai į užmarštį galinti nueiti informacija nėra viešai skelbiama. Vienas iš pavyzdžių – Antano Miškinio literatūrinės premijos komisijos sudėtis.

Iš pirmo žvilgsnio Miškinio literatūrinė premija neišsiskiria iš kitų Lietuvoje įsteigtų literatūrinių premijų. Ji pavadinta klasiku laikomo rašytojo vardu, glaudžiai susijusi su rašytojo gimtine (premią 2003 m. įsteigė Utenos rajono savivaldybė), laureatą išrenka sudaryta komisija ir jam skiriamas piniginis prizas (šiuo metu 5 000 eurų). Laureatas apdovanojamas per Antanines Antano ir Motiejaus Miškinų literatūrinėje-etnografinėje sodyboje. Kaip įprasta, spaudoje pasirodo informacija apie laureatą, kadrai iš įteikimo, tačiau apie komisijos sudėtį kalbama mažai (nors ši, žinoma, nėra slapta). Gaila, nes Miškinio premijos laureatų sąrašas pasidarė gerokai įdomesnis, kai atsižvelgiamas į komisiją. Todėl pažvelgsiu į premijos laureatų ir komisijos narių ryšius literatūros lauke, aptarsiu daugiausiai įtarimų dėl objektyvumo keliančius atvejus ir apmąstysiu, kaip ši informacija galėtų paveikti premijos prestižą.

1. Komisija

Pirmosios Miškinio premijos komisija buvo patvirtinta 2003 m. rugpjūčio 28 d. Utenos rajono savivaldybės tarybos. Ją sudarė Utenos rajono savivaldybės meras Alvydas Katinas (komisijos pirmininkas), Utenos literatų klubo „Verdenė“ narės Rūta Jonušienė ir Regina Stakėnienė, Utenos rajono savivaldybės Kultūros skyriaus vyr. specialistė Zita Mackevičienė, rašytojai, Lietuvos rašytojų sąjungos nariai (iš dokumento neaišku, tačiau tikriausiai deleguoti Lietuvos rašytojų sąjungos) Regina Katinaitė-Lumpickienė, Vytautas Kaziela ir Petras Panavas. Lietuvos literatūrinė bendruomenė jos dalyvių laikoma maža – visi vieni kitus pažįsta. Tai tuo labiau galioja Utenai – visi paskirti asmenys yra su šiuo miestu susiję, eina vienas ar kitas pareigas, gyvena ar kitaip veikia.

Įdomu tai, kad dažniausiai Miškinio premijos komisijos sudėtis yra neskelbiama. Dokumentų paieškoje svetainėje *e-seimas.lrs.lt* pateikiami tik 2014 m. dokumentai su komisijos sudėtimi. Nepadedą ir <https://www.e-tar.lt>, <https://teisineinformacija.lt/utena/> bei Utenos rajono savivaldybės oficialus interneto puslapis. 2004 ir 2020 m. komisijos sudėties minimos keliuose premijas aprašančiuose straipsniuose. Tad diskursas apie šią premiją apsiriboja laureato, piniginių prizų, įteikimo šventės akimirų paskelbimu. Norint sužinoti visas komisijos sudėtis, reikia kreiptis į Utenos rajono savivaldybę.

Gavus reikalingus dokumentus stebina komisijoje esanti stagnacija: nuo 2003 m. komisijos sudėtis keitėsi 4 kartus (2008 m. pakito 2 nariai, 2014 m. – 1 narys, 2022 m. – 1 narys ir 2024 m. – net 4) – vos kartą vienu metu pakito daugiau nei pusė komisijos narių. Komisijos branduolį nuo jos įkūrimo iki didžiųjų 2024 m. pokyčių sudarė keturi žmonės – laiko praleidimo komisijoje rekordininkai: Kaziela, Katinaitė-Lumpickienė (22 metai, visų komisijų nariai), Katinas, Panavas (21 metai, komisijai priklausę 2003–2023 m.;

Katino buvimas komisijoje sutapo su jo eitomis mero pareigomis, o Panavas mirė 2024 m. balandį). Taip pat nemažai laiko komisijoje praleido Regina Stakėnienė ir Vida Garunkštytė (po 11 metų).

Literatūrinės premijos savo ištaigingomis įteikimo ceremonijomis didina premijų geidžiamumą autorių, leidėjų ir skaitytojų akyse⁵. Miškinio premijos įteikimas yra tapęs tradicija, jo metu rengiami ir poezijos skaitymai, dalyvauja Utenos politinis ir literatūrinis elitas. Bourdieu pristatydamas socialinius santykius literatūros lauke aptaria ne tik rašytojų, bet ir kitų dalyvių veiklą. Pasak jo, literatūrinės premijos atlieka panašią funkciją kaip literatūros kritika, tai reiškia, kad komisijos nariai, kaip ir kritikai, „taip pat kovoja dėl galimybės monopoliskai valdyti diskursą, įteisinantį meno kūrinių, taigi gamina ir kūrinių vertę“⁶. Tad ilgą laiką išlikdami Miškinio premijos komisijoje ir dėl to turėdami poveikį literatūros laukui jos nariai dar labiau padidina savo galią Utenoje. Visgi komisijos nariai ne tik darė poveikį literatūriniam diskursui sprenddami apie kitus ir taip stiprinami autorių ir kūrinių prestižą, bet ir patys buvo apdovanojami šia premija, tad pabūdami abiejose Miškinio premijos pusėse išlošė dvigubai – ir kaip galintys įgalinti kitus, ir kaip premijuotų knygų autoriai.

2. Laureatai

Miškinio premijos laureatais yra tapę 22 rašytojai. Autorių sąrašas gan įvairus, jie skirtingo amžiaus. Nemažai jų kilę iš Aukštaitijos, tačiau tai paaiškinama premijos nuostatais – premija skiriama „už geriausią naują poezijos knygą, išleistą per praėjusius dvejus kalendorinius metus, kurioje atskleidžiama aukštaitiška dvasia, atspindinti Aukštaitijos regiono motyvus, tradicijas ir istorinę atmintį“. Natūralu, kad šie aspektai dažniau atsispindės iš šio krašto kilusių rašytojų kūryboje.

Viena pagrindinių premijų funkcijų – įvertinti ir apdovano-oti kokybišką literatūrą⁷, tačiau šis kilnus tikslas gali būti ne vienintelis ir / arba apsinkintas su knygos turiniu nesu- sijusių aplinkybių. Įdomių atvejų, kai knygos turinys galbūt nebuvo vienintelė priežastis, nulėmusi komisijos sprendi- mus, įmanoma aptikti ir įdėmiau pažvelgus į Miškinio premiją. Šiuos atvejus galima padalinti į dvi kategorijas: 1. Komisijos narių pergalės, 2. Leidyklos „Kauko laiptai“ sėkmė 2017, 2021–2023 m.

2.1. Komisijos narių pergalės

Net penki Miškinio premijos komisijoje buvę nariai vėliau tapo ir premijos laureatais: Panavas (2003), Kaziela (2006), Katinaitė-Lumpickienė (2010), Mikulėnaitė-Jonušienė (2015) ir Katinas (2016) – vos per tryliką metų nuo premijos įsteigimo. Laureatu yra tapęs ir Marius Burokas, tačiau, kitaip nei prieš tai minėti asmenys, jis buvo apdovano-otas 2012 m., o prie komisijos prisijungė tik 2014 m. Utenos rajono savivaldybės atstovės teigimu, jei komisijos nario knyga yra pateikta premijai, šis nuo komisijos darbo nusišalina. Tačiau ar vieno nario nusišalinimo užtenka, kai tarp komisijos narių galbūt yra glaudus ryšys? Komisijos narius sieja ne tik buvimas komisijoje, gyvenimas ar veikla Utenoje, bet ir leidybiniai, darbiniai santykiai. O tai gali turėti įtakos jų sprendimams. Pirmuoju premijos laureatu tapo komisijos narys Panavas, gyvenęs Utenoje nuo 1972 m., už eilėraščių knygą „Ateini, praeini, nueini“ (2002). Jis, žinoma, nuo komisijos darbo nusišalino, tačiau akivaizdu, kad tarp Utenos literatų Panavas buvo žinomas ir su komisijos nariais galėjo palaikyti gerus santykius. Miškinio premija – pirmasis jam paskirtas apdovanojimas.

Kaziela – vienas iš nuolatinių komisijos narių – apdovano-otas už knygą „Kas nebus pralaimėta“ (2005). Nors jis nuo komisijos darbo nusišalino, joje liko Katinaitė-Lumpickienė, kuriai Kaziela padėjo literatūriniame gyvenime ir parašė rekomendaciją stojant į Lietuvos rašytojų sąjungą⁸. Ji taip pat leido knygas leidykloje „Kintava“, kurios redaktoriumi buvo Kaziela, o jam perėjus dirbti į „Kamona- dą“ ten pradėjo knygas leisti ir Katinaitė-Lumpickienė. Tad premijos gavimo metu jų draugystė tęsėsi daugiau nei dešimtmetį. Gerai pažįstamas galėjo būti ir su Katinu (Katinaitės-Lumpickienės broliu). Pažįstami jie buvo ne tik per Katinaitė-Lumpickienę ir veiklą komisijoje. Abu buvo Utenos rajono savivaldybės nariai⁹. Taip pat Kaziela

buvo komisijoje 2003 m., kai premiją gavo Panavas. Tad bent keturiems komisijos nariams iš šešių galėjo būti sunku objektyviai vertinti Kazielos knygą ir lyginti ją su kitomis pretendentes.

Katinaitė-Lumpickienė – taip pat nuolatinė komisijos narė – apdovano-ota už knygą „Paraič nama“ (2009). Komisijos posėdžio protokolas neišliko, tačiau tikėtina, kad 2010 m. nuo komisijos darbo nusišalino ir jos brolis Katinas. Tai reiškia, kad komisija veikė su 5 nariais vietoj 7. Tačiau komisijoje liko Kaziela ir Panavas. Jų ryšys jau aptartas, tačiau verta pridėti, kad premijuotą Katinaitės-Lumpickie- nės knygą „Paraič nama“ išleido Kazielos leidykla „Kamona- nada“. Tad Kaziela galėjo būti suinteresuotas ne tik kaip bičiulis, bet ir kaip leidėjas. Taip pat neaišku, ar nusišalinus Katiniui galėjo visiškai išnykti jo įtaka komisijos darbui, tu- rint omenyje jo eitas mero pareigas.

Mikulėnaitė-Jonušienė premiją pelnė 2015 m. už knygą „Papartynų aitvaras“ (2014), tačiau komisijoje buvo tik iki 2007 m., tad jai nusišalinti nereikėjo. Jai esant komisijoje laureatais tapo Kaziela ir Panavas.

Katinas premiją pelnė 2016 m. už knygą „Vaikšto vienas“ (2015). Balsavimo metu nusišalino jo sesuo Katinaitė-Lumpickienė, tačiau liko Kaziela ir Panavas (pelnę premijas jam esant komisijos pirmininku). Taip pat pasitikėjimo nepri- deda 2015 m. korupcijos skandalas¹⁰ ir akcijos „Skaidri- nam“ atradimai¹¹. Prie ryšių prisidėjo ir jo eitos pareigos, kurios galėjo paveikti komisijos darbą. Nuo 2003 m. ejęs mero pareigas, jis turėjo ne tik literatūrinį, bet ir politinį kapitalą. Šeina aprašo „Aukštųjų Šimonių likimo“ rankraš- čio rengimo istoriją ir teigia, kad „[...] bandymai artinti Simonaitytės literatūrinę kalbą prie bendrinės normos galėtų būti aiškinami ir redaktorių pastangomis atitikti Valstybi- nės premijos nuostatuose įvardintą „taisyklingos kalbos“ kriterijų“¹². Premijuoto Katino eilėraščių rinkinio „Vaikšto vienas“ anotacijoje tvirtinama, kad „rinkinyje gimtinių mo- tyvas išlieka, prie jo šliejasi Antano Miškinio kūrybos pa- rafrazės“. Kadangi Katinas yra vienas iš premijos steigėjų ir jos komisijai priklausė nuo pat pradžių, neabejotina, kad premijos nuostatai jam puikiai pažįstami. Tad ir Miškinio kūrybos parafrazės knygoje galėjo atsirasti neatsitiktinai. Premijos subtilybių išmanymas ir santykiai su kitais komi- sijos nariais galėjo prisidėti prie Katino knygos sėkmės.

2.2. Leidyklos „Kauko laiptai“ sėkmė

Šis atvejis naujesnis. 2017 m. premijos laureatu tapo „Kauko laiptų“ direktorius ir redaktorius Viktoras Rudžianskas už knygą „Juodoji dėžutė“ (2016), o 2021, 2022 ir 2023 m. trys leidyklos autoriai – Dovilė Zelčiūtė už knygą „Šokiai Vilniaus gatvėje“ (2020), Ieva Rudžianskaitė už „Iš gervių“ (2021) ir Tomas Vyšniauskas už „Vokais išviršk- čiais“ (2022). „Kauko laiptai“ išsiskiria iš kitų Lietuvos lei- dyklų dėl savo sąsajų su komisijos nariais. O Rudžianskaitė ir Vyšniauskas – dėl savo veiklos literatūros kritikos lauke.

Rudžiansko leidykla „Kauko laiptai“ taip pat leido dvi- jų komisijos narių knygas: Katinaitės-Lumpickienės (nuo 2011 m.) ir Kazielos (nuo 2015 m.). Būdami leidyklos au- toriausiai, jie yra suinteresuoti jos sėkme ir prestižu. Katinai- tė-Lumpickienė dar yra ir premijuotos Vyšniausko ir kitų leidyklos knygų korektorė. Tai jos suinteresuotumą padi- dina dar labiau.

Kaip jau aptarta, viena iš priemonių prestižui pasiekti – literatūrinės premijos. Premija leidyklos vadovui ir net iš eilės trys premijos leidyklos knygoms galėjo sustiprinti „Kauko laiptų“ įvaizdį ne tik Aukštaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje. O tai naudinga ten pat knygas besileidžiantiems (Katinaitės-Lumpickienės atveju – ir koreguojantiems) komi- sijos nariams.

Negana to, tiek Rudžianskaitė, tiek Vyšniauskas iki pre- mijos gavimo yra palankiai recenzavę dvių komisijos narių (Katinaitės-Lumpickienės ir Kazielos) knygas¹³, tad jų santykis su komisijos nariais gali būti pavadintas abipusiu. Recenzijos prisideda prie teigiamos komisijos narių knygų recepcijos, o premijos – prie recenzentų.

Išvados

Žvilgsnis į Miškinio literatūrinės premijos laureatus ir komisijos narius atskleidžia daugialypį santykių tinklą tarp rašytojų, leidėjų ir kritikų. Nors šiame straipsnyje pateikti

¹ Pierre Bourdieu, Loïc J. D. Wacquant, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, iš anglų kalbos vertė Vilija Poviliūnienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 131.

² Pierre Bourdieu, „Kultūros produkcijos laukas“, *XX amžiaus literatūros teorijos*, 1 dalis, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 275.

³ Pierre Bourdieu, Loïc J. D. Wacquant, *op. cit.*, p. 136.

⁴ *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)*, sudarė Viktorija Šeina, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, p. 518.

⁵ Claire Squires, „A Common Ground? Book Prize Culture in Europe“, *Javnost-The Public*, Vol. 11, 2004, No. 4, p. 39.

⁶ Pierre Bourdieu, „Kultūros produkcijos laukas“, p. 281.

⁷ Claire Squires, *op. cit.*, p. 42.

⁸ <https://www.valstietis.lt/moters-pasaulyje/66-eiles-gimtaja-tarme-lyg-atminimo-paminklas-teviskei/117897>

⁹ https://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/rinkimai/2004/seimas/kandidatai/kand_biog_1_295369.htm

¹⁰ <http://udiena.lt/aktualijos/item/5649-utenos-rajono-savivaldybes-meras-alvydas-katinas-nusalintas-nuo-pareigu>

¹¹ <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/a-tapino-iniciatyva-pasieke-utena-buvusio-mero-siurblys-ir-degalu-lydere-be-vairuotojo-pazymejimo-56-2055150>

¹² *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)*, p. 560.

¹³ <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=5740>; <https://literaturairmenas.lt/literatura/ieva-rudzianskaite-kur-suzydes-alyvmedziai>; <https://www.menobangos.lt/tomas-vysniauskas-stebeti-kaip-pasaulis-plunksnuojasi/>; <https://literaturairmenas.lt/literatura/tomas-vysniauskas-pilnas-sapnas-pripeduo-tu-snaigiu>

Rugpjūčiai su Márquezu

Kaip ir visos teisingos tradicijos, mano aprašomas vasarų ritualas susiformavo spontaniškai ir netyčiomis. Dieną, kai baigiau mokyklą – tai yra kai parašiau lietuvių egzaminą, – negalėjau žinoti, kaip greitai pasiilgsiu privalomų knygų sąrašo ir tingių lietuvių literatūros pamokų po sočių pietų, kai viena ausim klausydama mokytojos žiūrėdavau pro langą. Iš karto po lietuvių egzamino pradėjau dirbti restorane padavėja, ir, be abejonės, man sekėsi visai prastai (ypač su kasos aparatu). Prirėkė šiek tiek laiko priprasti prie darbo ritmo ir susitaikyti su mintimi, kad daugelis vasaros dienų prabėgęs už baro.

Baigdama mokyklą iš krikšto mamos gavau dovanų 2017 m. Valdo V. Petrausko išverstą Gabrielio Garcíos Márquezo „Šimtą metų vienatvės“ – šis leidimas man visuomet patiko dėl gelsvų kvepiančių puslapių. (Beje, visi kiti vėliau mano skaityti Márquezo kūriniai į lietuvių kalbą taip pat išversti Valdo V. Petrausko taip puikiai, kad visad liūdna, jei nesant lietuviško tenka skaityti angliškus vertimus.) Nebeprisimenu, kodėl taip religingai į darbą su savimi nešiojau tą stambiaformatį leidimą – dabartinė „aš“ turbūt paliktų namie jį gulėti prie lovos. Tada turbūt laikiausi jo įsikibusi kaip pažįstamos mokyklinės skaitinių teritorijos ir jausdavaisi saugiau.

Nusileidusi Tauro kalnu pakeliui į darbą nužvelgdavau saulėtą Lukiškių aikštę, ryte dar nuščiuvusią, ir įvertindavau skaitymo sąlygas. Restoraną stengdavaisi spėti kuo greičiau atidaryti, kad prieš darbo dieną galėčiau atsiversti knygą ir išgerti kavos. Tą vasarą pasitaikė daug karštų dienų, o restoranas turėjo abejotinos kokybės kondicionierių, taigi, tokios aplinkybės leido organiškiau įsilieti į Makondo pasaulį, o ir išgyventi karštas vasaros popietes nuslinkus dienos pietų antplūdžiui (kai vėl gerdavau kavą ir paskaitydavau) moraliai tapo lengviau.

Tuomet man tas Márquezo ir Makondo pasaulis buvo viso labo atmosferiškas; visi Chosė Arkadijai ir Aurelijai, be abejo, ėmė greitai maišytis galvoje ir tekstas rodėsi klampus. Matyt, koks Dievo pirštas lėmė, kad knyga man pasitaikė tinkamiausiu metu tinkamiausioje vietoje, kur ją galėjau skaityti ir tinkamiausiu būdu – po puslapį ar du, mažyčiais kąsneliais. Ilgainiui beskaitant apetitas ėmė augti (rodos, pasakojimo tempas taip pat) ir nė nepajutau, kaip vasara, knyga ir darbas restorane ėmė ir baigėsi.

Atėjus kitai vasarai (ar tik ne rugpjūčiui), Márquezas vėl grįžo netikėtai – su draugėmis norėjome susiorganizuoti knygų klubą ir kažkuri pasiūlė skaityti „Meilę choleros metu“. Teisybės dėlei, tą vasarą nė viena romano skaityti nebaigėme, nors aš dar beviltiškai kelis mėnesius vis prašėdavau knygos skolinimosi terminą Mickevičiaus bibliotekoje. Iš visų jėgų mėginau priveikti tą knygą, bet ji man niekaip nelipo – atrodė kažkokia perdem gašli, melodramatiška ir romantizuota. Dabar iš tiesų džiaugiuosi, kad tada pasidaviau, planą knygą priveikti mečiau ir grąžinau ją į biblioteką. Atėjus pavasariui, pasaulis atrodė visai kitaip, viską buvo paralyžiavusi pirmoji pandemijos banga, o mane be atvangos ėmė kamuoti mintys apie nebaigtą skaityti „Meilę choleros metu“. Atėjus vasarai ir pasibaigus semestru kaip sūnus palaidūnas skuodžiau į Mickevičiaus biblioteką ir puoliau ryti knygą, negalėjau sustoti ir apie ką nors kita galvoti, kol nebaigiau skaityti. Taip ir supratau, kad jau trečią vasarą leidžiu su Márquezu, o skaitymo procesas nudažo dienas savotiška spalva ir tampa esminiu vasaros komponentu.

Ateinančiais metais jau sąmoningai ėmiau laikytis savo pamažu susiklosčiusios skaitymo tradicijos; dabar jau (džiaugsmingai) artėju prie taško, kuomet galėsiu sukurti antrą skaitymo ratą. Visgi pernai buvo gera žinoti iš anksto, kad vasarą Márquezo fronte manęs laukia naujiena. Praėjusių metų kovą knygynuose pasirodė pirmieji naujosios, po au-

Autorės nuotrauka

toriaus mirties išleistos, istorijos „Susitiksime rugpjūtį“ egzemplioriai, o aš užtikrintai ir kartu nenustygdama laukiau, kada pagaliau išauš vasara ir galėsiu pulti ją ryti. Prieš išskrisdama atostogauti namo į Lietuvą kruopščiai susikroviau daiktus ir kelionės išvakarėse vos galėjau užmigti, žinodama, kad lėktuve manęs laukia šis surrealistinis stebuklas – naujas jau mirusio autoriaus romanas.

Kiek nusivyliau, kad, nebūdingai Márquezu, istorija buvo itin trumpa (per vieną skrydį kone spėjau ją perskaityti du kartus – užtai galėjau skaityti labai atidžiai ir kruopščiai, įvairiomis spalvomis žymėdamasi svarbias ir įdomias kūrinių vietas). Tiesa, dėl šį neįprastą leidimą lydinčių redaktorių ir leidėjų komentarų gausos sužinome, kad velionio autoriaus užmačios buvo gerokai platesnės: originali Magdalenos Bach istorija turėjo tapti dar vienu sunkiasvoriu 600 puslapių opusu. Sykiu buvo kiek neįprasta skaityti Márquezo tekstą, į kurį įvedė ir palydėjo techniniai komentarai apie leidybos procesą. Suprantama, kadangi tekstus reikėjo atrinkti, sukompiliuoti ir išleisti turimą medžiagą jau be paties autoriaus žinios. Kartkartėmis, rodos, šiais papildais net per daug norėta pasiteisinti ar apsidrausti dėl teksto „neišbaigtumo“ ar fragmentiškumo. Visgi skaitymo malonumo tai nesugadino, be to, šis kontekstas buvo būtinas, norint įvertinti autoriaus meistrystę.

Niekada kritiškai nevertinau šio autoriaus tekstų ir sąmoningai stengiausi skaitydama jais grynai tik mėgautis (todėl man Márquezo knygos pačia geriausia prasme tapo atostogomis savaime). Nežinau, ar priverstų mane paskutinė Márquezo istorija pas autorių grįžti kiekvieną rugpjūtį, jei ji būtų mano pirmoji, tačiau skaitydama ją kaip netikėtą dovaną po daugelio vasarų pažinties negalėjau su pagarbia baimė nesigėrėti autoriaus genialumu. Turėdama omenyje, kad šios knygos epizodai rašyti Márquezo atminčiai (ir, turėtume nutuokti, bendriesiems protiniams gebėjimams) pamažu blėstant, su lengvu drebuliu skaičiau tekstą, kuris buvo toks markesiškas kaip ir ankstesni. Atpažindama žodyną, temas ir pasakojimo būdą – precizišką, medžiagišką ir kartu pakylėtą virš kasdienybės – su kiekvienu puslapiu įsisąmoninau, kad visa tai iš senatvinės užmaršties išplėsta atkaklumu, aistra pasakoti, bet, svarbiausia, kasdieniu talentingo rašytojo darbu. Šiuo požiūriu „Susitiksime rugpjūtį“ skaitymas man tapo amatininkiško Márquezo rašytojo darbo manifestacija, taipgi pačia gražiausiąja prasme. Kai rašymas (o gal veikiau pasakojimas raštu) tampa tokiau stipriu gyvenimo įpročiu, sunku jį nuglėsti ir išrauti net žmogiškiems gebėjimams šimpant ir laikui negailestingai grūmojant įsakmiu pirštu.

Dažnai rašytojams priekaištaujama, kad pernelyg kartojasi. Viena vertus, lietuviškai išleista Márquezo kūryba leistų šį teiginį paneigti – turime ir jo publicistinių tekstų, ir didžiųjų darbų. (Nors aš dar nekantriai laikiu lietuviško *Crónica de una muerte anunciada* – „Išpranašautos mirties kronikos“ – vertimo, kuris žanro požiūriu kokybiškai praturtintų Márquezo kūrinių įvairovę lietuvių kalba.) Visgi Márquezo kūryba man rodosi vientisa, nors istorijos ir žanrai mainosi, įvairuoja. Matyt, toks jausmas apima dėl išraiškingo ir viską persmelkiančio rašymo stiliaus. Man tai privalomas, verčiantis vasara iš vasaros grįžti į pažįstamą skaitymo lauką, tikintis patirti naują nuotyki (arba iš naujo išgyventi jau skaitytą). O apskritai su kiekviena praeinančia vasara vis labiau imu suvokti, koks šis priekaištas bergždžias – grįžtu prie Márquezo būtent dėl jo pažįstamumo, kad ir su tam tikromis variacijomis, o ne tikėdamasi ko nors kardinaliai naujo.

„Susitiksime rugpjūtį“ atpasakojama amžėjančios moters, Magdalenos Bach, rugpjūčių kronika – ji kiekvienų metų rugpjūčio 18 dieną keltu plaukia į salą sutvarkyti motinos kapo, atnešti gėlių ir atpasakoti savo metų. Iš pradžių autorius mums kruopščiai

apibūdina šių kelionių rutiną – Magdalena Bach visuomet apsisotja tame pačiame viešbutyje, atplaukia ir išplaukia iš salos tuo pačiu metu, perka kardelius visad iš tos pačios gėlininkės prie kapinių – tik knygą skaito kiekvieną kartą vis kitą (įdomu būtų, beje, patyrinėti veikėjos charakterį nuodugniau, skaitant jos pasirinktas knygas, – gal ką sudomins toks literatūrinis žaidimas?). Viskas suplanuota taip tvarkingai, kad grynasis rutinos aprašymas teikia malonumą. Žinoma, pagal visas doro pasakojimo konvencijas ši rutina turi būti sulaužoma – ir dėl to, o gal vardan to – kiekvieną rugpjūčio aštuoniolikąją Magdalena Bach ieško ir patiria vis naujų meilės nuotykių. Galima sakyti, kad moteris į tai ima žiūrėti tarsi į savotišką savo gyvenimo refleksiją.

Beje, kitaip nei Makondo visatoje, mirusieji Magdalenos Bach pasakojime nematomi ir nebylūs, tačiau lemiamu pasakojimo momentu, kad ir netiesiogiai, ryšys tarp velionės motinos ir jos kapą lankančios dukters sustiprėja. Apskritai, pasakojimo premisa – kelionė „ant kapų“ – priverstė susimąstyti, kad galbūt kasmet grįžti į Márquezo pasaulį traukia ir lietuviškai pasaulėvokai artimi veiksniai. Neginčijami ir akivaizdūs klimato, temperamento ir kiti skirtumai tarp Kolumbijos ir Lietuvos Márquezo knygas man pavertė puikia tolimų atostogų oazę – dalis skaitymo malonumo yra patirti šį kitoniškumą. Visgi Márquezo pasaulis fundamentaliai man rodosi artimas. Galbūt šį jausmą formuoja katalikybės įtaka ir šalia koegzistuojantys vietos tikėjimai ir papročiai. Abiejose kultūrose ši dichotomija ryškiai pasireiškia per santykį su mirusiųjų pasauliu – Makonde jie niekur neišėina, tik įsisuka į pakitusią repetityvią būtį, o Magdalena Bach lanko kapus panašiai religiška kaip ir dažnas lietuvis. Mano lietuviškai sąmonei toks santykis su mirusiais, tokia gyvenimo tąsa buvo sąmoningai lengvai atpažįstamas dalykas. Manau, neatsitiktinai šis panašumas nulemtas paralelaus dvilypio santykio su katalikiškomis tradicijomis ir už jas ankstesniais tikėjimais, kartais sunkiai apčiuopiamais, bet abiejose kultūrose įleidusiais šaknis.

Naujoje knygoje atsikartoja ir dar vienas Márquezu būdingas bruožas – gebėjimas rašyti iš moteriškos perspektyvos. Apibendrinant visas kol kas skaitytas knygas, moteris šio autoriaus kūriniuose dažniausiai būna valingesnės už vyrus. Tiesa, turbūt jautresnį ar jautresnę skaitytoją kai kurie moterų aprašymai iš vyriškos perspektyvos galėtų priversti šiek tiek nemaloniai susiraukti, tačiau juos dažniau nustelbia veikėjų paveikslų įvairovė, gyvybingumas ir gaivališkas. Man, jaunai skaitytojai, Márquezo moteris padarė didelį įspūdį, o kartais net suteikė padrąšinimą. Mano nuomone, autorius turi talentą įsijausti į moterų perspektyvą ir jų pasakojimus sukurti įtaigiai bei autentiškai. Ir paskutinį Márquezo žodį taria savotišką „vidurio amžiaus krizę“ išgyvenanti moteris.

Baigdama rašyti, svarstau: gal ir rugpjūtis – toks prisirpęs vasaros mėnuo, kai tingus vasaros įkarštis dažnai sutrauko *chronos* pančius ir pakylėja į *kairos* – tokia savotiška amžėjimo metafora? Norėtuši tikėti, kad paskutinį rašymo atodūšį Márquezas džiaugiasi gyvenimo derliumi ir drąsina amžėjančius (tai yra mus visus), kad gyvenimo rugpjūtį viskas rodosi truputį kitaip.

Beje, praėjusių metų gruodį „Netflixas“ išleido šešerius metus kurtą 16 serijų „Šimto metų vienatvės“ ekranizaciją (kol kas galima pamatyti tik pirmąsias aštuonias serijas). Be abejo, kaip dauguma Márquezo mylėtojų, šio projekto atžvilgiu buvau nusiteikusi skeptiškai. Pats Márquezas yra sakęs: knygą sąmoningai rašęs, kad nebūtų įmanoma jos pritaikyti ekranui. Pasklaidžiusi įvairias serijos recenzijas žiniasklaidoje – beje, tik entuziastingas – net aptikau gaudą, kad autorius buvo pažadėjęs ekranizacijos teises Weinsteinui, jei šis sutiktų „Šimtą metų vienatvės“ paversti į šimtą metų trunkantį serialą, kasmet išleisdamas po dvejų minučių trukmės skyrių. Toks serialas būtų buvęs, be abejonės, artimesnis magiškojo realizmo principams. Pasirodžiusią ilgai brandintą ekranizaciją spaudoje lydėjo kone palengvėjimo atodūsis – „knygos nesugadino“. Pozityviai atsiliepiama ir apie vaidybą, ir apie magiškų nutikimų vaizdavimą, ir apie laiku ir vietoje įterpiamą pasakotojo balsą, ir apie svarbiausią – „viskas taip, kaip knygoje“.

Žiūrėdama „Šimtą metų vienatvės“ vis bandžiau apsispręsti, ką apie jį manau. Panašiai kaip ir tada, pirmą kartą skaitant knygą, pasakojimas mane tolydžio įsibėgėdamas įsuko – įsiurbė taip, kad teko viską metus žiūrėti jį tol, kol pabaigsis. Ir vis dėlto tai tik ledkalnio viršūnė to kaleidoskopiško Makondo pasaulio, kurį atkurti vizualiai reiškia įsivaizduoti neįsivaizduojama, – todėl niekam nesūlyčiau žiūrėti serialo neskaičius knygos. Kartkartėmis netfliksiškas montažas bei viena kita kinematografinė kliše išmušdavo iš vėžių ir vertė ilgtis ko nors šviežesnio ar netikėto, ko nors konceptualiai panašesnio į autoriaus pasiūlytą šimtametio serialo viziją.

asmenų ryšiai neįrodo, kad komisijos darbas buvo neskaidrus, pažeidžiantis įstatymus ar premijos nuostatus, galima teigti, kad tokie glaudūs ryšiai skiriant literatūrinę premiją (kartu su ja didinant autoriaus simbolinį ir ekonominį kapitalus) yra kiek įtartinai ir neturėtų būti praktikuojami. Nes net būdami visiškai objektyvūs komisijos nariai įstumia save į neskaidriai atrodančią situaciją. Pagrindinės problemos, galinčios sumenkinti Miškinio premijos prestižą skaitytojų ir rašytojų akyse, yra šios: 1) menkai besikeitusių komisijos sudėtis ir kai kurių asmenų priklausymas komisijai daugiau nei 20 metų; 2) komisijos narių tapimas laureatais, vienas kito apdovanojimas pakaitomis; 3) komisijos narių ir laureatų leidybiniai santykiai (recenzijos, korektūra, ta pati leidykla) ir su tuo susijęs suinteresuotumas. Iš viso to gali kilti įspūdis, kad Miškinio premija sėkmingai panaudojama įvairiapusiam simboliniam kapitalui kaupti – nuo galios, Bourdieu terminais kalbant, įšventinti kitus kūrinius iki palankesnio savo paties knygų išventinimo, leidyklos prestižo didinimo.

Šokėjas Amsterdamo lange

Atvykęlis visados pasiklysta Amsterdamo senamiestyje, kur žengi virš naujo kanalo kas kelis šimtus metrų, kur raudonų plytų apsuptos gatvės eina vingiais, tai susiaurėja, tai išplatėja, ir kur, priėjus sankryžą ir pažvelgus į visas keturias puses, vaizdas lyg atsidūrus kambaryje su veidrodžių sienomis. Kad ir kur pažvelgsi, iki horizonto nusidriekę raudonos plytos ir tiltai. Šiuose labirintuose susiorientuoti padeda tik langai, kurie praplėšia plytų sienas ir atveria Amsterdamo gyventojų svetainę, apšviestą šiltų šviesų, o kartais net židinio.

Retas Amsterdamo gyventojas slepiasi už užuolaidų. Atrodytų, kad olandai atviri žmonės, neturintys ko slėpti, tačiau vis labiau įtariu, kad jie tiesiog banalūs. Ši mintis greičiausiai randasi iš mano pagiežos olandams, bent tiems, kurie ne gėjai arba filosofai. Olandai retai susidraugauja su *buitenlander*, o lietuviai jiems galbūt net *vreemdeling*. Savo butuose jie tokie pat kaip ir pokalbiuose su *vreemdeling* – kostiumuoti ir paviršutiniški. Girdžiu gaudus apie vakarėlius su kokainu ir ketaminu, tačiau vargu ar kada pareikšiu norą atsidurti ankštame ir drėgname Amsterdamo bute su kokainą vartojančiais olandų bankininkais. Kartais vaikščiojant tenka tuos vakarėlius išgirst – kažkur virš mano galvos, su trankia muzika ir olandiškais krenkštimais: „Chezelich! Echt! Jan licht op de chond, chacha!“

Kaip ir kiekviena kultūra, olandai nėra iš esmės blogi, ir man tinka Amsterdamo *gedogen* politika. Žodis *gedogen* verčiamas kaip „tolerancija“, ir nors *ogen* olandiškai reiškia „akį“, olandai mane tikina, kad *gedogen* neturi nieko bendro su užverstomis ar nusuktomis akimis. O veltui! Gyventi Amsterdame reiškia gyventi nematomam ir nematančiam. Kiekvienas šitime komercijos mieste turi savo degančių reikalų ir nė nestabtelės, kad imtų priekabaut ar stebėtis viena iš žmogaus variacijų. Šių variacijų Amsterdame begalė. Aišku, olandai gali viso šito nemėgti, jiems kai kurie *vreemdeling* gal net ir šlykštūs ir kai turi laisvą akimirką, jie juos smerkia. Tolerancija nelygi priėmimui. Amsterdame puiki vieta, ir olandai puikūs žmonės, jei nenori daugiau nei tolerancijos.

Kai vis dar tyrinėju Amsterdamo labirintus ir net nepažinojau savo buurt, vienas mano orientyras buvo smulkaus sudėjimo vyras, kurį nuolatos matydavau šokantį savo bute. Jis tai darė, lyg niekas nestebėtų, ir man nebuvo įspūdzio, kad šis vyriškis norėjo dėmesio.

Kartais atsukdavo nugarą, kartais veidą, bet jis niekad nežiūrėjo į tave – stebėtoją. Jei jo akys tave užklupdavo, tai buvo tik pasekmė tų intensyvių ir beveik smurtinių raitymų, kurie raibuliavo pro jo kūną. Atskiros bangos ėjo per jo kaklą, rankas ir klubus. Per tą raitymą kartais jo akys užtikdavo tavąsias, ir ten galėjai sekundę pamatyti tyrą, malonės kupiną žvilgsnį. Jis nežiūrėjo pro tave, jis tave matė, bet jam nebuvo svarbu, kad tu spoksai. Dažniausiai jis šoko pagal garsią roko muziką, kuri aidėjo net nuėjus porą gatvelių toliau.

Vieną dieną šokėjo lange nebeįpamačiau. Kitą dieną prie jo lango buvo keliolika gėlių puokščių ir ant lango užklijuotas plakatas. Tame plakate angliškai parašyta „Išsėkis ramybėje, Lango Šokėju“. Tai buvo paminklas. Sprendžiant iš to, kad negaliu atrasti šio paminklo nuotraukos, tikriausiai buvau netekęs žado. Nepamenu jo vardo, gimimo ar mirties datos, tik tai, kad jam buvo keturiasdešimt metų ir kad ta diena Amsterdame buvo šalta ir šlapia. Dabar ten gyvena kažkas už užuolaidų.

Praėjus jau beveik metams, vis dar pagalvoju apie šokėją lange. Ar jis žinojo, kad jo laukia mirtis, ar ji ištiko visai netikėtai? Ar jo šokis buvo spazmas, o gal malda ir auka? Lango šokėjas man vaidenasi, kai mano įgimta mažakraujystė, kuri dažnai tūno nekeldama vargo, vėl rodo ragus ir krečia išdaigas. Gulėdamas pusiau šiltoje vonioje, kad numalščiau kaulų maudimą, ir klausydamas Amsterdamo senamiesčio varpų, galvoju, ar kas nors kada pasitiko mirtį kaip draugą.

Šių minčių sukuryje, vaikštinėdamas po jau puikiai pažįstamą savo buurt, užtikau vyrą, kurį matydavau nuo tada, kai įsikrausčiau į senamiestį. Jisai dažniausiai stovėdavo prie savo namų durų rūkydamas, visados žiūrėdavo į tolumą pro raudonų plytų sienas ir judindavo tik dešinę ranką, kad prie lūpų pakeltų cigaretę. Kelis kartus teko jį matyti ir šlubuojantį velnias žino kur. Tik tą dieną pastebėjau, kad jis turi akies tvarstį, tad dėl barzdotos išvaizdos dar labiau priminė nuskriaustą piratą. Iki tos dienos prisibijojau to vyro, tačiau, kaip dažnai būna, kažkas nusprendė už mane, kad šiandien norėjau jį suprasti, o gal pats būti suprastas.

Priėjau prie jo ir su (tikiuosi) kuklia šypsena paprašiau cigaretės, ir pasakiau, kad nuolat jį matau čia. Jis su tikrai kuklia šypsena ištiesė man, ko prašiau. Susipažinome ir aš pasakiau, kad jo vardas toks pats kaip mano mėgstamiausio filosofo. Po kelių momentų, kai jis bandė

prisiminti filosofą tokiu vardu, supratau, kad kalbu su akademiku. Jis ketverius metus studijavo grynąją matematiką Prancūzijoje, bet įvyko kažkoks mįslingas įvykis ir jis pametė protą. Sakiau jam, kad geriausi filosofai irgi pameta protą, šiuo juokeliu bandydamas slėpti savo išgąstį, kad priėjau prie bepročio ir, negana to, matematiko. Man palengvėjo, kai jis smarkiai nusijuokė iš mano pastebėjimo, ir pradėjome vienas kitą lengvai juokinti apie matematikos ir filosofijos bendrumus. Abu kadaise tikėjome, kad, atradę teisingą sąvoką ar formulę, pajausime palaimą ir išspręsim bent savo kančias. Juokėmės garsiausiai iš jaunystės.

Tuomet po rimties momento jis pažvelgė į mane ir gan ironišku tonu pasakė: „Aš neturiu vienos akies. Liko tik viena ausis. Po kelių savaičių manęs laukia dešinės kojos ilginimo operacija. Kiekvieną dieną patiriu chroniškus kūno skausmus. Nuvyliu kiekvieną žmogų, kurį mylėjau. Kokį filosofą turėčiau skaityti?“

Tuomet pagalvoju, kad žmogus priešais mane gali bet kada suklupti ir nebeįverti kančios, todėl mano atsakymas turi būtina būti teisingas. Dabar mąstau, kad toks įspūdis buvo pernelyg niekinantis, nes šis vyras oriai stovėjo ir juokavo apie savo kančias, lyg šios būtų nutikusios didžiausiam niekšui. Kelias sekundes mažiau, kol jis žvelgė į mane su savo viena akimi ir užbaigė cigaretę. Iš tiesų atsakymą žinojau iš karto, tik nenorėjau sukelti įspūdzio, kad žiūriu į jo klausimą pro pirštus. Mažiau tik apie filosofijos princą Spinozą, kurio erezišką filosofiją Amsterdame toleravo dar septynioliktame amžiuje. Filosofas, kurio gyvenime netrūko kančios, kuris mirė nesulaukęs keturiasdešimt penkerių metų ir kuris savo „Etikoje“ norėjo palikti atsakymą, kaip gali žmogus gyventi pasaulyje, kuris kiekvieną dieną jį kankina, o vieną dieną sunaikins. Spinozai vėliau teko sprukti iš Amsterdamo, nes olandų tolerantiškos nuotaikos greitai keičiasi.

Jis sakė: gerai, užsisakys Spinozos „Etiką“ tuoj pat, nors aš pridėjau, kad sąvokos tik išblaško. Jam tai tiko. Pasidalinau su juo savo mažakraujystės situacija. Jis apgailestavo. Tariau jam, kad iš visų pasaulio kančių manoji dar ne tokia bloga, visi ką nors kenčia. Vyras nuoširdžiai nusijuokė ir tarė: „Sveikas atvykęs!“ Tik, aišku, ne visai tais žodžiais ir ne ta kalba, kurią suprato mano seneliai.

– ANTANAS BALČĖTIS –

Tortas

► Atkelta iš p. 1

O tada, netikėtai, pasaulio istorija atsidūrė pačiame Lokarne. 1925 metų rudenį būtent čia, Tičine, susirinko pusės Europos ministrai pirmininkai pasikalbėti apie Pirmojo pasaulinio karo pasekmes. Kiek supratau, buvo kalbama apie tai, kad Vokietiją vėl reikia padaryti normalia Europos valstybių nare. Kad tokia ji dar nebuvo, matėsi iš to, kad visos delegacijos, išskyrus vokiečių, apsistojo mūsų „Grand Hotel“: anglai, prancūzai, italai, belgai ir... kas ten dar... taip, čekai atvyko kiek vėliau, ponas Benešas su žmona, kuri visą laiką vaikščiojo su šiaudine skrybėle, ir lenkai.

Tas keturiolika dienų visi Lokarne buvo tiesiog pametę galvas. Keli šimtai žurnalistų kasdien lėkė prie Teisingumo rūmų, kur vyko posėdžiai, bet jų ten neįleido, tada – prie „Grand Hotel“, kur vyko spaudos konferencijos, nors ir ten nieko nepešė, galiausiai – į Banko rūmus, kur galėjo naudotis telefono ir telegrafo paslaugomis. Politikus, kuriuos iki šiol pažinojai tik iš laikraščių, dabar galėjai pamatyti gyvai, vokiečiai Strėzemanas su savo blizgančia plike Didžiojoje aikštėje vakarais gėrė alų, prancūzas Brianas, mažas ir kiek gunktelėjęs, kartą buvo nuėjęs į kiną, britų Čemberleną su žmona matė vaikštinėjančius ežero pakrante, o mes viešbutyje juos visus matėme iš arti, prie pusryčių stalo arba per vakarienę, personalas triūsė nuo ankstauro ryto iki vėlaus vakaro, nė vienas neturėjo eiseiginių. Kartą virtuvės šefas mane susistabdė ant užpakalinių laiptų jau prieš dvyliką nakties, kai visi nusivaręs lipau į savo kambarį, ir pristatė tepti sumuštinis, o paskui nešti juos į naktinę spaudos konferenciją, kur nugirdau, kaip Grandis, dešinioji Musolinio ranka, italų žurnalistams grasino uždarys jų laikraščius, jei rytoj bent vienas žodis iš sutarties projekto atsidursių spaudoje. Po to aš jiems patiekiau savo bandeles, o kitas pakaitinis padavėjas pilstė šampaną. Tada sužinojau, kas yra spaudos laisvė, ir taip pat supratau, kodėl spauštuvininkas su tokiu pasipiktinimu kalbėjo apie fašistus.

Bruzdėjo ne tik visas Lokarnas, bet ir mūsų maža kuopelė. Spauštuvininkas aiškino mums, kad komunistai yra

kategoriškai prieš šias derybas. Jei Vokietija vėl būsianti aktyvi, Europoje sustiprėsiančios dešinėsios, buržuazinės jėgos, o tai apsunkins revoliucinį perversmą.

Kad tas klausimas jiems buvo itin svarbus, supratau, kai spauštuvininkas po vieno mūsų susirinkimo prieš pat prasidedant konferencijai pasiūkė mane ir pareiškė, kad dėl to, jog dirbu „Grand Hotel“ ir galiu arčiausiai prieiti prie tų politikų, nesukeldamas jokių įtarimų, visi draugai tikisi iš manęs žygdarbio pasaulinės revoliucijos labui. „Kokio žygdarbio?“ – paklausiau aš. Tada jis atsegė savo portfelį, kuriame gulėjo keli dinamito strypeliai, ir parodė, kaip reikia uždegti sprogmenis dagtį. „Jis suveikia po 10 sekundžių, – pridūrė jis, – kad niekam neliktų laiko pabėgti.“

Aš nustėrau.

– Tai reiškia...

– Taip, Ernestai, tai reiškia, kad tavo vardas pateks į istorijos vadovėlius. Didžioji aikštė vadinsis Ernesto Toninio aikšte. Supratai?

– Supratau, šefe.

– Visų šalių proletarai...

– ...vienykietis, – sumurmėjau ir išėjau namo, pasikišęs tą portfelį po pažastimi, o kadangi tuo metu jau gyvenau pats vienas kambarėlyje, ne didesniame negu šluotų sandėliukas, paslėpiau jį savo lagamine, kurį laikiau po lova.

Apsisprendžiau labai greitai. Mano ligšiolinis gyvenimas buvo varganas ir bedžiaugsmis, draugų, išskyrus kuopelės narius, beveik neturėjau, jokių galimybių prasimušti viešbučio tarnyboje nemačiau, niekas manęs nepasigestų, užtat mano vardas taptų žinomas visame pasaulyje, mano broliai ir seserys kada panorėję galės išgerti limonado aikštėje, pavadintoje jų brolio vardu.

Ernestas Toninis nutilo, paprašė manęs paduoti nuo naktinio stalelio stiklinę arbatos, paėmęs išgėrė ją keliais gurkšniais iki dugno ir perbraukė liežuvium per išdžiūvusias lūpas.

Pripyliau jam iš arbatinuko dar vieną stiklinę, bet jis pauptė galvą ir tęsė savo pasakojimą.

– Konferencija prasidėjo, ir dabar reikėjo išsiaiškinti, kur mano taikiklyje galėtų atsidurti kuo daugiau dalyvių. Viena iš nedaugelio saugumo priemonių, išskyrus tai, kad buvo patikrintas sietyno, kabančio fojė per visus keturis aukštus,

laikiklis, buvo ta, kad visos delegacijos vakarienes metu sėdėjo toli viena nuo kitos, tad man reikėjo nuspręsti, kurią delegaciją pasirinkti savo pasikėsimui. Svarbiausios ir man geriausiai pasiekiamos, be abejo, buvo anglų ir prancūzų delegacijos. Apsisprendžiau, kad tai bus anglai, juk Čemberlenas buvo konferencijos pirmininkas, o iš ponios Brian buvau gavęs arbatpinigių, kai į viešbučio kambarį nunešiau jai gėlių puokštę nuo miesto mero.

Tada visai netikėtai pasitaikė proga, kurios man būtų pavydėjusi istorija.

Vienas svarbiausių svečių, kuris dažnai apsistodavo mūsų viešbutyje ir prieš kurį visi stovėjo išsitempę kaip stygos, buvo prancūzas pavarde Lušeras. Jis buvo vadovėlinis kapitalistas, kurio pavardę spauštuvininkas tardavo su neapykanta, kai kalbėdavo apie varganus garlavių bendrovės ir geležinkelio linijos „Centovalina“ atlyginimus, nes abi jos priklausė ponui Lušerui, be to, kalbėta, neva tai jo nuopelnas, kad konferencija vyksta Lokarne. Taigi ponas Lušeras užsakė viešbučio konditeriui iškepti didelį tortą, per rytdienos pietus šis turėjo būti pristatytas į jo motorlaivį „Fior d’Arancia“. Netrukus nutekėjo žinia, jog į pasiūlytą motorlaivį pakviesti pagrindiniai konferencijos šulai, kad galėtų jaukesnėje aplinkoje vieni su kitais padiskutuoti.

Dvylikai žmonių turėjo būti padengti stalai su firminiais Tičino užkandžiais, su „Merlot“ ir „Grüner Veltliner“ vynais, o vėliau per pasiūlytą priėmimą prie kavos planuota patiekti didįjį tortą. Didžiai mano nuostabai, būtent man buvo pavesta nunešti tortą į laivą ir padėti vyriausiajam padavėjui aptarnauti svečius. Gal todėl, kad viešbutyje vakare turėjo vykti didelis banketas ir pasiruošimui buvo mestos visos turimos pajėgos, kita vertus, gal lėmė ir tai, kad aš šiek tiek kalbėjau vokiškai, angliškai ir prancūziškai.

Galite įsivaizduoti, kiek aš temiegojau tą naktį, taip pat galite įsivaizduoti, kaip aš tą dieną popiet nešiau dinamitą į laivą. Nešiau dviejų aukštų tortą, ant kurio konditeris plakta grietinėlė buvo užrašęs žodžius „Taika“ ir „Lokarnas“. Jis buvo įstatytas į skardinę dėžę, užspaudžiamą segtukais, bet kai aš ją pasiėmiau iš virtuvės, pirmiausiai nuėjau į savo kambarį, atidariau jį ir sugrūdau dinamito strypus kuo giliau į kepinį, palikau kyšoti tik padegamąją virvutę. Tada vėl užvožiau dėžę ir nunešiau ją kaip monstranciją artimiausiu

Susirgau džiova

Buvo šaltas vasario vakaras. Grįžau iš mielių namų, visą dieną praleidau pas savo bičiules Darutę ir Marijolę. Jų mama vis mane guodė ir sakė esanti tikra, kad mamytė greitai grįš. Tų žodžių man labai reikėjo, tuo šventai tikėjau. Ėjau Panevėžio centrine Respublikos gatve, ji pasirodė kaip niekada tokia ilga ilga. Kuo toliau, tuo eiti darėsi sunkiau, buvo labai silpna. Šiaip taip nuslinkau iki banko pastato ir pajutau, kad toliau eiti nebeturiu jėgų. Atsisėdau ant banko laiptų ir apsisiverčiau – aišku, kad man tuberkuliozė. Prisiminiau visas skaitytas knygas, kur išblyškusi šios ligos kamuojama herojė atsiveikina su artimaisiais ir miršta. Tačiau nusprendžiau taip lengvai nepasiduoti. Lyg ir buvau girdėjusi, kad nuo tuberkuliozės jau yra vaistų, todėl nusprendžiau pirmiausia nueiti pas gydytoją.

Prisiminiau, kad mamytė turėjo pažįstamą daktarą rentgenologą. Laukti nebuvo galima (taip atrodė mano mažai galvelei) – kitą rytą stovėjau ligininėje prie rentgeno kabineto durų. Išėjęs daktaras pažino mane ir nustebeš pakvietė į kabinetą. Paaiškinau, kad sergu baisia liga – džiova ir atėjau pas jį patarimo: „Ką man daryti, kaip gydytis, ar dar yra vilties pasveikti?“ Iš tikrųjų buvau itin liesa, ištįsusi paauglė, be to, visuomet labai išblyškusi. Supratau, kad daktaras tuoj mane peršvies, ir viskas paaiškės. Taip ir buvo. Paaiškėjo, kad mano bronchuose daug sukalkėjusių židinių, bet plaučiai švarutėliai. Daktaras praskleidė kabineto užuolaidą ir liepė man prieiti prie lango, tada įdėmiai mane apžiūrėjo. „Jūrate, juk tu visa pageltusi, aišku, kad sergi Botkino liga (taip tuomet buvo vadinama geltligė). Todėl tau taip silpna.“ Gavau receptą vaistams ir nurodymą laikytis griežtos dietos. Vieną dieną tą ir dariau, juo labiau kad pas tetą Stasę ir taip beveik nebuvo ko valgyti.

Paskui vėl nukeliavau pas savo bičiules Darutę ir Marijolę. Jų mama virė nuostabiusius cepelinus su šviežiais spirgučiais, o sužinojusi apie mano ligą man specialiai išvirė manų košės. O aš taip norėjau tų cepelinų. Pavalgiusios išėjom pažaisiti į kiemą. Aš galvojau tik apie cepelinus. Pagaliau neištėvėrusi paprašiau Darutės, kad ji nueitų į virtuvę ir kai mama nematys, paimtų porą cepelinų ir atneštų man už sandėliuko. Niekada daugiau gyvenime nesu valgįusi tokio skanumyno, kokie buvo už sandėliuko sušlamšti riebučiai cepelinai. Taip ir pasveikau...

Gražuolė Anelė

Kai į Lietuvą atžygiavo vokiečiai, 1942 metų pradžioje dėdė Pranas (mamytės sesers Stasės vyras) gavo pienininko vietą Naujamiestyje (12 kilometrų nuo Panevėžio). Mudvi su mamyte gyvenom Kėdainiuose (jie palyginti netoli nuo Paliepių, apie 30 kilometrų). Mamytė mokytojavo, aš laukdavau jos namuose, o kartais ji mane nusivesdavo į savo klasę. Kai mokykloje baigėsi mokslo metai, mudvi nuvykom vasarai pas tetą Stasę į Nauja-

keliu į prieplauką, kur manęs jau laukė vyriausiasis padavėjas. Kadangi laivo salone buvo ankšta, jis numatė jai vietelę po kažkuria sėdyne laivo gale, kur tortui būsią reikiama vėsu, juk jau spalio vidurys. Pakišau ten dėžę ir viena ausim išklausiau jo nurodymus dėl patarnavimų. Svarbiausia, jaučiau degtukus savo kišenėje. Buvau pasiruošęs, pasaulio istorija artėjo.

Kai ministrai ir aukštieji sekretoriai nieko nenujausdami vienas paskui kitą lipo į laivą, turintį juos išplukdyti į paskutinę kelionę, kai ponas Lušeras sveikindamas pasitiko Čemberleną, Brianą, Štrėzemaną, Liuterį, Šajolą ir visus kitus, kai laivas atsistūmė nuo kranto ir pasuko Luino kryptimi, o jie puolė prie sumušinių, kiaulienos sprandinės ir saliamio griežinėlių, kėlė baltojo vyno taures ir susidauždami vis kartojo žodžius „Tautų Sąjunga“, tada nutiko neįtikėtinas dalykas.

Nesunku suprasti, kad nujausdamas, kas mūsų laukia, smarkiai jaudinausi, ir man išsipylė šiek tiek vyno ant ledi Čemberlen, tos vienintelės damos laive, suknelės, vyriausiasis padavėjas perliejo mane piktu žvilgsniu, o ledi Čemberlen pažvelgė į mane su užuojauta ir paklausė: *Are you in love, young man?*

Tą akimirką supratau, kad iš tiesų esu įsimylėjęs, ir būtent Džuljetą, spaustuvininko dukterį, kurią sekiojau akimis, kai ji mums, šamoklininkams, atnešdavo gėrimų ir vėl išeidavo, pastebėjau, kad seniai laukiu progos pabūti su ja vienodu, pakviesti ją pasivaikščioti ir kad ta mintis nebuvo tik žaismas, aš tiesiog degiau aistra ją pabučiuoti,

miestį. Pieninė buvo didžiulis, erdvus raudonų plytų pastatas, jame buvo gražus pieninės vedėjui skirtas butas. Man, tuo metu septynmetei mergaitei, labiausiai patiko pieninės ledainė. Tai buvo rūsys (jame laikydavo pieninės sviestą ir grietinę), apdengtas storais ledo gabalais, apklotais storu spalių sluoksniu. Buvo labai keista, kad ledas neištirpdavo net vasarą. Mudvi su pussesere Danute stengdavomės tuos spalius nužerti ir prasikrapštyti nors truputį ledo. Už tai esame gavusios į kailį. Vieną dieną mamytė specialiu aparatu pagamino skanių ledų, popiet sulaukėme ir svečių. Iš Vilniaus atvyko dėdės Prano sesuo Anelė. Ji man buvo labai graži, tik keistai liūdna ir apsilvikiusi juodais drabužiais. Namiškiams susėdus pietauti, klausiausi net ausis ištempusi, ką kalbėjo suaugusieji. Anelė vis verkė, o mamytė ir teta Stasė ją ramino ir guodė. Pasirodo, kad ji ką tik palaidojo savo mažiuką sūnelį. Čia aš neišlaikiau, pradėjau prie stalo kūkčioti ir sparčiai buvau iškraustyta į kitą kambarį pas vaikus.

Apie gražuolę Anelę vėl išgirdau tuoj po karo – aišku, vėl paslapčia pasiklausiusi suaugusiųjų. Pasirodo, vokiečių metais jos vyras buvo aukštas gestapo karininkas, o ji tuo metu dirbo prižiūrėtoja Lukiškių kalėjime. Tuomet to niekaip negalėjau suvokti: tokia graži, tokia miela – ir kalėjimo prižiūrėtoja. Sužinojau, kad jos vyrą vokiečių gestapininką Vilniuje 1943 metais nušovė. Kai baigėsi karas, Anelė ištekėjo už senyvo našlio, kuris turėjo namelį Kauno priemiestyje Vilijampolėje. Nugirdau, kaip teta Stasė mamytei pasakojo, kad Anelė bijo net išeiti į gatvę, nes gali kas nors iš buvusių kalinių ją pažinti. Ji tik kartą per vasarą keliaudavo į Vilnių, į Rasas prie savo sūnelio kapo. Tuomet užsidėdavo juodus akinius ir apsvyniodavo skara. Visa ši istorija man buvo lyg iš romano, kuriuos aš pasislėpusi skaitydavau. Dabar, aišku, ji jau seniai iškeliavusi Anapilin. Amžiną jai atilsį.

Baisusis slibinas

Buvo 1944 metų vasara. Ką tik praėjo frontas, ir Lietuvą vėl užėmė rusai. Mudvi su mamyte vis keliavom iš vienu giminaičių pas kitus – tuomet aš nesupratau, kad mamytė slapstėsi. Gyvenom pas tetutę Jadžę (tėvelio seserį, Vitalės mamą) jos sodyboje Noreikiuose, netoli Vilkišios, pas dėdę Leoną Antanavoje, Suvalkijoje, kur jis dirbo spirito varyklos direktoriumi. Dėdė Leonas ir teta Stefa turėjo du berniukus: mano vienmetį Algį (jis šiuo metu gyvena Vilniuje) ir mažylį Vytuką (jis jau miręs). Šalia dėdės namų buvo didžiuliai apleisti dvaro rūmai, kur mes su kaimo vaikais smagiai žaisdavom.

O ir dėdės butas buvo šauniai įrengtas – iš vaikų kambario į dvaro parką išbėgdavom pro langą, nes specialiai buvo padaryti laipteliai. Antanavoje man labai patiko, tik kažkodėl tetulė Stefa dažnai verkėdavo, o mamytė ją ramindavo ir guosdavo. Kartais mamytė piktai pasikviesdavo į atskirą kambarį dėdę Leoną ir girdėdavau, kaip pakėlusį balsą jį bardavo. Aš, aišku, tuoj nusiklausiau, kodėl teta Stefa verkia, o mamytė bara dėdę. Pasirodo, spirito varykloje buhalterė dirbo jauna ir graži Lietuvos kariuomenės kapitono našlė. Dėdė Leonas ją įsimylėjo,

apkabinti ir supratau, kad jokiū būdu nenoriu tapti pasaulio istorija, nepabuvęs su mergina, ir tada, savo didelei nuostabai, išgirdau save atsakant: *Yes, I am, Madame, and I beg your pardon.*

Ernestas Toninis sugriebė rankomis porankio išlinkius, pasislinko visu savo gležnu kūnu kiek tik galėjo į priekį, įdėmiai mus nužvelgė ir tęsė toliau:

– Kai atėjo laikas ir vyriausiasis padavėjas paliepė man atnešti tortą, nuėjau į laivo galą ir, nesugalvojęs nieko geresnio, tyčia užkliuvau už suoliuko ir paleidau iš rankų skardinę dėžę su „Taikos“ ir „Lokarno“ tortu per bortą į ežerą, ir ji tyliai nuskendo.

Vyriausiasis padavėjas kaip reikiant įsiuto, išvadino mane idiotu, kretinu, būčiau čia pat gavęs į kailį, jei ne ledi Čemberlen, kuri uždėjo savo ranką ant manosios ir taikiai pasakė: „Jis įsimylėjęs, džentelmenai, – kodėl gi jūs nemylite vienas kito?“

Toks išraudęs kaip gyvas nesu buvęs, ir kas žino, ar Vokietiją būtų priėmę į Tautų Sąjungą, jei ne ledi Čemberlen pasisakymas už meilę, taigi, galimas daiktas, ir aš šiek tiek prisidėjau prie pasaulio raidos. Savaime aišku, ta istorija kaipmat plačiai pasklido, kolegos ėmė vadinti mane „la torta“, ir jei ledi Čemberlen nebūtų manęs užtarusi prieš viešbučio direktorių, tikrai būčiau išmestas į gatvę.

Kas buvo tame torte, niekas nesužinojo, bet kitą dieną nuėjęs pas spaustuvininką išdėjau jam viską: kad jo dinamito strypai su visa torto dėže gulį Madžorės ežero dugne, kad kitą pasikėsinimą jis tegu vykdo pats, užuot patikėjęs

vis lankydamo. Stefa pakėlė didžiulį triukšmą, ir dėdė prižadėjo surimtėti. Romanas lyg ir baigėsi, bet dėdės mylimąją vieną rytą rado negyvą – ji išgėrė nuodų. Dėdė Leonas labai išgyveno, dažnai eidavo į kapines prie jos kapo, nešdavo gėlių, o tetulė Stefa, kiek aš prisimenu, vis verkėdavo ir skūsdavosi mamytei.

Vieną rudenį rytą mamytė šilta mane apmuturiamo, ir mudvi vėl, mano liūdesiui, iškeliavom. Šį kartą į Kauną. Pasirodo, pas dėdę Leoną (juk tai buvo spirito varykla) dažnai lankydavosi rusų karininkai – jie pradėjo domėtis, kas ta jauna graži blondinė, kodėl ji čia svečiuojasi, kodėl nenori su jais bičiuliauti.

Kaune apsistojom pas mano pusseserę Aldoną (tetos Jadžės dukterį), kuri su vyru Viktoru ir trimis mažais sūneliais gyveno pačiame centre, Mickevičiaus gatvėje. Butas buvo labai erdvus, apstatytas gražiais senoviniais baldais. Pasirodo, butas priklausė Vytautui Račkauskui, Steigiamojo Seimo nariui, kuris Smetonos vyriausybėje kurį laiką buvo Žemės banko valdytoju. 1941 metais jį su visa šeima ištrėmė į Sibirą, o kai į Lietuvą atėjo vokiečiai, tame bute apsigyveno Aldona su Viktoru (šis buvo artimas Račkausko giminaitis). Be Aldonos šeimos, čia dar gyveno Aldonos sesuo, mano pusseserė Vitalė, Kauno universiteto Medicinos fakulteto pirmo kurso studentė. Vitalę (ją visada vadinau Vitaliuku) nepaprastai mylėjau ir buvau įsitikinusi, kad ji – mano geriausia bičiulė. Labai laukdavau jos grįžtančios iš paskaitų, visą laiką sekiodavau iš paskos, stengdavausi patekti į jos kambariuką. O koks jis buvo jaukus... Tik viską dažnai gadindavo jos bičiulis Mečys – toks lieknas, net plonas studentas, nes atėjęs vis sėdėdavo šalia mano Vitalės ir net išdrįsdavo laikyti ją už rankos.

Vakarais mamytė man paklodavo patalėlį ant sofos didžiamame buto salone. Kambarys buvo didžiulis, jo sienos išklijuotos senoviniais tamsiai žaliais įmantrių raštų tapetais, visi baldai tamsūs. O svarbiausia, ant sienos kabojo didžiulis nuo grindų iki pat lubų paveikslas – šv. Jurgis ietimi persmeigias septyngalvį slibiną. Slibino visos galvos – išsišiepusios, kai kurios jų iškišusios didžiulius smailius dantis. Dieną man tas kambarys visai patikdavo, bet naktį apimdavo didžiausias siaubas. Atrodydavo, kad slibinas iš paveikslu iššliaužia ir vis artėja. Aš, nusisukusi į sieną, ilgai kentėdavau, bijodavau atsimerkti, pagaliau lyg ir išgirdavau prie manęs besitariančio slibino alsavimą. Tada šokdavau iš lovos. Įsitikindavau, kad slibinas tebėra paveikslu, bet būdavau taip įsibaiminusi, kambarys toks tamsus, kad vėl gultis į lovą nebegalėdavau. Būdavo apėmęs kažkoks siaubas... Tada nueidavau prie Vitalės kambarėlio durų. Mano prašymu jos būdavo paliktos praviros, kad aš nebijočiau, bet nakties tamsoje tai jau negelbėdavo. Stovėdavau tarpduryje, kol visiškai sušaldavau. Vitalė kietai miegodavo, dažniausiai tekdamo ją pajudinti. Iš pradžių pro miegus ji man liepdavo grįžti į lovą, nes bijoti nėra ko, bet aš vis tiek stovėdavau. Neapsikentusi pakeldavo antklodę ir leisdamo gultis šalia jos. Aš to ir telaukdavau. Vitaliuko lovoje būdavo taip gera, šilta ir saugu, dingdavo bet kokia baimė, ir aš saldžiai užmigdavau.

– JÜRATĖ TAMULAITIENĖ –

jį tokiam nevėkšlai kaip aš, kad aš nebelankysiąs jo susirinkimų, nes nebetikiu komunizmu, jei už jį reikia žudyti tokius mielus žmones kaip ponas ir ponia Čemberlenai, o dar ir pačiam žūti.

Bet aš pažadėjau jam niekam apie tai neprasitarti, už tai jis buvo labai dėkingas, ir, beje, vėliau jis tapo mano uošviu, nes Džuljetai aš patikau, mes bučiavomės ir mylėjome vienas kitą visą tą trumpą laiką, kol buvome pora, mat ji mirė jauna ir bevaikė nuo tuberkuliozės, bet aš ją ir šiandien tebemyliu, myliu ją ir ledi Čemberlen, nes jos abi neleido man patekti į pasaulio istoriją.

Išsekęs senukas susmuko savo fotelyje, ir kurį laiką kambarys skendėjo tyloje. Paskui jis paprašė manęs atnešti nuo praustuvo abi burnos skalavimo stiklines, perplauti jas ir atidaryti apatinį drabužinės skyrių. Ten, už nedidelio lagaminėlio, kuriame kadaise jis, matyt, slėpė dinamitą, stovėjo butelis grapos ir alavinis puodelis su užrašu „Grand Hotel Locarno“.

Jis pats, nors ir drebančiom rankom, bet nė lašelio neišlaistydamas, pilstė gėrimą į mūsų stiklines, ir mes mažais gurkšneliais po truputį išgėrėme visą butelį, o lauke tuo tarpu ėmė lyti ir sutemo vakaras.

Kai po kelių dienų paskambinau savo bičiuliui pasakyti, kad žemės registras mūsų mainus patvirtino, sužinojau, kad Ernestas Toninis aną naktį ramiai pasimirė.

Apsas

– Tik nesakyk, kad domiesi tuo epsu, – suburbėjo sūnus tarsi tarp kitko.
 – Ne, – atsakė motina, – tik skaitau naujienas. Čia rašo, kad vandens sumažėjo, to, kurį išleidžiam per papildomą laistymo sistemą.
 – Visiškas švaistymas, – susiraukė sūnus ir giliau įkvėpęs tęsė: – Mama, jei man reikės paskolos, gal žinai, kuris bankas duoda su mažiausia nuosimte?
 – Aš uždarysiu savo sąskaitas, – atsiliepė motina. – Man neberūpi, kad bankai iš manęs užsidirbtų.
 – Savo sąskaitas? Kiek jų turi? Skamba įspūdingai.
 – O dėl apso, beje, Ona jau turi. Labai patenkinta. Tik nesakyk niekam. Juk čia baisiai nelegalu – norėti numirti.
 – O gal tu man paskolintum pinigų? Noriu nupirkti tą mišką. Mediena – kosminis biznis. Be to, jei tau liktų mažiau pinigų, būtų saugesnė.
 – Saugesnė?
 – Na, juk epsas kainuoja nemažus pinigus. Neturėsi pinigų – neturėsi epso. Neturėsi epso...
 – ...nemirsi. Tu pasvarstyk dėl medienos. Na. Ir dėl to apso, ar jis tau kliūva? Ar turi kam parduot?
 – Parduosiu, parduosiu. Bet kad pardavinėju BMW, kuris ne man priklauso... Tau neįtiksi.
 – Geriau nueik į jos vestuves.
 – Neketinu. Kas man rūpi.
 – Draugavot ilgai. Maniau, susituoksit, o ir Pauliukas – bendras jūsų vaikas.
 – Neturiu laiko. Jau eisiu. Vytas turi seną motociklą, kurį galim restauruoti. Bus kosminės babbės.

Sūnui išėjus motina toliau vartė programėlių katalogą, bet nieko neradusi trenkė telefoną į sieną. Ir pusbalsiu sušnabždėjo:

– Jei sugebu taip mest telefoną, kad išsitaškytų, gal jis ir teigus, gal man per anksti mirti?

Ji susižėrė telefoną, uždėjo nukritusį dangtelį, susirado numerį ir paskambino.

– Nerandu nieko, – guodėsi ji, – nors jau turiu beveik visus pinigus.

– Tikiesi tokį dalyką rasti paprastam telefono programėlių kataloge? Ar supranti, kad tai nelegalu? Čia kaip narkotikai paaugliams – tas apsas seniams. Gyvenimas pasidaro rožinis, viską pajunti taip... ryškiai. Čia reikia specialių kontaktų, tarpininkavimo, garantijų dėl patikimumo. Gi jau sakiau tau.

– Matai, viskas šiek tiek keičiasi. Adomas nori pirkt mišką ir motociklą... Žinai jį. Prieš tai buvo gėlių parduotuvė, paskui muzikos studija...

– Kaip nori, – atsakė jai Ona, – man tas apsas labai padeda, nors ir manai, kad taip kalbu tik norėdama komisinių. Tiesa, noriu jų. Nes kai apsas pradeda veikti, atsiranda daug dalykų, ką dar norisi padaryt, išbandyt, paragauti. Ir pensijos neužtenka panašiai kaip jaunystėj pirmo atlyginimo. Bet jis tikrai padeda. Mano pulsas jau 49, širdis plaka lėčiau, lėčiau kvėpuoju. Bet užtat visa turi skonį.

Motina susijaudinusi draskė nagais adido kelnes.

– Man vis tiek dar trūksta, turiu sulaukt pensijos. O kaip maistas?

– Niekad dar nebuvo taip malonu, skanu, ryšku. Bet valgau mažai. Kai gausi pensiją, na, jei pirksi apsa, jos nebepravalgysi. Žinoma, gal ir tavo Adomui reikia tokio apso... Kad tavo pensijos neprarytų, – nusijuokė Ona.

– Nekalbėk taip, jis jaunas. Sakė, neis į jos vestuves. Pasakyk jai. Gal nebus taip nemalonu, kai iš anksto žinos.

– Aišku, kad neis. Ji ir kvietė nerimtai, – Ona košė žodžius taip, kaip paprastai darydavo įsižeidusi ar nepatenkinta. – Jei būtų kas rimtai, jie patys tuoktųsi.

– Tai kada tavo data? – paklausė motina.

– Galiu rinktis iš dviejų. Po mėnesio, liepos 20-ą, arba rugsėjo vidury. Niekaip neapsisprendžiu. Žinai, kai mirtis taip arti, dar ir pagyvent noras grįžta.

– Man ne, – užtikrino motina. – Kai tik sulauksiu pensijos...

– Gerai gerai, – atsiliepė Ona, – jis ir vėl iš tavęs ją išvilios. Taip ir gyvensi. O žinai, ten galima mokėti dalimis...

– Noriu to tavo apso, – pasakė motina.

– Tu nori ko? Mirt ar dar pagyvent, tik kitaip, ne kaip tu, o kaip aš?

– Gerai, – tarė motina, – vis dėlto aš jam paskolinsiu pinigų. Aišku, jis jau tiek šlamšto prisipirko, kad įtikintų mane, kokia aš jam svarbi, kad jau net nebe patogų vėl apsimest, kad noriu mirti tiesiog dabar. Komisinių tau, matyt, nebus, bet gal galėtum man vis dėlto duoti kontaktinį numerį, nes kai galėsiu apsa nusipirkt, tu jau būsi mirusi. Nors man ir malonu su tavim pasikalbėt. Bet net iki rugsėjo tiek nesu-
 taupysiu.

Sulaikiusi kvėpavimą motina laukė, ką atsakys Ona. Šioji krenkštė, tarsi galynėtušė su gerklę užkimšusiu gumulu.

– Tokie apasai nelegalu. Negaliu tau padėti, – teatsakė.

– RIMA MALICKAITĖ –

Julio Cortázaras ir Ugnė Karvelis

► Atkelta iš p. 5

Mallarmė poezija, grafologija arba – kritiškai – su Salvadora Dalí figūra. Kaip ir kitame almanache, randame ne tik autobiografinių nuorodų, tokių kaip tekstas „Viena iš tiekios dienų Senjone“, bet ir skaidrių apmąstymų, nors šiek tiek pridengtų savotiška ironija, tokių kaip „Apie trumpą apsakymą ir jo aplinką“.

[...]

Kelionės po skyrybų su Aurora tam tikru požiūriu liko darbinio pobūdžio, bet drauge ir savotiška apsauga nuo žmonių, telefono, namų, draugų, emocinio streso, kamausio Paryžiuje nutrūkus santykiams. Visa tai paskatino jį beveik dviem mėnesiams – 1970 m. kovą ir balandį – persikelti į Londoną. Apskritai Vargasas Llosa pasiūlė jam apsi-
 stoti Cadogan Gardense; tad galiausiai jiedu su Ugnė, kelias dienas lydėjusia jį, ir įsikūrė Peru rašytojo namuose, juoba kad šis su žmona Patricia buvo išvykę kelionėn. Tad abi sutuoktinių poros Londone nesusitiko, nors to labai norėjo ir Julio, ir Mario.

Londone Julio ir Ugnė greit prisitaikė ir jau kūrė planus, bet po kelių dienų taip atšalo, kad galop įsisnigo. Nors prieš tai kelias savaites buvo ne mažiau kaip penki laipsniai šilumos, temperatūra staiga nukrito žemiau nulio, apšarmojo langai, namų fasadai, šaligatviai, į namus ir lovas prasi-
 smelkė drėgmė. Be kita ko, Ugnė turėjo išvykti, tad Julio liko vienas.

Cortázaras visų labiausiai bijojo sušalti ir susirgti užsienyje, o Vargaso Llosos namai, sugedus šildymo sistemai, tapo tikru iglu. Jis pradėjo kosėti, o tai jau savaime buvo pavojaus signalas. Bandė kovoti su šalčiu griebdamasis vis-
 kio, šiltų kojinių, megztinių ir antklodės, kuria apsigaubdavo kiekvieną rytą, bet to nepakako: šaltis smelkėsi pro vilną ir vatą, audiniai stiro, sutriko darbas – tuo metu dirbo prie vertimo. Pairo nervai. Kita vertus, jis nenorėjo palikti Vargaso Llosos namų, nes buvo pažadėjęs juos saugoti, rūpintis paštu ir prižiūrėti automobilį, kuriuo nei jis, nei Ugnė nedrįso naudotis šalyje, kur privaloma laikytis kairės kelio pusės ir nepartartina važinėti tokiems nemokšoms kaip jiedu. Tad ryžosi ieškoti kito būsto, bet netoliese, kad galėtų ir toliau dėtis Vargasu Llosa, apsiželdinęs tokia pat barzda. Apsiklausinėjęs ne per toliausiai aptiko viešbutuką „Astor House“ ir įsikraustęs į šildomą kambarį galėjo jaukiai skai-
 tyti, rašyti ir versti.

Savijauta pamažu keitėsi. Nepaisant pūgos, Londonas jam patiko. [...] Tomis dienomis jis aplankė visas parodas, teatrus, skersai išilgai išvaikščiojo visą miestą. Be kitų susitikimų, pasitaikė kartą susitikti su Octavio Pazu, jam papasakojo apie skyrybas su Aurora ir apie naują partnerę Ugnę. Jiedu taip pat prisiminė savo kelionę į Indiją. Netrukus jis grįžo į Paryžių.

Skyrybos anaipol neatitolino Auroros ir Julio. Jiedu ištaisai palaikė draugiškus santykius. Bet pasikeitus aplinkybėms pasikeitė ir gyvenimo būdas, ypač Auroros: dabar ji daug laiko praleisdavo Argentinoje, bet išsaugojo būstą Generolo Beuret gatvėje, kur apsidarė atvykusi į darbą UNESCO. Cortázaras persikėlė ne per toliausiai nuo Ugnės, į Savojos gatvę, šalia Dievo Motinos katedros, greta Menų tilto. Butas buvo mažytis, žemomis lubomis, labai nepatogus tokiam aukštam žmogui kaip Julio, bet labai patogioje vietoje, kaip ir Ugnės, tad vos iškėlęs koją iš namų atsidurdavo Lotynų kvartale, kur apstu kavinių ir kino teatrų ir visai šalia pat upė, viena mėgstamiausių pasivaikščiojimo vietų. Tad, gyvendami skyriumi, jiedu išsaugojo tam tikrą nepriklausomybę ir galėjo dirbti netrukdydami vienas kitam.

Pirmąjį 1971 m. ketvirtį pasirodė žinia apie du apsakymus, vėliau šie įėjo į rinkinį „Oktaedras“. Tai „Juodos katytės antkaklis“ ir „Kindbergas“. Taip pat tuo metu Cortázaras bandė išsirišinti Prancūzijos pilietybę. Ilga biurokratinė procedūra Prancūzijoje, juo labiau kad po 1968 m. gegužės įvykių reikėjo atsizvelgti į nenumatytas aplinkybes ir pasireikšti kaip aktyviam bendruomenės nariui. Nėgana to, jis stengėsi gauti dvigubą pilietybę, kad tapęs Prancūzijos piliečiu neprarastų Argentinos pilietybės. Nepaisant jo apdairumo, spauda paskelbė žinią, kuri tapo sensacija, ir galiausiai po įvairių manipuliacijų kai kurie Argentinos šaltiniai paskelbė, kad rašytojas atsižada savo etninių kultūrinių šaknų. Kita vertus, jis tikėjosi, kad tas klausimas bus išspręstas per metus, bet, dusyk gavęs neigiamą Giscard'o d'Estaing'o vyriausybės atsakymą, Prancūzijos pilietybę įgijo tik po dešimties metų, jau valdant Mitterrand'ui.

[...]

Būta prielaidų, kad ne kas kitas, o Ugnė Karvelis, naudodamasi savo pažintimis ir ryšiais, sugebėjo Cortázaro kūrybai atverti kelią į leidybos pasaulį. Kitaip sakant, Cortázaras patekęs į literatūros pasaulį jos pastangomis. Visai galimas daiktas, bet žvelgiant iš keturiasdešimties metų perspektyvos nesunku matyti, kad tai nieko negalėjo nulemti, nes,

prisiminkime, apie 1968 m. Cortázaras su savo kūryba skynėsi kelią į literatūros erdves savo paties jėgomis, be jokių papildomų postūmių, nors, tiesą sakant, nebūtų pakenkę, jeigu tokių būtų buvę.

Tais metais Cortázaras paskelbė didumą savo svarbiausių kūrinių, o vėliau jį suskato spausdinti pagrindinės Ispanijos leidyklos „Seix Barral“ ir „Alfaguara“, ir jo kūryba paplito po pasaulį mažų mažiausiai dvylika kalbų – tai nepaneigiamas faktas. Be to, jį leido didžiausios pasaulio leidyklos, seniai įsitvirtinusios knygų rinkoje.

Kaip jau minėjome, skyrybų su Aurora metu jis jau baigė skaityti romano „62. Pasidaryk pats“ korektūras ir dirbo prie teksto Saros Facio ir Alicios D'Amico nuotraukų albumui „Buenos Airės, Buenos Airės“ ir prie naujo rinkinio „Paskutinis raundas“. Be to, leidykla „Sudamericana“, kaip minėjome, jau buvo išleidusi papildytas apsakymų knygas „Bestiarijus“, „Slapti ginklai“, „Kronopų ir garse-
 nybių istorijos“, „Visų ugnių ugnis“ ir „Aplink dieną per aštuoniasdešimt pasaulių“. Taip pat romanus „Laimėjimai“ ir „Žaidžiame klases“. Ar bendras gyvenimas su Ugnė Karvelis turėjo tokią jau didelę reikšmę Cortázaru išgarsėjant literatūros pasaulyje? Manome, kad ne. Taip pat buvo daromos prielaidos, kad nuo 1968 m. Cortázaro politines pažiūras paveikė gyvenimas su Ugnė Karvelis, labai simpatizavusia Fidelio Castro revoliucijai. Kas be ko, mes matome, kaip nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios Cortázaras keičiasi iš esmės, įsitraukdamas į pažangų to meto visuomenės judėjimą, ir jo politinė veikla tampa faktu, kurį reikia konstatuoti atsižvelgiant į padėtį visų pirma tokiose šalyse kaip Argentina, Čilė, Urugvajus, Bolivija, Venesuela ir kt. Paragvajus, Nikaragva ir Salvadoras negrįžtamai pakeičia kryptį žmogaus teisių srityje, ir tai iš tiesų sutampa su tais metais, kai jis artimai bendravo su Ugnė Karvelis. Vis dėlto 1973–1983 m., Pietų Amerikos pietuose vykstant kariniams perversmams, paveiktas susiklosčiusių aplinkybių, rašytojas susieja savo gyvenimą su Russello tribunolu⁴ ir aktyvia visuomenine veikla.

[...]

Iš: Miguel Herráez. *Julio Cortázar, una biografía revisada. Barcelona: Alrevés, 2011*
 Vertė Valdas V. Petrauskas

⁴ Garsiojo britų filosofo Bertrand'o Russello 1966 m. įkurtas tarptautinis karo nusikaltimų tribunolas.